

Қазақстанның балалар саудасына қарсы іс-қимылы

Тренингтер мен жаттығулар жөніндегі кітапша

ЖАТТЫҚТЫРУШЫ НҰСҚАСЫ

Мазмұны

КІРІСПЕ.....9

Бұл оқулықты қалай қолдануға болады 9

КІРІСПЕ АҚПАРАТ 10

Ересектерді оқыту қағидаттары 10

Тренинг қатысушылары үшін ережелер жасаңыз 11

Материалдар..... 11

Мұзжарғыштар мен энерджайзерлер 11

Тренинг алдындағы іс-шаралар 12

Мұзжарғыштар 12

1-МҰЗЖАРҒЫШ. ЕСІМДЕР ОЙЫНЫ 12

2-МҰЗЖАРҒЫШ. ДАСТАРХАН..... 13

Тренингтен кейінгі іс-шаралар 13

Тренинг бағдарламасы 14

**1-МОДУЛЬ. «АДАМ САУДАСЫ» ҰҒЫМЫНА КІРІСПЕ,
ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ НЕГІЗДЕР ЖӘНЕ БАЛА САУДАСЫ
ТУРАЛЫ ТҮСІНІК 23**

I бөлім. «Адам саудасы» ұғымын анықтау, құқықтық негіздері мен ұйымдары ... 25

I.A. бөлімі. «Адам саудасы» ұғымының анықтамасы 25

I.B. бөлім. Адам саудасының шекаралары қылмыс ретінде 30

I.C. бөлім. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ ӘРЕКЕТ ЕТЕТІН ҰЙЫМДАР 36

II бөлім. Балалар саудасы: осалдық, процесс және қиындықтар 37

II.A. бөлім. Балалар саудасының ауқымы 38

II.B. бөлім. Балаларды қанау түрлері 40

II.C. бөлім. Тәуекел факторлары және осалдық 41

II.D. бөлім. Балалар саудасы туралы түсінік 44

II.E. бөлім. Балалар саудасының салдары..... 47

Тренингтік бағдарламаның авторы — Kelly Ann Whelan, Халықаралық кеңесші — Winrock International балалар саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі сарапшы. «Сана Сезім» әйелдер бастамаларының құқықтық орталығы» қоғамдық бірлестігіне және «Родник» әйелдер мен балаларға арналған әлеуметтік-психологиялық оңалту және бейімдеу орталығы» қоғамдық қорына тренингтік бағдарламаны тестілеуге көмектескені үшін алғысымызды білдіреміз.

Осы тренингтік бағдарламаны әзірлеуге және жаттықтырушыларды даярлауға көмектескені үшін Winrock International «Қазақстанның балалар саудасына қарсы іс-қимылы» жобасының жетекшісі Гүлназ Келекееваға ризашылығымызды білдіреміз.

Бұл тренингтік бағдарлама АҚШ Мемлекеттік департаментінің қаржылай қолдауымен әзірленді.

Бұл тренингтік бағдарламаның мазмұны авторлардың жауапкершілігінің мәні болып табылады және міндетті түрде АҚШ Мемлекеттік департаментінің көзқарасын білдірмейді.

Осы жарияланымдағы ақпарат дереккөзді еске салу жағдайында дәйексөздер еркін айтылуы және жаңғыртылуы мүмкін.

Осы жарияланымды қайта сату немесе басқа коммерциялық мақсаттар үшін пайдалануға рұқсат етілмейді.

2-МОДУЛЬ. САУДАДАН ЗАРДАП ШЕККЕН БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ҮЗДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРІ 49

I бөлім. Саудадан зардап шеккен балалармен жұмыс 51

I.A. бөлімі. Құрбанға бағдарланған тәсіл 51
I.B. бөлім. Жарақатты есепке алатын тәсіл 52
I.C. бөлім. Ревиктимизацияны болдырмау 53
I.D. бөлімі. Құрбандарды жазадан босату 53

II бөлім. Скринингке және одан кейінгі процестердің тәсілдері 55

I.A. бөлім. Саудадан зардап шеккен баламен сенімді нығайту және қарым-қатынас орнату 55
II.B. бөлім. Скрининг үдерістері мен құралдары 56
II.C. бөлім. Скринингтен кейінгі үдерістер 57

III бөлім. Кейс-менеджменттің/іс жүргізудің жалпы қағидаттары 63

III.A. бөлім. Қызметтерді ұсыну, күтулер мен мақсаттарды белгілеу..... 63
III.B. бөлім Зардап шеккен балалардың қатысуымен адам саудасының ықтимал жағдайларына ден қою кезеңдері 65

IV бөлім. Гендерлік және мәдени ерекшеліктерді есепке алу 67

IV.A бөлім. Гендерлік мәселелер 67
IV.B бөлім. Мәдениет 68
IV.C бөлім. Көшіп-қонушы балаларға арналған ерекше жағдайлар 69

3-МОДУЛЬ. ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ДЕРЕКТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ . 71

I бөлім. Адам саудасына қарсы іс-қимыл жасайтын басқа ұйымдармен жұмыс... 73

I.A. бөлімі. Ақпарат алмасу платформалары арқылы ынтымақтастық 73
I.B. бөлім. Мультитәртіптік және ведомствоаралық тәсілдер 74

II бөлім. Ақпарат және деректер алмасу 75

II.A. бөлім. Деректерді жинау және сақтау 75
II.B. бөлім. Жеке деректерді қорғау 75
II.C. бөлім. Деректер алмасу принциптері 76
II.D. бөлім. Деректерді пайдалану және талдау..... 76

4-МОДУЛЬ. МАМАНДАНДЫРУ..... 81

4.а. Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы..... 83

I бөлім. Балаларды сату жағдайларын анықтаудағы еңбек инспекторларының рөлі . 83
II бөлім. Ерекше ұсыныстар..... 84
III бөлім. Еңбек инспекторларының құқықтары мен міндеттері..... 85
IV бөлім. Мәжбүрлі еңбектің жалпы белгілері 85
V бөлім. Тергеу әдістері 87
VI бөлім. Қажеттіліктерді анықтау және құрбандарға көмек көрсету 87
Жаттығу: Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы — CASE STUDY «Қажеттіліктерді бағалау» 88

4.b. Білім басқармалары 91

I бөлім. Мектептердегі балалар саудасы 91
II бөлім. Мектептердің балаларды сатудан қауіпсіздік хаттамасын әзірлеу 92
III бөлім. Балаларды сатудан мектеп қауіпсіздігі хаттамасының элементтері 93
IV бөлім. Балаларды сатудан мектептердің қауіпсіздік хаттамасы бөлімдерінің үлгілері 93
V бөлім. Мектептерде қауіпсіздік хаттамасын енгізу 94
Жаттығу: Білім басқармалары — «Хаттама» кейсін талдау және топтық талқылау 94

4.c. Денсаулық сақтау басқармасы 99

I бөлім. Адам саудасы мен медициналық мекемелер арасындағы байланыс..... 99
II бөлім. Құрбан болған емделушілермен жұмыс істеу принциптері 100
III бөлім. Денсаулық сақтау секторына ден қою 101
IV бөлім. Балалар саудасына жедел ден қою хаттамасын әзірлеу 101
V бөлім. Жедел ден қоюдың тиімді хаттамасының компоненттері 102
VI бөлім. Басқа пікірлер 103
VII бөлім. Педиатриялық көмек жұмысының ерекше аспектілері..... 103
Жаттығу: Денсаулық сақтау басқармалары — «Емделушіден сұрау» рөлдік ойыны 104

4.d. Қылмыстық сот төрелігі жүйесі 107

4.D.1. Құқық қорғау органдары (полиция, шекара қызметі) 107
I бөлім: Жергілікті жерлердегі саудадан зардап шеккен балалармен жұмыс, анықтау және тергеу принциптері 107
II бөлім. Құрбандардың ерекше проблемалары..... 109
III бөлім. Тергеу және балаларды-сауда құрбандарын құтқару..... 109
IV бөлім. ҮЕҰ және әлеуметтік қызметтермен өзара іс-қимыл 110
V бөлім. Шекара қызметтерімен және құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимыл..... 111
VI бөлім. Дәлелдемелерді жинау және сақтау 111
Жаттығу: Құқық қорғау органдары — құтқару операциясын жоспарлау 113
Құтқару жұмыстарын жоспарлау: сценарийлер 114
4.D.2. Сот жүйесі (прокурорлар, судьялар)..... 115
I бөлім. Сот жүйесіндегі балалар 115
II бөлім. Сотта айғақтар беретін балалар 116
III бөлім. ҮЕҰ және әлеуметтік қызметтермен өзара іс-қимыл 117
IV бөлім. Дәлелдемелерді қолдану 117
Жаттығу: Сот жүйесі: CASE STUDY / дәлелдемелерді тақырыптық зерттеу 119
Кейсті ортақ талдау..... 121

1-ҚОСЫМША. ҚОСЫМША АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ..... 125

Жалпы анықтамалық ақпарат 127
Еңбек қанауы..... 127
Жыныстық қанау 127
Балаларды қорғау 127
Тәуекел факторлары және осалдық 127
Ілестіріссіз, ата-анасынан ажыраған балалар мен көшіп-қонушы балалар 127
Қазақстан бойынша материалдар..... 128
Скрининг құралдары 128
Бағдарламаны әзірлеу және бағалау 128
ҮЕҰ, психологиялық қолдау қызметтері мен паналар үшін ақпарат көздері 128
Білім беру мекемелеріне арналған ақпарат көздері 128

МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРГЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ.....	129
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ МЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ ЖҮЙЕЛЕРІНЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ	129
МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ	129
2-ҚОСЫМША.	
ЭНЕРДЖАЙЗЕРЛЕР	131
Энерджайзер #1: Әңгімені жалғастыру	133
Энерджайзер #2: Өткендегі жарылыс	133
Энерджайзер #3: Допты беру	133
Энерджайзер #4: Бірлесіп сурет салу	134
Энерджайзер #5: Жануарлармен ойын	134
3-ҚОСЫМША.	
ПРЕ-ТЕСТ ЖӘНЕ ПОСТ-ТЕСТ	135
Пре-тест	136
Пост-тест	140
4-ҚОСЫМША.	
СКРИНИНГ ҚҰРАЛЫНЫҢ МЫСАЛЫ	145
СКРИНИНГ ҚҰРАЛЫНЫҢ МЫСАЛЫ	147
СҰХБАТ АЛУШЫҒА АРНАЛҒАН КОДТАУ ЖӨНІНДЕГІ НҰСҚАУЛЫҚТАРЫ	147
Кіріспе ескертулер	148
А бөлімі — ДЕРБЕС АҚПАРАТ	148
В бөлімі — ИММИГРАЦИЯЛЫҚ МӘРТЕБЕСІ	149
Жұмыс анықтамасы	151
С бөлімі — Психологиялық/қаржылық мәжбүрлеу	151
Д бөлімі — Бақылау	153
Жыныстық іс-әрекетті анықтау	154
Е бөлімі — Жыныстық қанау	154
Ұпайларды есептеу	155

КІРІСПЕ

Кіріспе

Қазақстан Ресей, Қырғызстан, Тәжікстан, Әзірбайжан, Өзбекстаннан және басқа да елдерден көшіп-қонушылар үшін транзит және арналым ел бола отырып, соңғы жылдары әлемдегі та-яудағы оқиғалардың салдарынан ішкі және халықаралық көші-қонның өсуіне тап болды. Күн сайын мыңдаған құжатсыз көшіп-қонушы маусымдық жұмыс пен эмиграцияға мүмкіндік іздеп, бейресми шекара арқылы Қазақстанды кесіп өтеді. Бұл адамдар мен олармен бірге жүретін ба-лалар реттелмеген көші-қон мәртебесіне байланысты адам саудасына өте осал. Осы міндеттерді шешу үшін АҚШ Мемлекеттік департаментінің адамдардың сатуын бақылау және оған қарсы күрес басқармасы қаржыландыратын «Қазақстанның балалар саудасына қарсы іс-қимылы» үш жылдық жобасы (Kazakhstan Actions Against Trafficking in Children (KATCH)), саудадан зардап шеккен балаларға және еңбекші көшіп-қонушылардың осал отбасыларының балаларына, балалардың мүдделерін және олар бастан кешкен психологиялық жарақаттарды ескеретін тәсілдерді пайдалана отырып, сондай-ақ ведомствоаралық үйлестіруді жақсарту және Оңтүстік Қазақстанда балаларды қорғау жүйесінің тиімділігін арттыруда көмек көрсету үшін жеке және ұйымдастырушылық әлеуетті нығайту жолымен жүйелі өзгерістерді көздейді.

KATCH жобасының аясында бұл оқыту бағдарламасы қатысушыларға балалар саудасының жал-пы сипаттамалары, ден қою шаралары және қызмет көрсету туралы білім береді. Бағдарлама үш жалпы модульден және бір кәсіби бағдарланған модульден тұрады.

Бұл оқулықты қалай қолдануға болады

Бұл оқулық өз бетінше жұмыс істеуге арналмаған. Керісінше, ол жоба аясында өткізілетін тре-нингтерді сүйемелдеуге арналған.

Осы оқулықтағы ақпарат осы тренингтердің жаттықтырушылары үшін нұсқаулық ретінде қызмет етеді. Әрбір модуль негізгі шолу техникалық ақпаратты, ерекше назар аударуды талап ететін сұрақтарды, оқыту әдістері мен жаттығулар бойынша ұсынымдарды қамтиды. Бұл қысқаша шо-лулар жаттықтырушыларды даярлау бойынша тренингтерде (ToT) қаралатын негізгі мәселелер бойынша оқыту алдында жаттықтырушыға еске түсіру және хабардар ету үшін арналған, бірақ олар кең және терең ақпарат бермейді. Осы оқулық ұсынылған презентация материалдарымен бірге қатысушылармен сабақта қолданылуы керек.

Әр модульде қатысушыларға тәжірибелік білім алуға және тақырыптар бойынша сыни ойлауды дамытуға мүмкіндік беретін тәжірибелік тапсырмалар бар. Бұл тапсырмаларға топтық пікірта-ластар, нақты жағдайларды зерттеу және жаттығулардың басқа түрлері кіреді. Бұл тапсырмалар жаттықтырушының басшылығымен тренингтер кезінде орындалады.

1-3 модульдер бірізділендірілген және әр аудитория үшін қолданылуы керек. 4-модуль маман-дықтар бойынша ұсынылған, сондықтан жаттықтырушылар аудиторияға байланысты тиісті оқу материалын таңдауы тиіс.

Кіріспе ақпарат

ЕРЕСЕКТЕРДІ ОҚЫТУ ҚАҒИДАТТАРЫ

Ересектерді оқыту балаларды оқытудан ерекшеленеді. Ересектер, әдетте, үлкен өмірлік, кәсіптік және білім беру тәжірибесі мен қалыптасқан пікірімен оқуға келеді. Осыны ескере отырып, сізге¹ осы тренингтерді өткізу кезінде басшылыққа алатын алты негізгі қағидат пайдалы болады:

1-ҚАҒИДАТ: ЕРЕСЕКТЕРДІҢ ІШКІ ЫНТАЛАНДЫРУЫ МЕН ДЕРБЕСТІГІ БАР

Ересектердің ішкі ынталандыруы мен дербестігі бар. Сондықтан олар жаттықтырушы ақпарат, идеялар немесе іс-әрекеттерді жүктейді деп ойлағанда, оқуға қарсылық білдіреді. Керісінше, жаттықтырушылар *үйретуге* емес, *бағыт-бағдар беруге* ұмтылуы керек. Сіз өзіңізді фактілерді баяндайтын оқытушы ретінде емес, қатысушыларды тұжырымдамалар арнасына бағыттайтын фасилитатор ретінде қарастыруыңыз керек. Жаттығулар мен пікірталастар осы мақсатқа жетудің тамаша тәсілі болып табылады. Ол үшін жаттықтырушылар жаттығулар мен пікірталастарға белсене қатысып, қатысушылардың көзқарасын анықтап, олардың идеяларын тыңдауы тиіс.

2-ҚАҒИДАТ: ЕРЕСЕКТЕР ӨЗІНІҢ ӨМІРЛІК ТӘЖІРИБЕСІ МЕН БІЛІМІНЕ СҮЙЕНУІ ҚАЖЕТ

Жоғарыда айтылғандай, ересектер оқу процесіне бай өмірлік, кәсіптік және білім беру тәжірибесімен және білімімен келеді. Сондықтан ересектер өздерінің және басқа қатысушылардың оқуын дамыту үшін ресурс бола алады. Жаттықтырушылар үшін тренинг барысында ұсынылған тұжырымдамалармен байланыстыру үшін қатысушылардың бұрынғы тәжірибесі мен білімін пайдалану маңызды. Сонымен қатар, жаттықтырушылар түрлі іс-шараларға қатысушылар арасындағы ынтымақтастық пен пікір алмасуды бағалауы тиіс.

3-ҚАҒИДАТ: ЕРЕСЕКТЕР МАҚСАТТАРҒА ЖЕТУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН

Ересектер әдетте оқуға нақты кәсіби немесе жеке мақсаттарға қатысты болса қатысады. Мұнда қатысушылар балалар саудасы және онымен күрес туралы өз білімдерін жақсартуға үміттеніп отырып, тренингте негізінен кәсіби тұрғыдан оқиды. Сондықтан тренинг басталар алдында қатысушылармен олардың әлсіз және күшті жақтарының не екенін және тренингтен не алғысы келетінін жақсы түсіну үшін талқылау (төменде қараңыз) жүргізіледі. Бұл жаттықтырушыға модульдерді қатысушылардың мақсаттарымен байланыстыруға мүмкіндік береді.

4-ҚАҒИДАТ: ЕРЕСЕКТЕР ӨЗЕКТІЛІККЕ БАҒЫТТАЛҒАН

Ересектер үшін оқудың олардың жұмысымен қалай байланысты екенін көру маңызды. Жоғарыда аталған талқылауда тренингтің қатысушылардың жұмысымен қалай байланысты екендігі туралы мәселе де қаралады. Бұл жаттықтырушыларға тренингтің теориясы мен мазмұны қатысушылардың жұмысымен қалай байланысты екенін көрсетуге мүмкіндік береді.

5-ҚАҒИДАТ: ЕРЕСЕКТЕР ТИІМДІЛІКТІ БАҒАЛАЙДЫ

Ересектер тренингте алған білімдерін нақты жұмыс жағдайларында қалай қолдануға болатынын көрулері тиіс. Осы тренингтегі тәжірибелік жаттығулар жаттықтырушыларға осындай нақты жағдайларды модельдеуге көмектеседі.

6-ҚАҒИДАТ: ЕРЕСЕКТЕРГЕ ҚҰРМЕТ КӨРСЕТУ ҚАЖЕТ

Жаттықтырушылар оқу процесінде, әсіресе пікірталас барысында ересектердің өз пікірлерін білдіру мүмкіндігіне ұмтылуы тиіс. Қатысушыларға тең деп қарау және оларды пікір, тәжірибе және білім алмасуға ынталандыру керек.

ТРЕНИНГ ҚАТЫСУШЫЛАРЫ ҮШІН ЕРЕЖЕЛЕР ЖАСАҢЫЗ²

Басынан бастап қатысушылармен ортақ ережелер орнату маңызды. Ереже қатысушылардың бір-бірін құрметтеуін және оқуға назар аударуын қамтамасыз етеді. Қатысушыларға ережелерді және оларды бұзғаны үшін соған байланысты айыппұлдарды келісуді ұсыну керек. Қабырғаға ережелер мен айыппұлдарды жазыңыз. Модульдің мазмұны және оқу процесі туралы қатысушылардан ұсыныстар мен пікірлер жинау үшін қорап орнатыңыз. Күн сайын жиналған ұсыныстар мен пікірлерді оқып, қажетті түзетулер енгізіңіз.

МАТЕРИАЛДАР

Оқытуды жүргізу үшін сізде мынадай материалдар бар екеніне көз жеткізіңіз:

- Флипчарт тақтасы
- Осы кітапша
- Excel бағдарламасымен жабдықталған компьютер
- Қатысушыларға арналған кітапша
- Жазба стикерлері
- Маркерлер/қарындаштар/қаламдар
- Ұсыныстар қорабы
- Шар (кез келген өлшемде)

МҰЗЖАРҒЫШТАР МЕН ЭНЕРДЖАЙЗЕРЛЕР³

Қатысушыларға бір-бірімен танысуға және әдетте жаңа адамдар тобының арасында пайда болатын бастапқы кернеу мен ыңғайсыздықты жеңілдету үшін **мұзжарғыштарды** пайдаланыңыз. Оларды бірінші оқу сессиясының басында пайдалану керек. Төменде келтірілген бөлімде пайдалану үшін нұсқалардың бірі беріледі.

² Winrock International және т. б. бейімделген, Нұсқаушыларды даярлаудың оқу жоспары, балалар еңбегіне, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы біріктірілген Қоғамдастықтар (Winrock International, n. d.).

³ Сол жерде.

¹ Балалар мен отбасыларға көмек көрсету әкімшілігі, «Ересектерді оқыту қағидаттары» (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер министрлігі, 2021 ж.), сайтында орналастырылған: <https://eclkc.ohs.acf.hhs.gov/sites/default/files/pdf/adult-learning-principles.pdf>.

Сонымен қатар, тренинг барысында **энерджайзерлерді** қолдануға болады. Бұл іс-әрекет түрлері материалдардың үлкен көлемін ұсынғанда қолданылады. Үзілістерден кейін немесе қатысушылар шаршаған немесе шеттетілген көрінгенде энерджайзерді қолдану ұсынылады. 4-қосымшада қолданылуы мүмкін энерджайзерлердің үлгілері, сондай-ақ барлық модульдерде үлгілік нұсқалар көрсетілген.

Энерджайзерлер міндетті:

- Мәнмәтіндерге сәйкес келу
- Мүгедектігі бар адамдардың қажеттіліктерін ескеру
- Қауіпсіз болу
- Көп уақыт алмау
- Ұжымның бірігуіне ықпал ету

ТРЕНИНГ АЛДЫНДАҒЫ ІС-ШАРАЛАР

Тренинг басталар алдында екі негізгі іс-шара өткізу қажет: алдын ала тестті толтыру және мұзжарғышты өткізу.

2-қосымшадан табуға болатын алдын ала тестті тренингтің басында қатысушылар арасында тарату керек. Бұл сауалнама олардың Қазақстандағы балалар саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша білімдерінің, қарым-қатынастары мен дағдыларының базалық деңгейін тексеруге мүмкіндік береді. Ол сондай-ақ қатысушыларға кәсіби даярлық саласындағы өздерінің нақты мақсаттарын айқындауға мүмкіндік береді.

Мұзжарғышты тренингтің бірінші күні өткізу керек. Екі түрлі нұсқа төменде «Мұзжарғыштар» деп аталатын бөлімде сипатталған. Біреуі немесе екеуі де жағдайға байланысты қолданылуы мүмкін. Мұзжарғыштан кейін жаттықтырушылар күн тәртібі бойынша қысқаша жүріп өтіп, қатысушыларға курстың пішімі туралы ескертулері тиіс, сондай-ақ бұл бірлескен тренинг екенін тағы да атап өтулері керек, оған белсенді қатысып, пікір білдіріп, сұрақтар қою ұсынылады.

МҰЗЖАРҒЫШТАР

1-МҰЗЖАРҒЫШ. ЕСІМДЕР ОЙЫНЫ

 Ұсынылатын уақыт: 5 минут

«Есімдер ойыны» мұзжарғышы қатысушыларға бір-бірінің есімдерін есте сақтауға көмектеседі.

 Нұсқаулық

Бірінші қатысушы өзінің атын атайды, одан әрі екінші қатысушы өзінің атын да, оның алдында тұрған адамның атын да атауы тиіс. Бұл процесс өзінің есімі мен барлық алдыңғы қатысушылардың есімін айтатын соңғы қатысушыға жеткенше жалғасады.

Мысалы, бірінші қатысушы былай дейді: «Менің атым Азамат.» Екінші қатысушы өз кезегінде былай дейді: «Менің атым Нұрлан, ал мынау Азамат.» Үшінші қатысушы мынаны айтуы керек: «Менің атым Елена, ал олар Азамат пен Нұрлан.»

2-МҰЗЖАРҒЫШ. ДАСТАРХАН

 Ұсынылатын уақыт: 5 минут

«Дастархан» мұзжарғышы қатысушыларға бір-біріне үйренуге мүмкіндік береді, сондай-ақ, қатысушылардың келесі жаттығулар мен пікірталастарға қатысуы үшін жаттықтырушыларға қарапайым нұсқаулықтарды әзілмен ұсынуға көмектеседі.

 Нұсқаулық

Топ дастарханға дайындалып жатқанын қатысушыларға хабарлаңыз. Баршаңыздан өзіңіздің сүйікті тағамыңызды әкелуіңізді сұраймыз. Бірінші қатысушы, мысалы, былай дейді: «Мен шұжық әкелейін деп жатырмын». Екінші адам, өз кезегінде, бірінші қатысушының айтқанын айтып, өзінің тағамын қосады, мысалы: «Ал мен өзіммен бірге шұжық пен бешбармақ аламын.» Бұл процесс соңғы қатысушыға дейін жалғасуы керек.

ТРЕНИНГТЕН КЕЙІНГІ ІС-ШАРАЛАР

Соңғы модульді аяқтағаннан кейін оқу басталғанға дейінгі сұрақнаманы пайдаланыңыз. Бұл сұрақнама 2-қосымшада келтірілген.

Бұдан басқа, қатысушылар 2-қосымшада ұсынылған кері байланыс нысанын ұсынуы тиіс. Бұл үлгі жаттықтырушыларға өткізілген оқытудың күшті және әлсіз жақтарын талдауға мүмкіндік береді. Тренингтен кейінгі іс-шараларға ұсынылатын уақыт 10 минутты құрайды.

ТРЕНИНГ БАҒДАРЛАМАСЫ

Төменде ұсынылған оқыту бағдарламасы келтіріледі. Ол жағдайды ескере отырып түзетілуі мүмкін. Қатысушылар модульдер мен жаттығулар арасында ұйықтаған немесе шаршаған кезде шай/кофеге үзіліс ұсыныңыз.

1-КҮН

Шамамен уақыт	Тренинг сессиясы	Қолданылатын материалдар
45 минут	Кіріспе бөлім Pre-test сауалнамасы Бағдарламаға шолу 1-мұзжарғыш 2-мұзжарғыш	Жаттықтырушыға арналған кітапша нұсқасы Қатысушыға арналған кітапша нұсқасы Pre-test сауалнамасы Тренинг бағдарламасы
2 сағат	1-модуль, I бөлім (a-c) 1-жаттығу Талқылау 1	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар
1 сағат	Түскі үзіліс	
5–10 минут	Энерджайзер	Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
2 сағат	1-модуль, II бөлім (a-d) 2-талқылау 3-талқылау	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы Келесі күнгі бағдарламаға шолу	

2-КҮН

Шамамен уақыт	Сессия тренинга	Используемые материалы
15–20 минут	Бағдарламаға шолу Энерджайзер	Жаттықтырушыға арналған кітапша нұсқасы Қатысушыға арналған кітапша нұсқасы Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
1 сағат	2-модуль, I бөлім (a-d) 2-жаттығу	Флипчарт
10 минут	Шай/кофеге үзіліс	
1.5 сағат	2-модуль, II бөлім (a-c) 3-жаттығу 2-модуль, III бөлім (a-b) 2-модуль, IV бөлім (a-c)	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Скрининг жүргізу құралы
1 сағат	Түскі үзіліс	
5–10 минут	Энерджайзер	Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
2 сағат	3-модуль, I бөлім (a-b) 3-модуль, II бөлім (a-d) 4-жаттығу	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Компьютер және оған орнатылған Excel бағдарламасы
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы Келесі күнгі бағдарламаға шолу	

3-күн. Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарлама-
лар басқармасы

Шамамен уақыт	Тренинг сессиясы	Қолданылатын материалдар
10 минут	Бағдарламаға шолу	Жаттықтырушыға арналған кітапша нұсқасы Қатысушыға арналған кітапша нұсқасы Тренинг бағдарламасы
5–10 минут	Энерджайзер	Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
1.5 сағат	Модуль 4.а., I бөлім Модуль 4.а., II бөлім	Флипчарт
1 сағат	Түскі үзіліс	
1.5 сағат	Модуль 4.а., III бөлім Модуль 4.а., IV бөлім	Флипчарт
10 минут	Шай/кофеге үзіліс	
35 минут	Жаттығу	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Талдау кейстері
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы	

3-күн. Білім беру басқармасы

Шамамен уақыт	Тренинг сессиясы	Қолданылатын материалдар
10 минут	Бағдарламаға шолу	Жаттықтырушыға арналған кітапша нұсқасы Қатысушыға арналған кітапша нұсқасы Тренинг бағдарламасы
5–10 минут	Энерджайзер	Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
2 сағат	Модуль 4.б, I бөлім (а-б) Модуль 4.б, II бөлім Модуль 4.б, III бөлім	Флипчарт
1 сағат	Түскі үзіліс	
1.5 сағат	Модуль 4.б, IV бөлім Модуль 4.б, V бөлім	Флипчарт
10 минут	Шай/кофеге үзіліс	
45 минут	Жаттығу	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Талдау кейстері
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы	

3-күн. Денсаулық сақтау басқармасы

Шамамен уақыт	Тренинг сессиясы	Қолданылатын материалдар
10 минут	Бағдарламаға шолу	Жаттықтырушыға арналған кітапша нұсқасы Қатысушыға арналған кітапша нұсқасы Тренинг бағдарламасы
5–10 минут	Энерджайзер	Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
1.5 сағат	Модуль 4.с, I бөлім (a-b) Модуль 4.с, II бөлім Модуль 4.с, III бөлім	Флипчарт
1 сағат	Түскі үзіліс	
1.5 сағат	Модуль 4.с, IV бөлім Модуль 4.с, V бөлім Модуль 4.с, VI бөлім Модуль 4.с, VII бөлім	Флипчарт
10 минут	Шай/кофеге үзіліс	
45 минут	Жаттығу	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар «Клиенттен сұрау» рөлдік ойынының көшірмелері
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы	

3-күн. Құқық қорғау органдары

Шамамен уақыт	Тренинг сессиясы	Қолданылатын материалдар
10 минут	Бағдарламаға шолу	Жаттықтырушыға арналған кітапша нұсқасы Қатысушыға арналған кітапша нұсқасы Тренинг бағдарламасы
5–10 минут	Энерджайзер	Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
1.5 часа	Модуль 4.d.1, I бөлім Модуль 4.d.1, II бөлім Модуль 4.d.1, III бөлім	Флипчарт
1 час	Түскі үзіліс	
1.5 часа	Модуль 4.d.1, IV бөлім Модуль 4.d.1, V бөлім Модуль 4.d.1, VI бөлім	Флипчарт
10 минут	Шай/кофеге үзіліс	
50 минут	Упражнение	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Сценарийлердің көшірмелері
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы	

3-күн. Сот жүйесі (прокурорлар, судьялар)

Шамамен уақыт	Тренинг сессиясы	Қолданылатын материалдар
10 минут	Бағдарламаға шолу	Жаттықтырушыға арналған кітапша нұсқасы Қатысушыға арналған кітапша нұсқасы Тренинг бағдарламасы
5–10 минут	Энерджайзер	Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Доп
1.5 сағат	Модуль 4.d.2, I бөлім Модуль 4.d.2, II бөлім	Флипчарт
1 сағат	Түскі үзіліс	
1.5 сағат	Модуль 4.d.2, III бөлім Модуль 4.d.2, IV бөлім	Флипчарт
10 минут	Шай/кофеге үзіліс	
45 минут	Жаттығу	Флипчарт Стикерлер Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Талдау кейстері
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы	

3-күн. Кейсті бірлесіп талдау және қорытынды жасау
(қорытынды модульден кейін мамандықтар/кәсіптер бойынша)

Шамамен уақыт	Тренинг сессиясы	Қолданылатын материалдар
35 минут	Кейсті ортақ талдау	Флипчарт Маркерлер/қарындаштар/қаламдар Талдау кейстері
20 минут	Post-test сауалнамасы Кері байланыс түрі	Post-test сауалнамасы Кері байланыс түрі
10 минут	Қорытынды шығару «Сұрақ-жауап» сессиясы	

1-МОДУЛЬ.

**«АДАМ САУДАСЫ» ҰҒЫМЫНА
КІРІСПЕ, ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ
ҰЛТТЫҚ НЕГІЗДЕР ЖӘНЕ БАЛА
САУДАСЫ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК**

I бөлім. «Адам саудасы» ұғымын анықтау, құқықтық негіздері мен ұйымдары

Аталған модульдің бірінші бөлімінде адам саудасының қылмыстық құқық тұрғысынан да, адам құқықтары тұрғысынан да жалпы анықтамасы, сондай-ақ оның көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу және адамдарды ұрлау сияқты аралас қылмыстардан айырмашылығы беріледі. Бірінші модульдің бұл бөлігінде сондай-ақ халықаралық және ұлттық құқықтық базаға және адамдарды сату және балаларды қанау мәселелері жөніндегі заңнамаға неғұрлым кең мағынада шолу беріледі. Ақырында, бірінші бөлімде Қазақстанда адам саудасына қарсы әрекет ететін түрлі мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдар және олардың өзара байланысы сипатталған.

I.A. БӨЛІМІ. «АДАМ САУДАСЫ» ҰҒЫМЫНЫҢ АНЫҚТАМАСЫ

ҚАЗАҚСТАН ҮШІН АНЫҚТАМА

- ▶ Қазақстандағы адам саудасы туралы қолданыстағы заңнама Қылмыстық кодексте қамтылған және жеке заң болып табылмайды:
 - 128-бап — Адам саудасы
 - 135-бап — Кәмелетке толмағандар саудасы
- ▶ Адам саудасы жеңілірек жазаланғанымен, басқа баптар бойынша да қудалануы мүмкін:
 - 134-бап — Кәмелетке толмаған адамды жезөкшелікпен айналысуға тарту
 - 308-бап — Жезөкшелікпен айналысуға тарту
- ▶ Алайда бұл анықтамалар халықаралық құқыққа сәйкес келмейді, өйткені қылмыс құрамының елеулі элементі ретінде күш қолдану, алдау немесе мәжбүрлеуді қамтымайды, керісінше ауырлататын мән-жайлар ретінде айқындалады.
- ▶ Қазіргі уақытта «Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы» жаңа заң жобасы бойынша жұмыс жүргізілуде. Бұл заңда:
 - халықаралық стандарттарға сәйкес ұғымдар айқындалады, сондай-ақ жаңа тұжырымдамалар енгізілетін болады;
 - Қылмыстық кодекске адам саудасына байланысты қылмыстардың жаңа тізбесі енгізілетін болады;
 - адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы уәкілетті органдар, сондай-ақ олардың құқықтары мен міндеттері белгіленетін болады;
 - адам саудасының тәуекелін бағалау және қайта бағыттаудың ұлттық тетігі (ҚБҰТ) енгізілетін болады;
 - коммерциялық ұйымдардың адам саудасының алдын алуға қатысуы айқындалатын болады (туристік ұйымдар, жұмысқа орналастыру жөніндегі ұйымдар);
 - үкіметтік емес ұйымдардың рөлі айқындалатын болады;
 - адам саудасынан зардап шеккендердің құқықтары мен міндеттері белгіленетін болады;

- кәмелетке толмағандардың құқықтарын қорғау кеңейтілетін болады;
- халықаралық ынтымақтастықтың негіздері белгіленетін болады;
- Ілеспе заң жобалары сауда құрбаны болды деген күдік бар балаларды қабылдау туралы билік органдарына хабарлау және оларға арнаулы әлеуметтік қызметтерді алу құқығы туралы хабарлау міндетін енгізеді.

IXХалықаралық қабылданған анықтама

- ▶ Қазақстанда таяу арада адам саудасы терминін халықаралық анықтамаға толық сәйкестендіретін заң қабылдануына байланысты Палерм хаттамасында мұндай анықтаманың қандай аспектілері көзделгенін түсіну маңызды⁴.
- ▶ Кең мағынада адам саудасы — бұл әрекеттерден, құралдардан* және мақсаттан (әрқашан қанаудан) тұратын қылмыстық процесс.

Әрекеттер	Құралдар*	Мақсаты
Тарту	Күш қолдану	Жыныстық қанау
Жасырушылық	Алдау	Мәжбүрлі еңбек
Тасымалдау	Мәжбүрлеу	Құлдық немесе ұқсас
Беру		Ағзаларды алу
Алу/қабылдау		Қайыр сұрауға мәжбүрлеу
		Қылмыстық әрекетке мәжбүрлеу
		Үй шаруашылығындағы мәжбүрлі еңбек
		Басқасы

* Есіңізде болсын! Балалар адам саудасының құрбаны болған кезде құралдардың маңызы жоқ.

⁴ Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама, A/RES/55/25 (2000).

Ерекше назар аударуды қажет ететін сұрақ

Адам саудасын заңдық тұрғыдан айқындау бірінші кезекте оның құқықтық мәнәтінін ескере отырып, түсіну үшін қиын болуы мүмкін. Сондықтан адам саудасын нақты болашақта қарастыру маңызды.

Адамдарды сату былайша көрінуі мүмкін:

- Саудагерлердің құрбандарды өздеріне қажет нәрсені жасауға мәжбүрлеу үшін күш, зорлық-зомбылық, өтірік немесе алдауды қолдануы
- Біреуді ұрлау немесе физикалық түрде жұмысқа мәжбүрлеу, бірақ көбінесе құрбанды саудагерлер қалаған нәрсені жасау үшін алдау
- Құрбандарға атқаратын жұмысы, еңбек жағдайлары немесе қайда жұмыс істейтіні туралы өтірік айту
- Саудагерлер өз құрбандарын олардың отбасыларына немесе жақындарына зиян тигіземіз немесе полицияға немесе көші-қон қызметіне хабарлаймыз деп қорқытуы мүмкін
- Адам саудагерлері өз биліктерін теріс пайдалануы мүмкін, мысалы мүгедектігі бар балаға күтім жасау міндеттерін орындау немесе балалар спорт командасының жаттықтырушысы болу

Маңызды ескертулер

- ▶ Келісім тұжырымдамасын адам саудасында түсіну қиын болуы мүмкін
 - Балалар ешқашан қанауға келісе алмайды
 - Ересектер қанауға келісім бере алады, бірақ ол ерікті, ақпараттандырылған және еркін түрде берілуі тиіс — мұндай жағдайларда сөз адам саудасы туралы емес
 - Егер ересек адам еріксіз көндіру, алдау немесе мәжбүрлеу салдарынан қанауға келіссе, оның келісімі мәнін жоғалтады
- ▶ Бірнеше іс-әрекет, құрал мен мақсаттар болуы мүмкін
 - Іс-әрекеттер, құралдар мен мақсаттар кейде бір уақытта, кейде адам саудасының бүкіл процесінде көп болуы мүмкін
 - Бір әрекет, құрал және/немесе мақсат басында қолданылуы, ал басқалары кейін қолданылуы мүмкін. Мысалы, құрбанды тасымалдап, еңбекке мәжбүрлеу мүмкін, алайда кейіннен оны жасырып, қылмыстық әрекеттер жасауға мәжбүрлеуі мүмкін

Ерекше назар аударуды талап ететін мәселе

Адам саудасының осал, болжамды және нақты құрбаны болған балаларға қатысты қолданылатын бірқатар заңнамалық актілер бар екенін есте сақтау маңызды. Бұл заңнамалық актілер тікелей де (мысалы, Бала құқықтары туралы конвенция (БҚК)), жанама да (мысалы, Мүгедектердің құқықтары туралы конвенция) іске қосылуы мүмкін. Мұнда мыналар кіреді:

Халықаралық заңнама

- Бала құқықтары туралы конвенция (БҚК), оның қарулы жанжалдарға балалардың қатысуына қатысты оның Факультативтік хаттама және оның

- балаларды сатуға, балалар жезөкшелігі мен балалар порнографиясына қатысты Факультативтік хаттама;
- Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті (АСҚХП);
 - Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакті (ЭӘМҚХП);
 - Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық нысандарын жою туралы конвенция (ӘКЖК);
 - Мүгедектердің құқықтары туралы конвенция (МҚК);
 - Босқындардың мәртебесі туралы конвенция (Женева конвенциясы);
 - Жұмысқа қабылдау үшін ең төменгі жас туралы конвенция;
 - Балалар еңбегінің ең жаман түрлеріне тыйым салу және жою жөніндегі шұғыл шаралар туралы конвенция;
 - Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе ар-намысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенция және оның Факультативтік хаттамасы.

Қазақстан заңнамасы

- ҚР Халықтың көші-қоны туралы заңы;
- ҚР Қылмыстық кодексі (өзге ережелер);
- ҚР Еңбек кодексі;
- Қазақстан Республикасының Адам құқықтары саласындағы одан әрі шаралары туралы (іске асырылған бағыттар);
- Халықты әлеуметтік қорғау саласындағы адам саудасының құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы;
- Әлеуметтік бейімсізденуге және әлеуметтік депривацияға әкеп соққан қатыгездікпен қараудың бар-жоғын бағалау критерийлерін бекіту туралы.

1-ЖАТТЫҒУ. ӘРЕКЕТТЕР, ҚҰРАЛДАР ЖӘНЕ МАҚСАТЫ

 Жаттықтырушы нұсқаулары

Бұл жаттығу жеке болып табылады және аяқталғаннан кейін талқыланады. Қатысушыларға сценарийлерді оқуға және бос орындарды толтыруға шамамен 5-7 минут уақыт беріледі. Түсініктемесі бар жауаптар төменде берілген. Жаттығуды жеке орындағаннан кейін қатысушылармен бірге әрбір жауапты қарастыру қажет.

Кейбір сценарийлер мұның қалай мүмкін екенін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Төмендегі мысалдарды және адам саудасы процесінің белгілі бір кезеңдерінде қандай әрекеттер, құралдар мен мақсаттар қолданылатынын қарастырамыз.

1-мысал.

Ер адамға жоғары жалақы төленетін жұмысқа уәде бере отырып, тасымалдайды, бірақ егер ол кетуге немесе құқық қорғау органдарына хабарлауға тырысса, зәбір көрсету, қорқытумен мардымсыз жалақыға оны зауытта ұзақ уақыт жұмыс істеуге мәжбүрлейді.

- Әрекеттер? **тасымалдау, жасырушылық**
- Құралдар? **алдау, мәжбүрлеу**
- Мақсаттары? **мәжбүрлі еңбек**

2-мысал.

Әйелді тапанша кезеп ұрлап, шалғайдағы үйге апарады. Оны сол жерде ұстап, егер ол қашуға тырысса, саудагерлер оның отбасын өлтіреді деп айтады. Оны ақшаға айырбастау үшін клиенттермен жыныстық қатынасқа түсуге мәжбүрлейді.

- Әрекеттер? **ұрлау, жасырушылық**
- Құралдар? **күш қолдану, мәжбүрлеу**
- Мақсаттары? **жыныстық қанау**

3-мысал.

Саудагерлер заңсыз темекі өнімдерін сату үшін балаларды көшеден тартып, оларға пайданың жоғары пайызын уәде етеді. Оның орнына олар ештеңе алмайды, бірақ ұзақ уақыт бойы сыртта жұмыс істеуге мәжбүр болады, ал бас тартқан жағдайда олар соққыға жығылады.

- Әрекеттер? **тарту**
- Құралдар? **маңызды емес, өйткені құрбандар балалар болып табылады**
- Мақсаттары? **мәжбүрлі еңбек, мәжбүрлі қылмыстық қызмет**

I.B. БӨЛІМ. АДАМ САУДАСЫНЫҢ ШЕКАРАЛАРЫ ҚЫЛМЫС РЕТІНДЕ

АДАМ САУДАСЫ ЖӘНЕ БАСҚА ДА ҚЫЛМЫСТАР МЕН ҚҰБЫЛЫСТАР

Адам саудасы — кең ауқымды қылмыс, алайда оны жиі қате шатастырады немесе басқа қылмыстармен және құбылыстармен араластырады. Адам саудасы көбінесе басқа қылмыстар мен құбылыстар мәнмәтінінде болуы мүмкін.

Қылмыстың мынадай түрлерін адам саудасына қате жатқызады:

- ▶ Адам ұрлау
 - Адам ұрлау адам саудасы процесінде пайдаланылатын әрекеттердің бірі болғанымен, ол өздігінен, қандай да бір қанаусыз, адамдарды сату болып табылмайды.
- ▶ Көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу
 - Көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу көшіп-қонушы азамат немесе резиденті болып табылмайтын елге қаржылық немесе өзге де материалдық пайда алу мақсатында жәрдемдесу ретінде айқындалады⁵. Заңсыз әкелу келесі модульдердің бірінде айтылғандай, көші-қон саяхаты кезінде адам саудасының қаупін арттырса да, заңсыз әкелу автоматты түрде адам саудасы болып табылмайды, көшіп-қонушылар да автоматты түрде оның құрбаны болып табылмайды.
 - Әдетте, заңсыз әкелінген көшіп-қонушы сапар аяқталғаннан кейін еркін жүріп-тұра алады, ал адам саудасының құрбаны еркін жүре алмайды.

Элементтер ⁶	Адам саудасы	Заңсыз әкелу
Келісім	Мәні жоқ	Әдетте ерікті түрде
Қылмыстың мақсаты	Құрбанды қанау	Қаржылық немесе материалдық пайда
Трансұлттық	Талап етілмейді	Талап етіледі
Қылмыстық табыс көзі	Құрбанды қанау	Заңсыз кіруге жәрдемдесу
Қылмыс кімге немесе неменеге қарсы	Адам	Қоғамдық тәртіп, билік және мемлекет қағидалары

⁵ Көшіп-қонушыларды құрлық, теңіз және әуе арқылы заңсыз әкелуге қарсы хаттама, A/RES/55/25 (2000).

⁶ БҰҰ Даму бағдарламасы, Азия-Тынық мұхиты аймағындағы секс-индустрия және заң (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2012), ix бет.

- ▶ Жезөкшелік⁷
 - Жезөкшелік адам саудасының мақсаттарының бірі болғанымен, ол ақша, тауарлар немесе қызметтерге жыныстық қатынасты сату немесе айырбастауды білдіреді.
- ▶ Заңсыз көші-қон
 - Заңсыз көші-қон — бұл адамдардың заңды құжаттары жоқ келуі және/немесе тұруы, осылайша, онда адамдарды сату ретінде оны саралау үшін қажетті не іс-әрекет, не құрал, не мақсаттар жоқ.
 - Заңсыз көші-қон адам саудасының қаупін арттырса да, бұл бірдей нәрсе емес.
- ▶ Заңсыз бала асырап алу
 - Заңсыз бала асырап алу — баланы асырап алуға беру кезінде де, оны асырап алу кезінде де бала асырап алу туралы заңдарды бұза отырып жасалған бала асырап алу.
 - Асырап алынған баланы асырап алушы отбасы жыныстық немесе мәжбүрлі еңбек мақсатында қанауға дейін бұл кәмелетке толмағандарды сату ретінде саналмайды. Осындай элементтер болған жағдайда сауда орын алады.
- ▶ Бопсалау
 - Бопсалау «құқыққа қайшы күш қолдану немесе күш қолданумен қорқыту, зорлық немесе зәресін алу арқылы басқа адамнан мүлік алу» ретінде айқындалады⁸.

Алайда кейбір жағдайларда адам саудасының элементтері болуы мүмкін екенін атап өту маңызды. Осылайша, жоғарыда санамаланғандар адам саудасының автоматты белгісі болып табылмаса да, осындай қылмыстарға және/немесе құбылыстарға байланысты істер осындай элементтердің болуы тұрғысынан мұқият зерделенуге тиіс.

⁷ БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, Көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу жөніндегі жаһандық зерттеу (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2018).

⁸ БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, «Университетке арналған модульдер сериясы E4J: ұйымдасқан қылмыс: 4-модуль: Ұйымдасқан қылмыстың бизнес пен мемлекеттік билікке енуі» (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2018), <https://www.unodc.org/e4j/zh/organized-crime/module-4/key-issues/extortion.html#:~:text=Extortion%20consists%20of%20obtaining%20property,term%20used%20to%20indicate%20extortion> сайтында жарияланған.

1-ПІКІРТАЛАС. НАҚТЫ ОҚИҒАНЫ ТАЛДАУ

Төменде әртүрлі қылмыстар мен құбылыстарға қатысты бірнеше сценарийлер берілген. Кейбір сценарийлер адам саудасының элементтерін де қамтиды, ал басқалары қамтымайды. Егер бар болса, қандай қылмыстарды және/немесе құбылыстарды ажырата алатыныңызды және оларда адам саудасы элементтерінің бар-жоқтығын талдап, талқылаңыз.

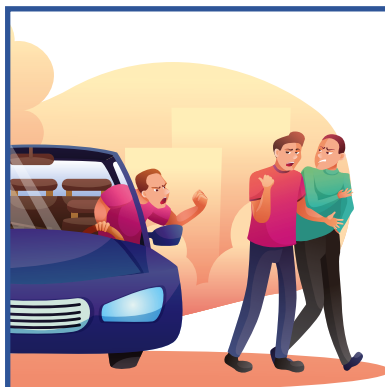
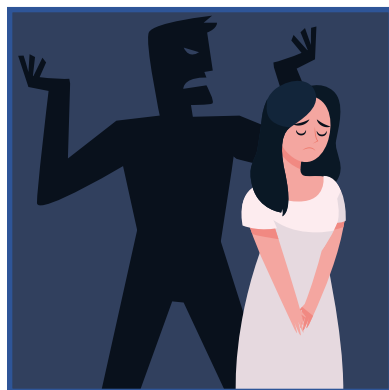
Жаттықтырушы нұсқаулары

Бұл жаттығу жаттықтырушылар барлық қатысушыларды тартуға тырысуы тиіс топтық пікірталас болып табылады. Әрбір сценарийді оқу және презентацияның тиісті слайдын көрсету қажет.

Барлық қатысушыларда элементтерді ойластыруға 1-2 минут болғаннан кейін әрбір сценарий бойынша мынадай сұрақтар қойыңыз:

1. Сіз мұнда қандай қылмыстар және/немесе құбылыстарды көріп отырсыз?
2. Неге екенін түсіндіре аласыз ба?
3. Сіздің ойыңызша, адам саудасының элементтері бар ма?
4. Неліктен иә немесе неліктен жоқ?
5. Егер жоқ болса, сценарий адам саудасы ретінде саналуы үшін қандай фактілер өзгеруі тиіс?

Жаттықтырушы жетекші сұрақтарды қоя отырып және осы әдістің көмегімен дұрыс жауап алуға ықпал ете отырып, пікірталастағы жетекші рөлді қатысушылардың қолына беруге ұмтылуы тиіс. Қатысушыларға жазу үшін стикерлер мен маркер/қалам/қарындаштарды тарату керек

1-оқиға

15 жастағы екі жасөспірім оларды А елінен Б еліне шекара арқылы өткізу үшін контрабандашыға 2000 доллар төлейді. Төлемді қабылдағаннан кейін контрабандашы екі баланы өз көлігінің жүксалғышына жасырып, шекарадан алып өтеді. Орынға келген соң контрабандашы екі балаға жалған көші-қон құжаттарын рәсімдегенше бірнеше күн оның үйінде тұруды ұсынады. Егер бұлар оған көп ақша бермесе, көші-қон билігін шақырамын деп қорқытады. Ұлдар контрабандашыға тағы 500 доллар береді, ол бұларға құжаттарды береді және бұлар өз жолдарын жалғастырады.

Жауапқа түсініктеме

Мұнда негізгі құбылыс — көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу, өйткені ұлдар контрабандашыға оларды шекара арқылы тасымалдағаны үшін өз еріктерімен төлеген. Көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу адам саудасынан ерекшеленеді. Адам саудасына байланысты қылмыс адамға қатысты жасалады, ал көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу — бұл мемлекет белгілеген көші-қон ережелерін бұзу.

Бұл сценарийдегі екінші дәрежелі қылмыс көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу жағдайларында жиі кездесетін бопсалау болып табылады. Контрабандашы қосымша ақша алу үшін көші-қон билігін шақырып, оларға хабарлаймын деп қорқытады.

Қылмысты адам саудасына жатқызуға негіз болатын фактілер жоқ сияқты.

Алайда, егер ер адам билікті «борышты» өтеуге мәжбүр болған жағдайда ұстауға шақыру қаупін пайдаланса, онда мұндай әрекетті адам саудасы деп бағалауға болар еді.

Заңды сілтемелер:

Көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу:

- Халықтың көші-қоны туралы Қазақстан Республикасының Заңы;
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын көшіп-қонушыларды құрлық, теңіз және әуе арқылы заңсыз әкелуге қарсы хаттама

Бопсалау:

- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (194-бап)

Адам саудасы:

- Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы (әзірлеу сатысында);
- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (135-бап);
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама

2-оқиға

А еліндегі ерлі-зайыптылар бала асырап алғысы келеді. Алайда, олар А елінде бала асырап алу талаптарына сәйкес келмейді. Сондықтан олар Интернет арқылы Б елінен 20 000 доллар сыйақы үшін екі елде де заңмен тыйым салынған бала асырап алуды ұйымдастыруға көмектесетін адам табады. В еліндегі адам жаңа туған нәрестені асырап алуды ұйымдастырады және жалған төлқұжат пен туу туралы куәлік беру үшін шенеунікке пара береді, онда ата-анасы ретінде ерлі-зайыптылардың есімдері көрсетіледі. Жаңа туған нәресте А еліне жіберіледі. А еліне келген соң, жаңа туған нәрестеге, сондай-ақ олардың биологиялық баласына жақсы күтім жасалады.

Жауапқа түсініктеме

Бұл жерде негізгі қылмыс заңсыз асырап алу болып табылады, ол фактілерден тікелей туындайды. Алдау, жалған төлқұжат пен туу туралы куәлік беру екінші дәрежелі қылмыс болып табылады. Ақырында, жаңа туған бала техникалық тұрғыдан заңсыз көшіп-қонушы болып табылады, себебі оның төлқұжаты мен туу туралы куәлігі жалған.

Қылмысты адам саудасына жатқызуға негіз болатын фактілер жоқ сияқты. Жаңа туған нәресте қанау мақсатында тасымалданбаған.

Бұдан басқа, фактілер баланың анасынан немесе бала асырап алуды ұйымдастырған адамнан сатып алынғанын көрсетпейді. Бізде әйелге бала туу және сату үшін ақша төленді ме деген ақпарат жоқ. Бала асырап алуды ұйымдастыру мен құжаттарды ресімдеуден басқа, ақша не үшін қажет болғаны белгісіз. Бұл «баланы сату» емес, асырап алуға жәрдемдесу үшін төлем. Суррогат ана туралы да осыны айтуға болады.

Алайда, фактілер Б тұлғасының жаңа туған нәрестені қалай сатып алғандығының толық сипаттамасын қамтымайды. Егер баланың анасы бала туу мақсатында күш қолдану, алдау немесе мәжбүрлеу арқылы тасымалданса, онда бұл адам саудасын білдіреді.

Бұдан басқа, Қазақстанның адам саудасы туралы қолданыстағы заңы «балаларды сату» жағдайларында қанауды талап етпесе де, жаңа заң халықаралық стандарттарға сәйкес келетін болады. Осылайша, балаларды қанамай сату саудаға тең болмайды.

Заңды сілтемелер:Заңсыз бала асырап алу:

- Балаларды қорғау және баланы шетелдік асырап алуға қатысты ынтымақтастық туралы конвенция;
- Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Қазақстан Республикасының Кодексі

Адам саудасы:

- Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы (әзірлеу сатысында);
- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (128, 135-бап);
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама

3-оқиға

Әйел контрабандашыға өзін және баласын А және В елдерінің шекаралары арқылы С еліне тасымалдау үшін 8 000 доллар төлейді. В елінде бола отырып контрабандашы оларды шекараға жеткізбейді. Мұның орнына оларды шалғай ауданға апарады, паспорттарын тартып алып, жол жүру кезінде олар 10 000 доллар қарыз болғанын, оны өтеу керектігін, әйтпесе оларды өлтіретіндігін айтады. Олардың үйінде «қарызды» төлей алатын ешкім болмағандықтан, саудагер әйел мен оның баласын егін жинауға мәжбүр етеді. Бірнеше аптадан кейін олар С еліне кіру үшін шекараға жақын орналасқан қалаға қашып шығады, ол жерде жалған паспорттарды сатып алу үшін жезөкшелікпен айналысады.

Жауапқа түсініктеме

Мұндағы басты құбылыс — көшіп-қонушылар контрабандасы, себебі әйел бастапқыда өз еркімен контрабандашыға өзін және баласын екі шекарадан өткізу үшін ақша төлеген. Контрабандашы тарапынан ұрлық пен бопсалау қосымша қылмыстар болып табылады. Ақыр соңында әйел жезөкшелікпен айналысады, бұл адам саудасынан ерекшеленеді.

Бұл жерде, сөзсіз, адам саудасы орын алып отыр. Фактілер әйелдің де, оның баласының да контрабандашы/сатушы борышты өтеу үшін арнайы жұмыс істейтіндіктен, борышты өтеу мақсатында тасымалданып, жасырынғанын көрсетеді. Ал балаға келетін болсақ, құралдың маңызы жоқ. Әйелге келетін болсақ, контрабандашы/сатушы оны өліммен қорқытатындықтан, оны қанауға мәжбүрлейді. Осылайша, қылмыс құрамының фактілері бар.

Заңды сілтемелер:Көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу:

- Халықтың көші-қоны туралы Қазақстан Республикасының Заңы;
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын көшіп-қонушыларды құрлық, теңіз және әуе арқылы заңсыз әкелуге қарсы хаттама

Бопсалау:

- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (194-бап)

Ұрлық:

- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (188-бап)

Жезөкшелікпен айналысу:

- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (308-бап)

Адам саудасы:

- Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының Заңы (әзірлеу сатысында);
- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (135-бап);
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама

4-оқиға

Бірде бала мектептен үйге келе жатқанда, оны бейтаныс адам сыртынан қарауылдап, фургонға итеріп кіргізеді. Оны оқшауланған ауданға апарып, үйге орналастырады, ал ата-аналарына сатып алу туралы талап жазылған жазбаны жолдайды. Оған тамақ пен су береді, ал ол болса ұсталған үйді тазартады.

Жауапқа түсініктеме

Мұндағы негізгі қылмыс — адам ұрлау. Адам саудасы соншалықты айқын емес, бірақ болуы мүмкін. Оны ұстап отырған үйді тазалауды біреу сұрады ма, жоқ па, ол фактілерден белгісіз. Құрал маңызды болмағандықтан, ол бала болғандықтан, тіпті одан күш қолданбай, алдаусыз немесе мәжбүрлеусіз тазалауды сұраса да, ол мәжбүрлі еңбек мақсатында ұрлануы мүмкін, бұл қылмысты адам саудасына жатқызуға негіз болатын талаптарға сәйкес келеді.

Заңды сілтемелер:

Адам ұрлау:

- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (125-бап)

Адам саудасы:

- Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы күрес туралы Қазақстан Республикасының Заңы (әзірлеу сатысында);
- Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі (135-бап);
- Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама

I.C. БӨЛІМ. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНА ҚАРСЫ ӘРЕКЕТ ЕТЕТІН ҰЙЫМДАР

- ҰЕҰ және азаматтық қоғам
- Этникалық диаспоралар
- Халықаралық ұйымдар: БҰҰ ЕҚБ, ЕҚЫҰ, ХЕҰ, ХКҚҰ және т. б.
- Ішкі істер министрлігі/Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі басқаратын Адамдарды заңсыз әкетуге, әкелуге және адам саудасына қарсы күрес мәселелері жөніндегі ведомствоаралық комиссия
- ҚР Президенті жанындағы Адам құқықтары жөніндегі ұлттық комиссия
- Адам құқықтары жөніндегі уәкіл
- Денсаулық сақтау министрлігі
- Білім министрлігінің Балалардың құқықтарын қорғау комитеті
- Жергілікті атқарушы органдар
- Бас прокуратура
- Әділет министрлігі
- Ішкі істер министрлігі, Көші-қон қызметі
- ҚР ҰҚК Шекара қызметі
- Сыртқы істер министрлігі
- Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі
- Көлік министрлігі
- Туризм және спорт министрлігі

II бөлім. Балалар саудасы: осалдық, процесс және қиындықтар

Екінші бөлімде балаларды сатудың ауқымы мен бірегей сипаттамалары ұсынылған, алдымен әлемде, содан кейін нақты Қазақстанда. Балаларды осал жағдайға қоятын тәуекел факторларына ерекше назар аударылды, соның нәтижесінде олар Қазақстанда, атап айтқанда, отбасының тұрақсыз өмірін немесе отбасы құрамын, экономикалық қауіпсіздіктің жоқтығын, мәдени факторлар мен көші-қонды қоса алғанда, құрбанға айналады. Әрбір тәуекел факторы тиісті жалпы жауаптармен бірге ұсынылған.

Бірінші модульдің екінші бөлімінде айналмалы және көп мәрте қанау, сондай-ақ қайтадан виктимизациялау циклінің элементтерін ескере отырып, балаларды тартудан қанауға дейінгі жалпы сауда процесі ұсынылған. Бала саудасының салдары, қылмыскерлердің гендерлік аспектілері мен жалпы сипаттамалары, оның ішінде отбасы мүшелері және басқа да балалар сияқты кешенді ден қоюды талап ететін сипаттамалар талқыланады. Соңында, саудадан зардап шеккен балаларды құтқару тәсілдері, бұл ретте туындайтын мәселелер және оларды реинтеграциялау жолдары ұсынылған.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР

 Ұсынылатын уақыт: 5-10 минут

Қазір Энерджайзерді өткізудің ең қолайлы уақыты. 2-қосымшадан бір Энерджайзерді таңдаңыз.

II.A. БӨЛІМ. БАЛАЛАР САУДАСЫНЫҢ АУҚЫМЫ

- ▶ Әлемдегі адам саудасы құрбандарының қатарын жыл сайын толықтырып отыратын балалардың санын елдердің қылмыстарды анықтау және тіркеу жөніндегі мүмкіндіктерін, сондай-ақ оларға тән жасырындылықты ескере отырып есептеу мүмкін емес⁹.

Ерекше назар аударуды талап ететін мәселе

Сәйкестендірілген құрбандар көбінесе құрбандардың нақты санының аз ғана үлесі болып табылатынын есте сақтау маңызды. Идентификацияланған құрбандар туралы деректерді айсберг ретінде елестетуге болады. Судың үстінде мұхитта жүзетін айсбергтің жоғарғы бөлігі ғана көрінеді. Қалған бөлігі көзден жасырын.

Орталық Азияда және әсіресе Қазақстанда құрбан болған балалар өте аз болып көрінгенімен, бұл мүлдем олай емес. Мұндай көзқарасқа іс жүзінде жол бермеу маңызды. Деректер адам саудасының ішінара көрінісін түсіну үшін бастапқы нүкте болып табылады, бұл ретте нақты көрініс жасырын және ол әлдеқайда ауқымды екенін ұмытпаған жөн.

- ▶ Алайда соңғы онжылдықта әлемнің көптеген өңірлерінде¹⁰ адам саудасы туралы жиналатын деректер көлемі ұлғайды, бұл осы қылмыс туралы нақты түсінік алуға мүмкіндік береді.
- ▶ БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасының (БҰҰ ЕҚБ) деректеріне сәйкес, ұлдар мен қыздардың саудасынан зардап шеккен сәйкестендірілген балалардың пайызы 2014 жылдан бастап өсуде. 2020 жылы 166 елде сәйкестендірілген 15 675 құрбанның 18%-ын қыздар және 17%-ын ұлдар құрады¹¹.
- ▶ Қанау түрлеріне келсек, жағдайлардың сипаттамасына сәйкес, негізінен балалар жыныстық қанау үшін сатылды, содан кейін қайыр сұрауға және қылмыстық іспен айналысуға мәжбүрлеу¹².
- ▶ Қыздар жыныстық қанау мақсатында адам саудасының құрбаны болады, ал ұлдар, әдетте, мәжбүрлі еңбектің құрбаны болады¹³.
- ▶ Орталық Азияда Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбекстан қарастырылатын өңір ретінде 2020 жылы адам саудасынан зардап шеккендердің жалпы санының 23%-ын балалар құрады, олардың 16% — қыздар¹⁴.

⁹ БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, Адам саудасы туралы 2022 жылғы жаһандық баяндамасы. (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2022).

¹⁰ Сол жерде.

¹¹ Сол жерде, 25-бет.

¹² БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, Адам саудасы туралы 2022 жылғы жаһандық баяндамасы. (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2022) 27-бет. Адам саудасы туралы тіркелген 335 істің негізінде 343 құрбан болған бала мен 222 ересек құрбан болған, олар бойынша 2012-2020 жылдар аралығында айыптау үкімі шығарылған.

¹³ Сол жерде, 33, 36-бет.

¹⁴ Сол жерде, 147-бет.

- ▶ Өңірде адам саудасының анықталған жағдайларының басым көпшілігі жыныстық қанау мақсатында жүзеге асырылады.
- ▶ Әлемнің көптеген өңірлерінен айырмашылығы, Орталық Азияда адам саудасы үшін сотталғандар арасында, әдетте, әйелдер басым, әсіресе осы өңірден¹⁵.
- ▶ Қазақстанда, одан және оның аумағы арқылы адам саудасы туралы деректер шектелген. 2016-2020 жылдар аралығында адам саудасымен байланысты 1200-ден астам қылмыс тіркелді, олардың жартысынан азы айыптау үкімімен аяқталды¹⁶.
- ▶ Қазақстанда адам саудасынан зардап шеккендердің нақты бейіні жасы мен жынысы тұрғысынан есепке алынбайды. 2016-2020 жылдар аралығында адам саудасының 402 құрбаны анықталды. Олардың көпшілігі — жыныстық қанау мақсатында сауда құрбаны болған Қазақстан азаматтары¹⁷.
- ▶ Сонымен қатар, негізінен шалғайдағы мақта шаруашылықтарында балаларды мәжбүрлі еңбекке тарту жағдайлары анықталды¹⁸.

Ерекше назар аударуды талап ететін мәселе

COVID-19 пандемиясы үкіметтерді жүріп-тұруға және әлеуметтенуге түрлі шектеу шараларын қолдануға мәжбүрледі. Сонымен қатар, коронавирустық шектеулер көптеген адамдардың табыс көзін жоғалтуға алып келді. Жұртшылықпен өзара іс-қимылды шектеу және жұмыс орындарын жаппай қысқарту жөніндегі шаралардың үйлесімі адамдарды жасырын қанау мен сатудың ерекше өсуіне алып келді¹⁹. Зардап шеккендерді жұмыс немесе ақша уәделерімен азғырып, содан кейін бөтен көзден алшақ, қанауға ұшыратты. Егер пандемияға дейін адам саудасы билік үнемі тексеріп отыратын жерлерде жиі болса, ал оның кезінде құрбандар жеке меншіктерде, тіпті оқшауланған жерлерде де қаналды. Бұдан басқа, Орталық Азия өңірінде, әлемнің басқа өңірлеріндегідей, құрбандар, әсіресе балалар үйден шықпай-ақ онлайн кеңістікте тартылып, қаналады. Мұндай онлайн қанаудың ауқымын анықтау қиын, бірақ олар пандемия кезінде айтарлықтай өсті. Осыған байланысты, зардап шеккендердің коронавирус шектеулері аяқталғаннан кейін де анықталуын ескеру маңызды, өйткені құқық қорғау органдары, әлеуметтік қызметтер және үкіметтік емес ұйымдар өз жұмыстарын қалпына келтіруді жалғастыруда және зардап шеккендердің қандай арналар мен технологиялар арқылы пайдаланылғандығы анық көрінеді.

¹⁵ Сол жерде, 149-бет.

¹⁶ БҰҰ ЕҚБ ұсынған Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің деректері бойынша 2016-2020 жылдар аралығында адам саудасына байланысты 1218 қылмыс тіркелген, олар бойынша 540 айыптау үкімі шығарылған. 2020 және 2022 жылғы адам саудасы туралы жаһандық баяндаманы қараңыз (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2020, 2022), Елдер бойынша ақпарат: Қазақстан.

¹⁷ БҰҰ ЕҚБ ұсынған Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитетінің деректері бойынша 2016-2020 жылдар аралығында құрбандардың 90%-ы Қазақстан азаматтары болған. 2020 және 2022 жылғы адам саудасы туралы жаһандық баяндаманы қараңыз (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2020, 2022), Елдер бойынша ақпарат: Қазақстан.

¹⁸ АҚШ Еңбек министрлігі, «Балалар және мәжбүрлі еңбек туралы есептер: Қазақстан» (2021), <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/reports/child-labor/kazakhstan> сілтемесі бойынша қол жетімді.

¹⁹ БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, Адам саудасы туралы 2022 жылғы жаһандық баяндамасы. (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2022).

2-ПІКІРТАЛАС. ДЕРЕКТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Жаттықтырушы нұсқаулары

Бұл жаттығу топтық пікірталас болып табылады, оған жаттықтырушылар кәсіби тәжірибесі негізінде олардың көзқарасын сұрап, барлық қатысушыларды тартуға тырысуы тиіс. Қатысушыларға жазу үшін стикерлер мен маркер/қалам/қарындаштарды тарату керек. Негізгі идеяларды флипчартқа жазыңыз

Сіз **деректердің жоқтығы қылмыстарды болдырмау және зардап шеккен балаларды қорғау бойынша барабар жауап шараларының жоқтығымен тең** екенін ескере отырып, пікірталасты қолдауға тиіссіз. Басқаша айтқанда, дұрыс жиналған деректердің болмауы ресурстардың қажетті салаларға бағытталмауына алып келеді.

Біз әлемдегі, Орталық Азиядағы және нақты Қазақстандағы адам саудасы туралы қолда бар деректерді ұсындық. Көріп отырғандай, олар өте шектеулі, бұл қылмыстың динамикасын және оның балаларға әсерін жақсы түсінуді қиындатады.

Осыны ескере отырып, келесі мәселелерді қарастырыңыз және талқылаңыз:

- Сіз жұмыс істеп жатқан құрбандар туралы деректер жинайсыз ба?
- Сіз пандемия кезінде деректер жинадыңыз ба? Алынған мәліметтерге сүйене отырып, сіздің өңірдегі адам саудасы бойынша жағдай қандай?
- Бұл деректерді қалай пайдаланасыз? Мысалы, сіз оларды құрбандардың белгілі бір тобына қаражат жинау үшін пайдаланасыз ба?
- Деректер пайдалануға қол жетімді ме?

II.B. БӨЛІМ. БАЛАЛАРДЫ ҚАНАУ ТҮРЛЕРІ

- ▶ Балаларды сатудың түрлері ересектерді сатудың түрлеріне ұқсас, кейбір айырмашылықтары бар
- ▶ Ересектердегідей балаларды қанаудың ең кең таралған түрлері жыныстық қанау және мәжбүрлі еңбек болып табылады
 - БҰҰ ЕҚБ деректеріне сәйкес, 2022 жылы жыныстық зорлық-зомбылық құрбандарының 27 пайызын қыздар және 5 пайызын ұлдар құраған. Жыныстық қанаудың басым бөлігі жеке пәтерлерде, содан кейін барларда және көшеде анықталды
 - Сол жылы БҰҰ ЕҚБ деректеріне сәйкес, барлық анықталған мәжбүрлі еңбек құрбандарының ішінде 5 пайызы қыздар және 12 пайызы ұлдар болды. Қазақстанда еңбек қанауының неғұрлым кең таралған түрлері ауыл шаруашылығы (мақта), үй бойынша жұмыс (қызметші ретінде) және құрылыс болып табылады
- ▶ Ересектерден айырмашылығы, балалар да қанауға ұшырайды, бұл әдетте бақылаушы үлкен баланың немесе ересек адамның болуын қамтиды. Оларға келесілер жатады:
 - Қайыршылыққа мәжбүрлеу, көше саудасы және қылмыстық қызметпен айналысуға мәжбүрлеу (қалта ұрлығы, ұсақ ұрлық, дүкендердегі ұрлық), есірткі саудасы
 - Жасөспірім қыздарды некеге тұруға мәжбүрлеу аз дәрежеде таралған

II.C. БӨЛІМ. ТӘУЕКЕЛ ФАКТОРЛАРЫ ЖӘНЕ ОСАЛДЫҚ

- ▶ Қысқаша айтқанда, адамдарды сатуға осал ететін белгілі бір тәуекел факторлары бар.
- ▶ Осалдығы «адамдардың олардың қоғамдастықтарының негізіндегі әлеуметтік, мәдени, экономикалық, саяси және экологиялық факторлардың күрделі өзара іс-қимылын теріс қабылдау нәтижесінде туындайтын жағдай» ретінде айқындалады²⁰.
- ▶ Шектен тыс жеңілдетілгеніне қарамастан, бұл бөлімнің негізгі қорытындысы – тәуекел факторлары — адам сатушылар алдымен құрбанды алдау үшін өз мүдделеріне пайдаланатын, содан кейін оны қанауды жалғастыратын факторлар.
- ▶ Бұл факторларсыз әлеуетті және нақты құрбандардың осалдығы аз болар еді. Өз кезегінде адам саудагерлерінің құрбандарға қатысты билігі аз болады.
- ▶ Осалдықты төмендету жөніндегі шешімдер бүкіл қоғамдастық деңгейінде тәуекел факторлары мен олардың себептерін жоюға бағытталған тәсілді талап етеді.
- ▶ Тәуекелдің бірқатар факторлары бар және олардың бәрін санамалау мүмкін емес. Алайда адамдарды саудаға бейім ететін тәуекел факторларының үш негізгі саласы бар:²¹ ахуалдық, жеке және мәнмәтіндік.
 - **Көптеген елдерде ахуалдық** (оқшаулау, кедейлік, уақытша аурулар, жұмыссыздық, құқықтық мәртебе, отбасының тұрақсыздығы, қамқоршының болмауы, көші-қон) және **жеке басының** (жасы, жынысы, мүгедектігі, этникалық қатыстылығы) тәуекел факторлары ұқсас. Мысалы, кедейлікте өмір сүріп жатқан және мүгедектігі бар бала тек Қазақстанда ғана емес, АҚШ-та да адам саудасының құрбаны бола алады.
 - **Тәуекелдің мәнмәтіндік факторлары** қаралып отырған елге байланысты. Бұл кемсітуші заңдар мен саясаткерлер, мәдени және әлеуметтік нормалар, сондай-ақ қарулы жанжал/саяси тұрақсыздық болуы мүмкін.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ БАЛАЛАР ҮШІН АДАМ САУДАСЫНЫҢ ОСАЛДЫҒЫ ТҰРҒЫСЫНАН КЕЛЕСІДЕЙ ТӘУЕКЕЛ ФАКТОРЛАРЫ ЕРЕКШЕ АЛАҢДАУШЫЛЫҚ ТУҒЫЗАДЫ:

- ▶ **Отбасындағы тұрақсыз өмір**²² балалар үйдегі отбасы/ересектер кінәсінен немесе өздері тұрақсыз отбасын тастап кетуге ұмтылғандықтан сауда құрбаны болуы мүмкін қауіп факторы болып табылады.
 - Дене жазасы Қазақстанда бұрынғысынша кең таралған, ал балаларға психологиялық зорлық-зомбылық жеткіліксіз зерттелген.
 - Зорлық-зомбылық, қатыгездік және балаларға қамқорлықтың болмауы бүкіл Қазақстан бойынша, әсіресе ата-аналары алкогольді немесе психикаға белсенді әсер ететін заттарды теріс пайдаланатын, ата-аналарының білім деңгейі төмен балалар арасында байқалады.
 - Балалар да отбасындағы қатыгездікке жиі куә болады.

²⁰ БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, *Адам саудасы ұғымына кіріспе: осалдығы, салдары және әрекеттері* (UN. GIFT, 2008), 8-бет.

²¹ Адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі ведомствоаралық үйлестіру тобы, *Адам саудасы үшін осалдықты жою* (БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы), 2022 ж.), 2-бет.

²² БҰҰ Балалар қоры, *Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайын талдау* (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2019 ж.).

- ▶ **Мамандандырылған мекемеге орналастыру**^{23,24} балалар үшін қауіп-қатер факторы болып табылады, өйткені оларды жоғары дәрежеде бақылайтын қызметкерлер тарапынан адам саудасының құрбаны болу қаупіне ұшырайды.
 - Мамандандырылған мекемеде күтім жасау Қазақстандағы балалар үшін маңызды болғанымен, қызметкерлер оны балаларға қатысты жиі бұрмалайды.
 - Мекемелерде балаларға қатаң жаза қолданылады, бұл оларға қызметкерлер тарапынан бақылауды күшейтеді.
 - Үлкен балалар көбінесе кішісін күтуге мәжбүр, бұл мәжбүрлі еңбек болып табылады.
- ▶ **Көші-қон**^{25,26} — бұл балалардың траффикингке осалдығын тудыратын қауіп факторы. Әсіресе ата-аналарының азаматтығы жоқ немесе экономикалық мүмкіндіктер іздеп жүрген еңбекші көшіп-қонушылар болса жеңілдіктерге, қызметтерге, білімге және/немесе ресми жұмысқа қолжетімділіктен айырылуы мүмкін, бұл олардың өмір сүруін қамтамасыз ету үшін қауіпті жағдайларда итермелейді.
 - Қазақстанға және Қазақстан ішінде көші-қон кең таралған.
 - Жарамды құжаттарсыз азаматтығы жоқ ата-аналардың балалары болуы мүмкін, осылайша, ата-аналардың балаларының тууын тіркеуге және ата-аналары өздері азаматтығы жоқ адам ретінде ресми мәртебесін растау және тиісті құжаттама алғанға дейін туу туралы куәлік алуға мүмкіндігі жоқ.
 - Азаматтығы жоқ балалардың және жұмысшы көшіп-қонушылардың балаларының жеңілдіктерге, көрсетілетін қызметтерге, білімге және/немесе ресми жұмысқа орналасуға рұқсаты болмауы мүмкін.
- ▶ **Мәдениет және әлеуметтік нормалар**²⁷ **әйелдер мен қыздарды** адам саудасына, атап айтқанда, жыныстық қанау мен мәжбүрлі некеге тұруға қатер төндіреді, ал ерлер мен ұлдар сирек құрбандар ретінде қарастырылады.
 - Посткеңестік кезеңдегі әлеуметтік өзгерістер ұлтшылдықтың өсуіне және дәстүрлі гендерлік рөлдерді қалпына келтіруді ынталандыруға алып келді.
 - Ерлер мен ұлдар қоғамда үстем орынға ие болуға ұмтылады, ал әйелдер мен қыздар үй шаруасындағы әйелдердің рөлін атқаруға мәжбүр.
 - Мәдени тұрғыдан алғанда әйелдер мен қыздар жиі қаналады, өйткені олар әсіресе секс және неке мақсаттары үшін тауар ретінде қарастырылады.
 - Ерлер мен ұлдар, әдетте, отбасының асыраушысы болып саналады, сондықтан олар ресми жұмыс таба алмаса, бейресми жұмыспен қамтылу қаупін көбірек іздейді.

- ▶ Қазақстанда **мүгедектік**^{28,29,30} әлі де күшті стигматизацияға ұшырайды, бұл кемсітушіліктен және білім алуға, медициналық қызметтерге және жұмысқа орналасу мүмкіндіктеріне тең қол жеткізбеуден мүгедектігі бар балаларды адам саудасына ерекше осал етеді.
 - Мүгедектігі бар балалар көбінесе қамқоршыларға тәуелді болады, бұл оларды қанауға осал етеді.
 - Мүгедектігі бар балалар жиі оқшауланады және жалпы білім беретін мектептен шығарылады, бұл оларды қанауға неғұрлым осал етеді.
- ▶ Қазақстанда **LGBTQI +** тобына жататын адамдар үшін^{31,32}, атап айтқанда балалар үшін қорғаудың болмауы кемсітушілік пен маргиналдануға байланысты адамдарды сатудың көптеген нысандары үшін осалдықты туғызатын тәуекел факторы болып табылады.
 - Қорғаудың болмауы LGBTQI + жастары ресурстардың, жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің және әлеуметтік қолдаудың жетіспеушілігі проблемасымен бетпе-бет келетінін білдіреді.
 - LGBTQI + жастары өз отбасыларынан айрылып, үйден алыс орналасқан, коммерциялық секс және бейресми жұмыс сияқты тәуекелді қызмет түрлерімен айналысып, көшеде жұмыс іздеуге мәжбүр, бұл оларды адам саудасына осал етеді.

Ерекше назар аударуды талап ететін мәселе

Тәуекел мен осалдықты сызықтық емес, циклдық тұрғыдан қараған жөн. Егер адам саудасы орын алса, қауіп факторы жойылды немесе басқасы туындауы мүмкін емес деп болжауға болмайды. Керісінше, тәуекел факторлары циклді қолдайтын және адам саудасын не жалғастыруға, не құтқарылғаннан кейін жаңартуға мүмкіндік беретін ұзақ осалдықты тудыратынын әрқашан ескеру керек.

²⁸ БҰҰ Балалар қоры, Қазақстандағы балалардың жағдайын ахуалдық талдау (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2019 ж.).

²⁹ Қылмыс құрбандарының істері жөніндегі басқарма, «Физикалық, когнитивтік немесе эмоциялық бұзылулары бар құрбандар» (АҚШ Әділет министрлігі, 2023), <https://www.ovcttac.gov/taskforceguide/eguide/4-supporting-victims/45-victim-populations/victims-with-physical-cognitive-or-emotional-disabilities/> сайтында орналастырылған.

³⁰ Human Rights Watch, «Жол жиегінде: Қазақстандағы мүгедек балаларға арналған білім беру» (14 наурыз 2019 ж.), <https://www.hrw.org/report/2019/03/14/margins/education-children-disabilities-kazakhstan> сайтында жарияланған.

³¹ Демократия, адам құқықтары және еңбек қатынастары мәселелері жөніндегі бюро, «Адам құқықтары саласындағы 2022 жылғы тәжірибе туралы елдік баяндамалар»: Қазақстан» (АҚШ Мемлекеттік департаменті, 2023), <https://www.state.gov/reports/2022-country-reports-on-human-rights-practices/kazakhstan/> сайтында орналастырылған.

³² Polaris Project, «Жыныстық қанау және жастар LGBTQ» (2019), <https://polarisproject.org/wp-content/uploads/2019/09/LGBTQ-Sex-Trafficking.pdf> сайтында орналастырылған.

²³ БҰҰ Балалар қоры, Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайын талдау (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2019 ж.).

²⁴ Human Rights Watch, «Қазақстан: мекемелерде балалар оқшауланған, зорлық-зомбылыққа ұшырайды: институцияландыруды тоқтату, қоғамдастық деңгейінде қолдауды қамтамасыз ету» (17 шілде 2019 ж.), <https://www.hrw.org/news/2019/07/17/kazakhstan-children-institutions-isolated-abused> сайтында орналастырылған.

²⁵ БҰҰ Балалар қоры, Қазақстан Республикасындағы балалардың жағдайын талдау (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2019 ж.).

²⁶ Сол жерде.

²⁷ Кеннан институты, «Қазақстанда келіншектерді олардың келісімінсіз ұрлаудың өсуі: мәдени ерекшеліктер мен гендерлік аспектілерді ескере отырып, жауап шараларын әзірлеу» (Wilson Center, 2014), <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-rise-non-consensual-bride-kidnapping-kazakhstan-developing-culturally-informed-and> сайтында орналастырылған.

II.D. БӨЛІМ. БАЛАЛАР САУДАСЫ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

Сауда процесі

Әр жағдайда адам саудасы әр түрлі болса да, ол жалпы циклді ұстануға бейім^{33,34}. Адам саудасы процесін сызықтық емес, циклдық деп қараған дұрыс, өйткені құрбандардың қолдауынсыз және қорғауынсыз олар адам саудасы жағдайына жиі тап болады.

Кезеңдер

1-КЕЗЕҢ. АЗҒЫРУ

Бірінші кезеңде сатушы әлеуетті құрбандарды тарту үшін алғашқы әрекеттерін жасайды. Мұны тәуекел факторларына қатысты жалған уәделермен осал балаларға жүгіну арқылы жасауға болады. Саудагер мүмкіндігінше көбірек ақпарат жинап, осалдықтарды іздейді. Бұл жеке немесе интернет арқылы жасалуы мүмкін.

2-КЕЗЕҢ. АЗДЫРУ ЖӘНЕ ТАРТУ

Екінші кезеңде адам сатушы бірінші кезеңде пайда болған сенімді пайдаланады және ол құрбанға бастапқыда уәде етілгенді ұсынып отырғандай болуы мүмкін. Мысал ретінде романтикалық қарым-қатынас, жұмысқа тұрудың бастапқы кезеңдері немесе ақша болуы мүмкін. Құрбан адам сатушымен өзін жақсы сезінеді және бірдеңе дұрыс емес деген белгілер аз, себебі уәделердің орындалуы мүмкін. Бұл кезеңде аздыру және тарту үшін күш сирек пайдаланылады. Бұл кезеңде құрбан тасымалдануы немесе жасырынуы мүмкін. Сондай-ақ, құрбандарға онлайн режимде көңіл бөліп, тарта алады.

3-КЕЗЕҢ. ҚАНАУ

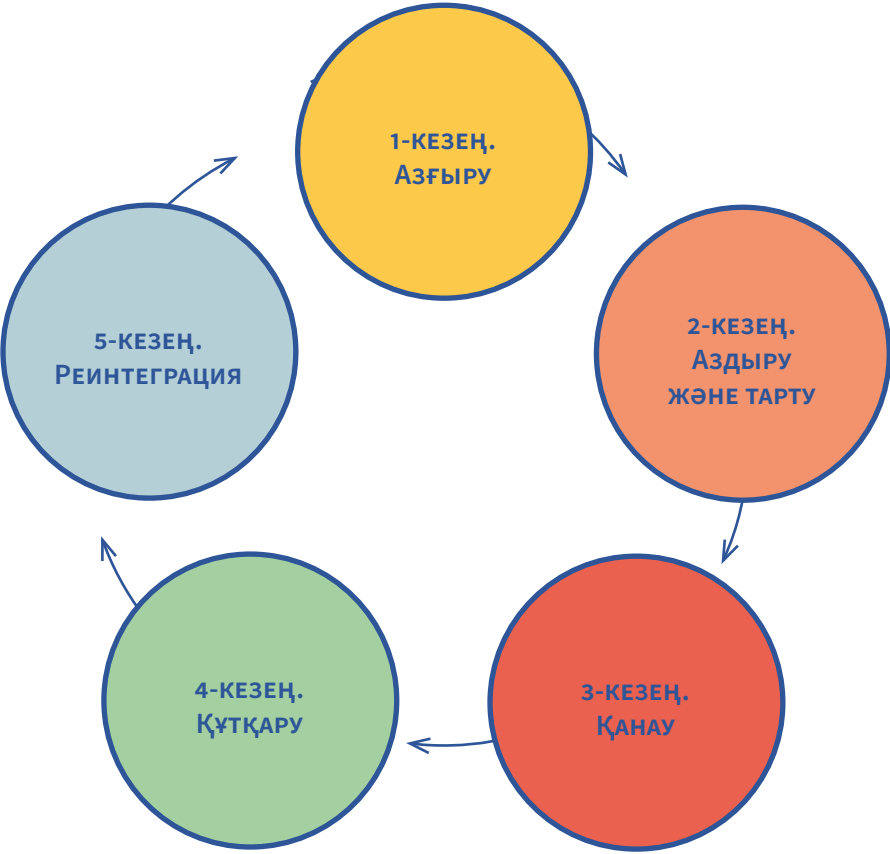
Үшінші кезеңде сатушы құрбанның қанауын бастайды. Құрбан қанау фактісін алғаш рет сезінуі мүмкін. Саудагер алғашқы екі кезеңде жиналған ақпаратты құрбанға бақылау жасау үшін пайдаланатын болады. Бақылаудың басқа түрлері жеке басын куәландыратын құжаттарын ұстау немесе борышты өндіріп алуды қамтиды. Сондай-ақ құрбанды бақылау үшін күш, алдау және мәжбүрлеу пайдаланылуы мүмкін, бірақ егер құрбан бала болса, бұл маңызды емес. Құрбан балалар, әсіресе, егер олар отбасындағы тұрақсыз өмір, кедейлік, көшедегі өмірден немесе басқа да қауіп-қатер факторларынан құтылса, өздерін адам сатушыға тәуелді сезінуі мүмкін. Балалар интернеттегі қанауға ұшырауы мүмкін, әсіресе ақша үшін ашық жыныстық материалдарды түсіруге немесе веб-камераға түсіруге мәжбүр болған жағдайларда.

4-КЕЗЕҢ. ҚҰТҚАРУ

Құрбандардың көпшілігі әлеуеттің кең тараған жетіспеушілігіне байланысты билік немесе әлеуметтік қызметтердің бастамасымен емес, өз бетінше құтқарылады. Осыған байланысты билік органдары мен әлеуметтік қызметтер құрбан болған балаларды анықтау және құтқару жұмыстарына ерекше көңіл бөлуге тиіс. Осы кезеңде, егер тиісті заңдық, медициналық және әлеуметтік қолдау алмаса, құрбандар ревиктимизацияға өте осал.

5-КЕЗЕҢ. РЕИНТЕГРАЦИЯ

Құрбан болған адам құтқарылып, тиісті қолдауға ие болып, өзін тағы да жайлы сезінсе, реинтеграция процесін бастауға болады. Осы кезеңде, атап айтқанда, сол саудагердің ревиктимизациялау тәуекелін төмендету үшін адамдарды сату жағдайын және саудагердің бейінін ескере отырып, тәуекелдердің бағалауын жасау маңызды. Бұдан әрі құрбанды адам саудасына осал еткен және одан әрі жасайтын негізгі қауіп-қатер факторларын жою қажет.

³³ БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, Адам саудасына қарсы іс-қимыл кезінде құқық қорғау органдары қызметкерлерінің алғашқы көмек көрсетуге арналған жиынтық (UN.GIFT, 2011).

³⁴ БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, Адам саудасы туралы 2022 жылғы жаһандық баяндамасы. (Біріккен Ұлттар Ұйымы, 2022).

Ерекше назар аударуды талап ететін мәселе

Интернетте балаларды жыныстық қанау өсуде³⁵. Интернет технологиясы қылмыскерлерге бірден бірнеше баланы бейне, фотосурет және басқа әдістермен қанауға, сондай-ақ оларды үйден шықпай-ақ көп күш жұмсамай жарнамалауға мүмкіндік береді.

Әсіресе балаларды аздыру Интернетте кеңінен таралған (бірақ жеке кездесу кезінде де кездеседі). Аздыру деп балаларды жыныстық мақсаттар үшін тарту түсініледі. Ересектер баланың әлеуметтік желілерде және қарым-қатынас жасауға арналған қосымшаларда оны сыртқы түрі, тәуекел факторлары және қол жеткізу қарапайымдылығына қарай таңдай отырып, «дос болады». Содан кейін қылмыскер баламен қарым-қатынасқа түсіп, оның қызығушылығын талқылап немесе жағымпаздық танытып, сенімге ие болады.

Зерттеулер көрсетіп отырғандай, интернеттегі аздыру желілік емес, серпінді болып келеді, бұл қылмыскердің мотивациясы мен мүмкіндіктеріне, сондай-ақ оның құрбанды манипуляциялау және бақылау қабілетіне байланысты³⁶. Аздырудың түпкі мақсаты — не Интернеттегі қанау (мысалы, бейне немесе фотосуретке түсіру), немесе баланы жыныстық қанау мақсатында жеке кездесу.

Интернеттің жасырын сипатын ескере отырып, Интернеттегі зорлық-зомбылық және қанаумен күресу қиын. Қылмыскерлерді тергеу және тұтқындау үшін құқық қорғау органдары әртүрлі әдістерді, оның ішінде өздерін интернет-чаттарда әлеуетті құрбандар немесе клиенттер ретінде көрсете отырып пайдаланады. Жеке сектор мен мемлекеттік құрылымдар арасындағы ынтымақтастық балаларды Интернетте жыныстық қанауға қарсы тұру үшін де қажет. Бұл тіркелген жыныстық қылмыскерлердің балалар кіретін платформаларға қолжетімділігін бұғаттау және ИНТЕРПОЛ-дың Балаларды жыныстық қанау жөніндегі халықаралық дерекқоры сияқты тергеу жүргізу үшін балаларға жыныстық зорлық-зомбылық туралы материалдарды жүктеуге болатын дерекқорларды құруды қамтиды (ICSE). Бұдан басқа, Интернетте балалардың жыныстық қанауды белсенді анықтау үшін «іздеу роботтары» және «деректерді өндіру» сияқты технологиялар пайдаланылады.

БАЛА САУДАСЫМЕН АЙНАЛЫСАТЫН ҚЫЛМЫСКЕРЛЕРДІҢ ПРОФИЛЬДЕРІ

- Балаларды сатушылардың бейіні, әдетте, ересек адамдарды сатумен айналысатындардан ерекшеленеді.
- Балалар көбінесе өздеріне табиғи билігі барлар, атап айтқанда отбасының ересек мүшелері тарапынан сауда объектісіне айналады³⁷.
- Отбасының ересек мүшелерінің бала сатушы ретіндегі бейіні күрделі болып табылады. Отбасының ересек мүшелері экономикалық тәуелділікке және қарым-қатынаста оларға тән сенім сезіміне байланысты балаларға айрықша бақылау жасайды.

³⁵ SHERLOC, «Интернеттегі балаларды жыныстық қанау және оларға зорлық-зомбылық көрсету» (БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, күні жоқ), <https://sherloc.unodc.org/cld/en/education/tertiary/cybercrime/module-12/key-issues/online-child-sexual-exploitation-and-abuse.html> сайтында орналастырылған.

³⁶ Susan Aitken, Daniella Gaskell and Alan Hodgkinson, «Жыныстық зорлық-зомбылық: ер қылмыскерлердің құрбан болған әйелдермен салыстырғанда құрбан болған ер адамдармен қарым-қатынасы кезінде туындайтын тақырыптарды зерттеу тұрғысынан салыстыру», 30 Deviant Behavior 9 (2018).

³⁷ Көші-қон жөніндегі халықаралық ұйым, *Балаларды сату оқиғаларының жартысына жуығына отбасы мүшелері қатысты* (2016 ж.), https://www.iom.int/sites/default/files/our_work/DMM/MAD/Counter-trafficking%20Data%20Brief%20081217.pdf сайтында орналастырылған.

- Мұндай қарым-қатынастар мәнмәтінінде балалардан отбасын асырауда көмек күтілуі мүмкін, демек оларды экономикалық қызметте, атап айтқанда мәжбүрлеу жұмыстарында қанау оңай.
- Қылмыскердің бұл бейіні құрбанның ересек отбасы мүшелеріне тәуелділігін, тұлғааралық қарым-қатынас тарихын, сондай-ақ мұндай саудагерлердің жалпы балалармен жүзеге асыратын физикалық және психологиялық бақылау деңгейін ескеретін шебер тәсілді талап етеді.
- Балалар, әсіресе, жыныстық қанау мақсатында сатылатын қыздар туралы сөз болса, жыныстық әріптестер тарапынан сауда объектісі бола алады. Бұдан басқа, бұл сирек кездес-се де, балалар басқа балаларды тарту арқылы өздері саудагер бола алады.

II.E. БӨЛІМ. БАЛАЛАР САУДАСЫНЫҢ САЛДАРЫ

- ▶ Жеке деңгейде адамдарды сату баланың денсаулығына (физикалық та, психологиялық та), тұлғааралық қатынастарға, білімге, ұзақ мерзімді экономикалық және мансаптық мүмкіндіктерге әсер етеді.
- ▶ Дене денсаулығы тұрғысынан, әсіресе балалар жыныстық қанау мақсатында сатылған жағдайларда, оларда жыныстық жолмен берілетін инфекциялар, психобелсенді заттарды қолданумен байланысты бұзылулар, сондай-ақ жоспарланбаған және қажетсіз жүктілік болуы мүмкін³⁸.
 - Адам саудасынан зардап шеккен балалар үшін басқа да физикалық салдарлар аурухана қылмысын ашудан қорқып, сатушы не дұрыс емдемеген, не емдемеген жарақаттар мен инфекцияларды, нашар жағдайларда жұмыс істеуден туындаған артқы, есту, жүрек-қан тамыры жүйесі немесе тыныс алу жолдарының созылмалы ауруларын қамтиды³⁹.
- ▶ Психологиялық тұрғыдан алғанда, балалар депрессия, өзіне-өзі қол жұмсау ойлары, жарақаттан кейінгі стресстік бұзылулар (ЖСБ), алаңдаушылық, агрессия, айналасындағыларға сенімнің жоғалуы, эмоционалдық өзін-өзі реттеу, салауатты қарым-қатынастарды түсіну мәселелері, назардың жоқтығы сияқты психикалық денсаулық мәселелерінен зардап шегуі мүмкін⁴⁰.
- ▶ Білім беру салдарларына келетін болсақ, адам саудасының құрбаны болған балалар мектепте жарақат алумен байланысты сабақтарға қатысуын тоқтату мүмкіндігінен, құрдастарынан қол үзуден және орта мектепті бітіргеннен кейінгі неғұрлым төмен көрсеткіштерден сабақ үлгерімінде қиындықтарға ұшырайды⁴¹.
 - Балалар экономикалық мүмкіндіктер мен мансаптық өсу саласында жиі теріс әсерге ұшырайды.
 - Үлгерімі төмен және орта білім деңгейінде адам саудасының құрбаны болған балалардың кәсіби дағдыларын дамыту үшін мүмкіндіктері шектеулі, бұл олардың экономикалық ұтқырлығы мен жұмысқа орналасу мүмкіндіктерін шектейді.

³⁸ Lisa Fedina, Celia Williamson, and Tasha Perdue, «АҚШ-та балаларды секс-саудаға салу тәуекелінің факторлары», 34 Тұлғааралық қатынастардағы зорлық-зомбылық туралы журнал 13 (2019).

³⁹ Балалар мен отбасыларға көмек көрсету әкімшілігі «Ресурстар: адам саудасының құрбандарында кездесетін кең таралған денсаулық мәселелері» (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер министрлігі, 2019) https://www.acf.hhs.gov/sites/default/files/documents/orr/health_problems_seen_in_traffick_victims.pdf сайтында орналастырылған.

⁴⁰ Livia Ottisova және басқалар, «Балаларды сатудың психологиялық салдары: қайталама психиатриялық көмек қызметіне жүгінген сауда құрбаны балаларды тарихи когорталық зерттеу», 13 PLoS One 3 (2018).

⁴¹ Балалардың травматикалық күйзелісіне қарсы күрес жөніндегі ұлттық желі, «Адам саудасының салдары» (күнсіз), <https://www.nctsn.org/what-child-trauma/trauma-types/sex-trafficking/effects> сайтында орналастырылған.

- Бұдан басқа, кейбір юрисдикцияларда баланы виктимизациялау барысында жасалған қылмыстар соттылығының болуына байланысты мансаптық өсу мүмкіндіктерін шектеуі мүмкін⁴².

3-ПІКІРТАЛАС. ТӘУЕКЕЛ ФАКТОРЛАРЫ, САЛДАРЫ ЖӘНЕ РЕВИКТИМИЗАЦИЯ

Біз тәуекел факторларын, салдарын және ревиктимизацияға қатысты мәселелерді талқыладық. Сіздердің көпшілігіңіз үшін бұл ақпарат өз жұмыстарыңызда іс жүзінде көргендеріңізді көрсетеді.

Осыны ескере отырып, келесі мәселелерді қарастырыңыз және талқылаңыз:

- Тәуекелге ұшыраған қауымдастықтардағы өз жұмысыңызда және нақты құрбандарда қандай тәуекел факторларына тап болдыңыз?
- Адам саудасының нәтижесінде балалар мен қауымдастықтарда қандай маңызды салдарға тап болдыңыз?
- Ревиктимизацияға қандай факторлар әкелуі мүмкін деп ойлайсыз? Бұл сіздің жұмысыңызда қалай болады?

Жаттықтырушы нұсқаулары

Бұл жаттығу топтық пікірталас болып табылады, оған жаттықтырушылар олардың кәсіби тәжірибесі негізінде олардың көзқарасын сұрап, барлық қатысушыларды тартуға тырысуы тиіс. Қатысушыларға жазу үшін стикерлер мен маркер/қалам/қарындаштарды тарату керек. Негізгі идеяларды флипчартқа жазыңыз

2-МОДУЛЬ.

САУДАДАН ЗАРДАП ШЕККЕН БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ҮЗДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРІ

⁴² Балалардың травматикалық күйзелісіне қарсы күрес жөніндегі ұлттық желі, «Адам саудасының салдары» (күнсіз), <https://www.nctsn.org/what-child-trauma/trauma-types/sex-trafficking/effects> сайтында орналастырылған.

I бөлім. Саудадан зардап шеккен балалармен жұмыс

Екінші модульдің бірінші бөлімі саудадан зардап шеккен балалармен жұмыстың оңтайлы әдістері бойынша ұсынымдарды қамтиды. Төрт негізгі постулат оқытылады: 1) құрбанға бағдарланған тәсіл; 2) жарақатты ескеретін тәсіл; 3) ревиктимизацияны болдырмау 4) құрбандарды жазадан босату. Әрбір тәсілді басқалармен үйлестіре қолдану керек деген тұжырымдамаға ерекше назар аударылады.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР

 Ұсынылатын уақыт: 5-10 минут

Қазір Энерджайзерді өткізудің ең қолайлы уақыты. 2-қосымшадан бір Энерджайзерді таңдаңыз.

I.A. БӨЛІМІ. ҚҰРБАНҒА БАҒДАРЛАНҒАН ТӘСІЛ

- ▶ Құрбанға бағдарланған тәсіл — қысқаша айтқанда, құрбандармен жұмыс «тыңдауға басымдық беру, қайта жарақаттанудан аулақ болу және қауіпсіздік, құқықтар, әл-ауқат, құрбан білдірген қажеттіліктер мен таңдауға жүйелі түрде назар аудару» үшін жүргізілетін біртұтас тәсіл⁴³.
- ▶ Құрбанға бағдарланған тәсілдің мақсаты бұл ретте эмпатиялық, айыптамайтын әдіспен қызмет көрсетуді қамтамасыз ете отырып, құрбандарға мүмкіндігінше көп бақылау мен таңдау мүмкіндіктерін қайтару болып табылады.
- ▶ Келесі ұсынымдар құрбанға бағдарланған тәсілді қамтамасыз етуде негізгі болып табылады^{44,45}:
 1. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
 2. Құпиялылық пен жеке өмірге қол сұғылмаушылықты қорғау;
 3. Кемсітушілікке / айыптауға жол бермеу;
 4. Құрбанның тілегін ескеру (белгілі бір дәрежеде, егер құрбан бала болса, *ерекше назар аударуды қажет ететін сұрақты төменде қараңыз*);
 5. Баланың ең жақсы мүдделерін ескеру;
 6. Мәдени ерекшеліктерді ескеру.
- ▶ Осы мағынада құрбанға бағдарланған тәсіл зардап шеккен балалардың ең жақсы мүдделерін де ескеруі тиіс, бұл «бағдарлама, саясат, араласу немесе өнім мақсатты серікте-

⁴³ БҰҰ Босқындар істері жөніндегі Жоғарғы комиссары, құқыққа қайшы жыныстық мінез-құлыққа БЖКБ-ның жауабында құрбанға бағдарланған көзқарас саясаты, UNHCR/HCP/2020/04 (2020).

⁴⁴ Кипр көші-қон кеңесі, Басшылық: адам саудасы проблемаларымен жұмыс істейтін мамандар үшін құрбанға бағытталған тәсіл (2021), 12-бет.

⁴⁵ Арнайы өкілдің және адам саудасына қарсы күрес жөніндегі үйлестірушінің бюросы, Балалар саудасы және кәмелетке толмағандарды қорғау: Балаларды қорғаудың қолданыстағы тетіктері шеңберінде адамдарды сатудан зардап шеккен балалардың құқықтарын қорғауды және қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ету (Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы), 2018).

стік, ынтымақтастық және бағдарлама немесе өнім құрбандардың мақсатты тобының қажеттіліктерін, мүдделерін және қабылдауын дәл көрсетуін қамтамасыз ету үшін зардап шеккендердің қатысуы кезінде әзірленеді, жүзеге асырылады немесе бағаланады» дегенді білдіреді⁴⁶.

- ▶ Балалармен жұмыс істеу кезінде құрбанға бағытталған тәсіл шын мәнінде баланың «ең жақсы мүдделері» тұжырымдамасын қамтиды.
 - Баланың өміріне байланысты бірқатар факторларды ескеру, бұл ретте оның қауіпсіздігі мен әл-ауқатын қамтамасыз ету бірінші кезектегі міндет болып табылады.

Ерекше назар аударуды талап ететін мәселе

Балаларға қатысты құрбанға бағдарланған тәсілді қамтамасыз етудегі маңызды аспект балалар — өз мүмкіндіктері бар ересектер сияқты адамдар деген идея болып табылады. Бұл идея Бала құқықтары туралы конвенцияда (БҚК) бекітілген «дамушы қабілеттер» тұжырымдамасымен бекітіледі.

БҚК-ның 5-бабында дамушы қабілеттер тұжырымдамасы баланың дамуы — бұл жол екенін мойындайды және есту құқығымен қатар (12-бап) баланың өзінің жасы мен ер жетуіне қарай мүмкіндігінше оның мүдделерін қозғайтын шешімдерді қабылдауға қатысуға құқығы бар деп айтылған. Осылайша, кез келген тәсіл баланы қалпына келтіру жоспарына және шешім қабылдау процесіне тарту үшін оның дамып келе жатқан қабілеттерін ескеруі тиіс.

I.B. БӨЛІМ. ЖАРАҚАТТЫ ЕСЕПКЕ АЛАТЫН ТӘСІЛ

- ▶ Жарақатты ескеретін тәсілді талқылау алдында ең алдымен «жеке жарақат адам өмірге физикалық немесе эмоционалдық зақым келтіретін немесе қауіп төндіретін және оның жұмыс істеуі мен психикалық, физикалық, әлеуметтік, эмоционалдық немесе рухани әл-ауқатына ұзақ уақыт теріс әсер ететін оқиғалар, оқиғалар сериялары немесе мән-жайлар жиынтығы нәтижесінде туындайды» деген тұжырымдаманы түсіну маңызды⁴⁷.
- ▶ Қысқаша айтқанда, жарақатты ескеретін тәсіл, алдыңғы жарақаттың құрбанның ойы, сезімі, көзқарасы, сенімі және мінез-құлқына әсерін білуге және есепке алуға ерекше көңіл бөлінетін тәсілді білдіреді⁴⁸.
- ▶ Бұл тәсіл келесіге баса назар аударады⁴⁹:
 - Эмпатия
 - Транспаренттілік

⁴⁶ Қылмыс құрбандарының істері жөніндегі басқарма, Тәжірибелік басшылық: зардап шеккендердің мүдделерін ескеретін қызметтер (АҚШ Әділет министрлігі, 2019).

⁴⁷ Larke N. huang және басқалары, Жарақат тұжырымдамасы және жарақатты ескеретін тәсіл бойынша нұсқаулық (АҚШ есірткі тәуелділігі мен психикалық бұзылуларды емдеу қызметі басқармасы), 2014 ж.), 7-бет.

⁴⁸ Larke N. huang және басқалары, Жарақат тұжырымдамасы және жарақатты ескеретін тәсіл бойынша нұсқаулық (АҚШ есірткі тәуелділігі мен психикалық бұзылуларды емдеу қызметі басқармасы), 2014 ж.).

⁴⁹ Ronald Chambers және басқалары, «Психикалық жарақатты ескере отырып көмек: адам саудасының нәтижелері (TIC TOC зерттеу)», 13 Journal of Primary Care and Community Health (2022 ж.).

- Құрмет
- Келісім
- Құрбандардың мүмкіндіктерін кеңейту
- Баланың ең жақсы мүдделерін есепке алу (тұлғаға бағдарланған тәсіл)

Ерекше назар аударуды қажет ететін сұрақ

Психикалық жарақат болған жағдайда көмек көрсетудің маңызды аспектілерінің бірі саудадан зардап шеккен баланың өз тарихын бірнеше рет қайталамауын қамтамасыз ету болып табылады. Зардап шеккендер қажетсіз сауалнамалардан өтпеуі немесе жиналған ақпарат бойынша қайтадан жауап бермеуі тиіс. Осылайша, мамандар алғашқы сауалнама барысында барлық қажетті ақпаратты алуға және егжей-тегжейлі жазбалар жасауға ұмтылуы керек. Мүмкіндігінше, мамандар кейінгі сауалнамалар санын азайту үшін, жиналған ақпаратты басқа қызметтермен бөлісуі керек.

I.C. БӨЛІМ. РЕВИКТИМИЗАЦИЯНЫ БОЛДЫРМАУ

- ▶ Ревиктимизациялау зардап шегуші адамдарды сату сызбасы шеңберінде қайтадан пайдаланылатын жағдайларға ғана емес, құтқарылғаннан кейін туындауы мүмкін басқа да зиянды зардаптарға да қатысты.
- ▶ Бұл екі бірдей анықтама тәсіл мыналарды ескеруге тиіс дегенді білдіреді:
 1. Ол баланы саудаға осал еткен негізгі тәуекел факторларын ескеруі тиіс (1.2.II.c. модулін қараңыз); және
 2. Оған басқа да зиянды зардаптардың әсерін мүмкіндігінше барынша азайтуын қамтамасыз етуге тиіс.
- ▶ Адам саудасының құрбандарына келтірілетін зиян, мысалы, қылмыстық процесте құрбандарға жеткіліксіз назар аударуды және құрметтеуді, тиісті қорғау шараларының болмауын⁵⁰, кәсіби ортада (мысалы, зардап шегушілер топтарында) зардап шеккендермен кеңестер жүргізу кезінде қызметтерге ақы төлеудің болмауын немесе төмен болуын қамтиды.

I.D. БӨЛІМІ. ҚҰРБАНДАРДЫ ЖАЗАДАН БОСАТУ

- ▶ Кейде құрбандар заңсыз мінез-құлықпен (мысалы, жезөкшелік, есірткі өндіру және сатумен, ұсақ қылмыстармен) айналысады, егер олар траффикинг жағдайына тап болмаса, ешқашан оларға бармас еді.
- ▶ Құрбандарды жазадан босату принципін былайша қорытындылауға болады: Адам саудасының құрбаны болған тұлғалар қамауға алынбауы, айыпталмауы, ұсталмауы, қудаланбауы,

⁵⁰ Conny Rijken, Leyla Khadraoui, and Marian Tankink, «Құқық қорғау органдарының араласуы арқылы адам саудасы құрбандарын қайтадан виктимизациялауды (болдырмау)», 2 Қақтығыс жағдайындағы адам саудасы, құлдық ету және жыныстық зорлық-зомбылық туралы журнал 1 (2021 ж.).

сондай-ақ адам саудасы салдарынан жасаған заңсыз әрекеттері үшін айыппұл немесе басқа жазаларға тартылмауы керек⁵¹.

- ▶ Бұл тәсілде келесі нұсқауларын ескеру қажет⁵²:
 1. Зардап шеккендердің қажетті қолдау мен қызметтерге дереу қол жеткізуін қамтамасыз ету және олардың қосымша жарақат алуына немесе виктимизацияға жол бермеу мақсатында олардың құқықтарын қорғау.
 2. Адамдарды сатудан зардап шеккендерді оларға қарсы жасалған қылмыстар туралы хабарлауға және қылмыстық жауапқа тартылудан қорықпай адамдарды сатушыларға қарсы сот процестеріне куәгерлер ретінде қатысуға көтермелеу.
 3. Егер құрбандар виктимизацияланбаған жағдайда олар жасамаған мінез-құлқы үшін жазаланбауын қамтамасыз ету жолымен сот төрелігінің мүдделерін сақтау.
 4. Адам сатушылардың мінез-құлқы үшін зардап шеккендерге жазаның болмауын қамтамасыз ету.

2-ЖАТТЫҒУ. САУДАДАН ЗАРДАП ШЕККЕН БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Бұл жаттығу қатысушылардың жоғарыда қарастырылған төрт тәсілді білуін тексереді.

Жаттықтырушы нұсқаулары

- Қатысушыларды төрт топқа бөліңіз.
- Әрбір топ үшін төрт тәсілдің біреуін анықтаңыз:
 1. Құрбанға бағдарланған тәсіл
 2. Жарақатты есепке алатын тәсіл
 3. Ревиктимизацияны болдырмау
 4. Құрбандарды жазадан босату
- Әрбір топтан әрбір тәсілдің ең маңызды үш құрамдас бөлігі қандай екенін бірлесіп шешуді сұраңыз.
- Әрбір топ неғұрлым кең аудиторияға үш құрамдас бөлікті ұсынуы тиіс.
- Әрбір тәсіл үшін талқылауды осы үш құрамдас бөліктің неғұрлым маңызды болып табылатындығына немесе табылмайтындығына, сондай-ақ әрқайсысының артықшылықтары мен кемшіліктеріне, қалған топтардың онымен келісетіндігіне назар аудара отырып моделдеңіз.

II бөлім. Скринингке және одан кейінгі процестердің тәсілдері

Екінші бөлімде скринингке және кейінгі процестерге зерттелген озық тәсілдер қолданылады. Біріншіден, адам саудасына ұшырау қаупі бар балалар үшін де, құрбан болды деген күдік бар балалар үшін де скрининг процестері мен құралдары талқыланады. Екіншіден, скринингтен кейінгі процестерге тәсілдерді қолдану ұсынылады. Осы қағидаттарды одан әрі қолдану адам саудасына қарсы іс-қимыл жасайтын әрбір тиісті ұйым үшін 4-модульде егжей-тегжейлі берілген.

I.A. БӨЛІМ. САУДАДАН ЗАРДАП ШЕККЕН БАЛАМЕН СЕНІМДІ НЫҒАЙТУ ЖӘНЕ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ОРНАТУ

- ▶ Скрининг жасамас бұрын зардап шеккен баламен сенімді қарым-қатынас орнату керек
- ▶ Зардап шегушімен сенімді қарым-қатынас құру адам саудасына қарсы күрес жөніндегі жұмыстың ең күрделі аспектілерінің бірі болып табылады, себебі саудагерлер оларды құқық қорғау органдарына, әлеуметтік қызметтерге және басқа да ұйымдарға сенімсіздікпен қарауға жиі сендіреді
- ▶ Сенімі төмен құрбандар адам сатушыларға қайта оралу ықтималдығы жоғары
- ▶ Сенім бірден қалыптаспайды, мамандар бұл ұзақ процесс екенін ескеруі керек
 - Скринингке бірден өту дұрыс емес
 - Керісінше, алғашқы өзара әрекеттесу кезінде мамандар балалармен қанау туралы емес, жасына сәйкес сөйлесуден бастауы тиіс
- ▶ Сенімге ие болу үшін мамандар келесілерге міндетті⁵³:
 - Барлық қызметкерлердің құрбанға бағдарланған және құрбандарды қайта виктимизациялау мен жазалауды болдырмауға мүмкіндік беретін жарақатты ескеретін тәсілге үйретілуін қамтамасыз ету
 - Бір (немесе ең көп дегенде екі) кейс-менеджерді ұзақ мерзімді негізде тағайындау жолымен зардап шегушімен өзара іс-қимыл жасайтын адамдардың шеңберін шектеңіз. Егер бұған басқа ұйымдар қатысса, олардың іс-қимылын балаға тікелей қолжетімділігі бар адамдардың санын шектейтіндей етіп үйлестіріңіз
 - Барлық қатысушы тараптардың рөлдері мен жауапкершілігін нақты анықтайтын балалардың ақпараттық парағын жасаңыз және оны балаға беріңіз
 - Күту мен шындықты нақты тұжырымдаңыз
 - Адал, ашық және дәйекті болыңыз

⁵¹ Адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі ведомствоаралық үйлестіру тобы, Мәселенің қысқаша сипаттамасы: адам саудасының құрбандарын жазадан босату (БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы), 2020 ж.), 1-бет.

⁵² Сол жерде.

⁵³ Khaled Al rabe, Сенімді нығайту: Лос-Анджелес округінде адам саудасы оқиғаларын тергеуде құрбандардың мүдделеріне бағытталған тәсілді қолдану келешектері (Калифорния университеті, 2017 жыл).

- Баланың қарқынымен қозғалыңыз және баланың жетекші болуына мүмкіндік беріңіз⁵⁴
- Балаға сеніңіз
- Әңгімелесу үшін қауіпсіз және ыңғайлы орта жасаңыз
- Жасына сәйкес келетін тілді пайдаланыңыз
- Бала қалаған тілде сөйлесіңіз немесе аудармашы қызметін пайдаланыңыз
- Қоғамдағы сенімді белсенді нығайту үшін ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізіп, хабардарлықты арттырыңыз

II.B. БӨЛІМ. СКРИНИНГ ҮДЕРІСТЕРІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

- ▶ Бір ғана скрининг құралы тәуекел тобындағы балаларға да, құрбаны деп болжанған балаларға да кеңінен қолданылуы мүмкін⁵⁵.
- ▶ Тәжірибеге және тәуекел факторларына қатысты бірқатар жетекші сұрақтар қойылатын стандартталған скрининг құралын қолдану пайдалы. («Скрининг құралының мысалы» үлестірме материалын қараңыз)
 - Скрининг құралдары нақты тәжірибеге және мәнмәтінге бейімделуі тиіс (Мысалы, құқық қорғау органдарының скрининг құралы медициналық мекемелерде пайдаланылатыннан өзгеше көрінеді)
- ▶ Тәуекел тобындағы балалар мен болжамды құрбандар адам сатушыдан ұялғандықтан, қорқыныштан немесе олардың тәжірибесін қанау ретінде мойындамағандықтан өз тәжірибелері туралы айтудан тартынуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн.
- ▶ Балалардың мүдделерін ескере отырып, қарым-қатынас жасалуы тиіс
 - Балалардың есейе келе қабілеттерінің қалай дамитынын есте сақтаңыз
 - Оларды ойындағысын айтуға/сөйлеуге ынталандыра отырып, олардың процеске белсенді қатысуына ықпал етіңіз⁵⁶
 - Тиісті жастағы коммуникация құралдарын (қағаз, қалам және сурет салу үшін қарындаштар, суреттер, ойыншықтар және басқа да сол сияқты құралдар) қолдану мүмкіндігін қарастырыңыз⁵⁷
 - Қажет болған жағдайда аудармашыны пайдаланыңыз
 - Сенсорлық бұзылулары немесе мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін жағдай жасаңыз
 - Әңгімелесуді ыңғайлы және қауіпсіз жерде өткізіңіз
 - Бала өзінің құрбан ретінде қаралатынын және өзінің виктимизациясы үшін жауап бермейтінін түсінетініне көз жеткізіңіз⁵⁸
 - Саудадан зардап шеккен балаларды көбінесе әлеуметтік қызметтер мен құқық қорғау органдарына жалған әңгіме айтуға үйрететінін және оларға сенбеуді үйрететінін ескеріңіз

Қылмыскер туралы теріс сөз айтпаңыз, өйткені баланың онымен күрделі психологиялық қарым-қатынасы әлі де сақталуы мүмкін

- ▶ Отбасы мүшелерімен қарым-қатынас скрининг процесінде ұқыптылықпен жүзеге асырылуы тиіс
 - Отбасы мүшелерінің қылмыскер еместігіне көз жеткізіңіз
 - Бала бұрынғысынша басқа отбасы мүшелерінің рөлін құрметтей отырып, іс бойынша басты куәгер болуы тиіс
 - Неғұрлым ашық сөйлесу үшін баламен мерзімді бөлек сөйлесіңіз⁵⁹
- ▶ Скрининг кезінде әрқашан төрт негізгі тәсілді қолдану керек (*2.1 модульді қараңыз*)
- ▶ Баланы скринингтеу кезінде барынша мүмкін дәрежеде мынадай талаптарды сақтау қажет⁶⁰:
 - Скринингті баланың жасы мен өмірлік жағдайын ескере отырып, қауіпсіз, жеке және достық жағдайда жүргізу.
 - Жұмысты бастамас бұрын жайлылық пен сенім сезімін қалыптастыруға тырысу.
 - Физикалық және психологиялық қауіпсіздікті құруға ерекше назар аудару.
 - Травматикалық оқиғалардың нақты бөлшектеріне қатысты сұрақтардың саны мен тәптіштілігін барынша азайту.
 - Әңгімелесу кезінде ашық, құрметті және қасақана емес қатынасты сақтау.
 - Әңгімелесудің транспаренттілігін сақтау, соның ішінде мәселелердің мақсаты мен құпиялылық шектеулерін түсіндіру.
 - Таңдау ұсыныңыз және баланың сұрақтарға жауап беруден бас тарту және скринингті аяқтау құқығын құрметтеңіз.
 - Қажет болса, білікті аудармашыны қолдану.

II.C. БӨЛІМ. СКРИНИНГТЕН КЕЙІНГІ ҮДЕРІСТЕР

- ▶ Көптеген жағдайларда скринингтен кейінгі үдерістер бағалаудан⁶¹, қауіпсіздікті жоспарлаудан⁶² және қайта бағыттаудан тұрады (қажет болса).
- ▶ Қазақстанда тағы екі қадамды орындау қажет. Оларға мыналар жатады:
 1. «Әлеуметтік бейімсіздікке және әлеуметтік депривацияға әкеп соққан қатыгездікпен қараудың бар-жоғын бағалау критерийлерін» талдау.
 2. «Адам саудасының құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандарты»
- ▶ Ұйымдар арасындағы ынтымақтастық скринингтен кейінгі үдерістер кезінде негізгі фактор болып табылады.
- ▶ Бұл қадамдар мезгіл-мезгіл қайталануы мүмкін және қайталануы тиіс.

⁵⁴ Michelle Lefevre, «Балаларды жыныстық қанау тәуекеліне ұшыраған балалармен және жастармен сенімді нығайту: кәсіби міндет» 47 Британдық әлеуметтік жұмыс журналы 8 (2017).

⁵⁵ Балалардың травматикалық күйзелісіне қарсы күрес жөніндегі ұлттық желі, «Скрининг, анықтау және бағалау» (күнсіз), <https://www.nctsn.org/what-child-trauma/trauma-types/sex-trafficking/effects> сайтында орналастырылған.

⁵⁶ Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы, Балаларды сату және кәмелетке толмағандарды қорғау (2019).

⁵⁷ ЮНИСЕФ, Үкіметтік емес ұйымдарға арналған көші-қон процестерінде балаларға қолдау көрсету бойынша тәжірибелік басшылық (Қазақстан, 2021), ат 51.

⁵⁸ АҚШ Балалар бюросы, Адам саудасы және балалардың әл-ауқаты: әлеуметтік қызметкерлерге арналған нұсқаулық (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер министрлігі), 2017), ат 6.

⁵⁹ Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы, Балаларды сату және зардап шеккендерді қорғау (2019).

⁶⁰ Балалардың травматикалық күйзелісіне қарсы күрес жөніндегі ұлттық желі, «Скрининг, анықтау және бағалау» (күнсіз), <https://www.nctsn.org/what-child-trauma/trauma-types/sex-trafficking/effects> сайтында орналастырылған.

⁶¹ Сол жерде.

⁶² Халықаралық көші-қон ұйымы, Адам саудасы: құрбандарды анықтау және көмек көрсету (2020).

БАҒАЛАУ

- ▶ Егер скрининг кезінде тәжірибе мен тәуекел факторларына қатысты сұрақтар қойылса, онда бағалау кезінде тұтастай алғанда баланың жағдайына тұтас талдау жүргізіледі, бұл қызмет көрсету тәртібін және одан әрі қадамдарды анықтауға мүмкіндік береді.
- ▶ Бағалау элементтері мен стратегиялары мақсатты аймаққа және бағалауды жүргізетін адамның рөліне байланысты өзгеруі мүмкін. Элементтер мыналарды қамтуы мүмкін:
 1. Баланың (және оның отбасының, егер қолданылса) қауіпсіздігін бағалау;
 2. Адам саудасы жағдайының мән-жайлары;
 3. Көші-қон мәселелері;
 4. Негізгі қажеттіліктер;
 5. Тұрғын үй жағдайы;
 6. Мықты жақтары мен ресурстары;
 7. Психикалық және физикалық денсаулықты тексеру;
 8. Ағымдағы және туындайтын тәуекелдер.

ҚАУІПСІЗДІКТІ ЖОСПАРЛАУ

- ▶ Қауіпсіздікті жоспарлау, әдетте, бағалаудан кейінгі келесі қадам болып табылады, бұл ретте баланың жағдайының өзгеруіне қарай мезгіл-мезгіл қайталануы тиіс соңғы емес, тұрақты қадам екенін есте сақтау маңызды.
- ▶ Қауіпсіздікті жоспарлау мыналарды қамтиды⁶³:
 - Ағымдағы тәуекелді бағалау және ықтимал қауіпсіздік мәселелерін анықтау;
 - Зиян келтіру қаупін болдырмау және азайту стратегияларын құру; және
 - Қауіпсіздікке қауіп төнген немесе бұзылған жағдайда ден қоюдың нақты нұсқалары мен қадамдарын мазмұндау.
- ▶ Зиян әр түрлі көздерден, соның ішінде бетпе-бет кездесулерден, Интернеттегі қарым-қатынастан және телекоммуникациялық байланыс құралдары арқылы туындауы мүмкін.
- ▶ Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сенімді жоспары⁶⁴:
 - баланың көзқарасын қамтиды;
 - осалдықты азайту үшін триггерлерді және басқа күйзелістік жағдайларды жеңу механизмдерін ескереді;
 - бала өткеріп жатқан адам саудасының кезеңіне байланысты (қашып кетпеді немесе құтқарылды) әртүрлі нұсқаларды қамтиды.

⁶³ Адам саудасы мәселелері жөніндегі ұлттық жедел желісі, «Қауіпсіздікті жоспарлау туралы ақпарат» (2023), <https://humantraffickinghotline.org/en/safety-planning-information#:~:text=Safety%20planning%20can%20include%20risk,or%20individual%20assisting%20a%20victim> сайтында орналастырылған.

⁶⁴ Жасөспірімдерге арналған халықаралық ұйым және Кортни үйі, Жыныстық қанаудың құрбандары болған жастарға арналған қауіпсіздікті жоспарлау (2018 ж.), <https://iofa.org/wp-content/uploads/2018/11/IOFA-Safety-Planning.pdf> сайтында орналастырылған.

ҚАЙТА БАҒЫТТАУ

- ▶ Қауіпсіздікті бағалау және жоспарлау үдерісінен кейін қайта бағыттау қажет болуы мүмкін.
- ▶ Қазақстанда қайта бағыттаудың ұлттық тетігі (ҚБҰТ) жоқ.
 - Осыған байланысты ұйымдар саудадан зардап шеккен адамдардың нақты қажеттіліктерін ескере отырып, мемлекеттік органдармен және үкіметтік емес ұйымдармен өзара іс-қимыл жасай отырып, жеке негізде жұмыс істеуі тиіс.
 - ҚБҰТ-тың болмауы ынтымақтастықпен және үйлестірумен қиындықтарға әкелуі мүмкін, сондықтан мамандар қызметтерді жеткізушілермен бірлесіп жоспарлау туралы келісімдер жасасу мүмкіндігін қарастыра отырып, бұған дайындалуы тиіс.
- ▶ Скрининг, бағалау және қауіпсіздікті жоспарлау негізінде тиісті қайта бағыттау жүзеге асырылуы мүмкін, бұл ретте зардап шегушінің жайлылығы мен қауіпсіздігі туралы әрқашан есте ұстаған жөн және қайта бағыттау⁶⁵:
 - балалардың қажеттіліктері мен құқықтарына бейімделу керек;
 - әдеп қағидаттары мен заңнамалық талаптарға сай болуы;
 - кешенді ұзақ мерзімді көмекке қол жеткізуді қамтамасыз етуі;
 - құпия болуы тиіс, бұл ретте қауіпсіз әдіспен тек қажетті ақпарат қана беріледі.

⁶⁵ Rebecca Surtees and Laura S. Johnson, Адам саудасының құрбандарын анықтау, қайта бағыттау және оларға көмек көрсету: қайта бағыттаудың ұлттық тетіктеріне шолу (The Warnath Group, 2018).

3-ЖАТТЫҒУ. СКРИНИНГ БОЙЫНША ЖАТТЫҒУ

Скрининг бойынша тәжірибелік жаттығу қатысушыларға адам саудасының ықтимал құрбанына скрининг жүргізу кезінде неге назар аудару қажеттілігін түсінуге көмектеседі.

Бұл жаттығуда мен қатысушыдан сауалнама жүргізетін қызметкер ретінде әрекет етуді сұраймын, ал мен оның сұрақтарына жәбірленуші ретінде жауап беремін. Әңгіме барысында Сіз жазбалар жасай аласыз. Осыдан кейін біз өз бақылауларымызды талқылаймыз.

Жаттықтырушы нұсқаулары

1. Қатысушыларды төрт адамнан тұратын топтарға бөліңіз.
2. Скрининг құралын таратыңыз.
3. Әрбір топ тәжірибеден өзінің жеке кейсін ұсынуы тиіс.
4. Топтың бір өкілі әлеуметтік қызметкер/психолог, екіншісі — құрбан, ал қалған екеуі бақылаушы болуға тиіс.
5. Әрбір топтың тұсаукесерінен кейін сіз келесі сұрақтарды қоюыңыз керек:
 - Сұрақтар сізде қандай сезім туғызды? Интервьюерде де, құрбанда да?
 - Неге құрбандар бұл сұрақтарға жауап бергісі келмеуі мүмкін?
 - Сіз бейтаныс адамға осы сұрақтарға жауап бере алар едіңіз бе?

Қатысушыларға жазу үшін стикерлер мен маркер/қалам/қарындаштарды тарату керек. Негізгі идеяларды флипчартқа жазыңыз

СКРИНИНГ ҚҰРАЛЫ⁶⁶

Сәлем! Біз балаларға олардың өмірінде не болып жатқаны туралы көбірек білу үшін жиі сұрақтар қоямыз. Бұл оларға қалай көмектесе алатынымызды жақсы түсінуге көмектеседі. Кейбір сұрақтар шетін сипатта болады және сенде ыңғайсыздық сезімін тудыруы мүмкін, сондықтан егер сен қаламасаң, оларға жауап беруге міндетті емес екеніңді білу маңызды. Егер сен оларға жауап беруді шешсең, бұл сені бағалауға көмектеседі. Кейбір сұрақтарға жауаптар сенің жалпы медициналық деректеріңе қосылуы мүмкін.

Жалпы, сенің маған айтатын ақпараттың құпиялылығын сақтай аламын. Мұнда екі ерекшелік бар. Біріншісі, егер сен өзіңнің немесе басқа біреудің қауіпсіздігіне қатер төніп тұрғанын хабарласаң. Екіншісі — егер заң бізді медициналық жазбаларымызда ақпарат беруге міндеттесе. Сен бұл ерекшеліктерді түсінесің бе? Олай болмаса, бізден сұра, біз бәрін қуана түсіндіреміз.

1. Сен сүйектеріңді сындырған, тігуді қажет ететін кесілулер алған немесе ес-түссіз күйде болған кездер болды ма? **

☐ Жоқ

☐ Иә

2. Кейбір балаларға үйде тұру қиынға соғады және олар өздерін қашу керек сияқты сезінеді. Сенің үйден қашып кеткен кезің болды ма?

☐ Жоқ

☐ Иә

3. Балалар есірткіні немесе алкогольді жиі пайдаланады, айта кететіні бұл кезде әр түрлі балалар әр түрлі есірткі қолданады. Сен соңғы 12 айда есірткі немесе алкоголь қолдандың ба?

☐ Жоқ

☐ Иә

4. Кейде балалар полицияның қолына түседі. Мүмкін қашқаны үшін, коменданттық сағатты бұзғаны үшін, дүкенде ұрлық жасағаны үшін. Әр түрлі себептер бар. Сенде полициямен проблемалар болды ма?

☐ Жоқ

☐ Иә

5. Егер сен жыныстық қатынасқа түскен болсаң, онда сенде қанша жыныстық серіктес болды?

☐ 0 серіктес

☐ 1-5 серіктес

☐ 6-10 серіктес

☐ >10 серіктес

6. Сенде герпес, соз, хламидиоз немесе трихомониаз сияқты жыныстық жолмен берілетін қандай да бір аурулар (ЖЖБА) болды ма?

☐ Жоқ

☐ Иә

⁶⁶ VJ Greenbaum VJ материалдары бойынша. және т. б. «Әртүрлі медициналық мекемелерде жыныстық қанаудан зардап шеккен балаларды анықтау бойынша құралды бағалау», 63 «Жасөспірімдердің денсаулығы» журналы 6 (2018 ж.).

7. Сені жігітің, қызың немесе басқа біреу **бөтен** адаммен (соның ішінде бөтен адаммен оральді, қынаптық немесе аналды жыныстық қатынасты қоса алғанда) жыныстық іс-әрекеттер жасауды сұрады ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

8. Саған біреу көпшіліктің алдында, мысалы барда немесе стриптиз-клубта билеу сияқты қандай да бір жыныстық акт жасауды ұсынды ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

9. Кейде балалар тамақ, киім-кешек, түнейтін орын өте қажет немесе өздері немесе басқа біреу үшін бірдеңе сатып алғысы келетін жағдайға тап болады. Бірақ олардың ақшасы жоқ болғандықтан, олар қажет нәрсенің орнына жыныстық қатынасты ұсынады. Сен осындай жағдайға тап болып па едің?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

10. Біреу сенен фотосурет немесе бейне түсірілім үшін сексуалды түрленуді сұрады ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

11. Біреу сені жұмыста, үйде немесе сыртта жұмыс істеуге мәжбүр етті ме?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

12. Біреу сені бірдеңе ұрлауға немесе заңсыз нәрсе жасауға мәжбүр етті ме?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

III бөлім. Кейс-менеджменттің/іс жүргізудің жалпы қағидаттары

III.A. БӨЛІМ. ҚЫЗМЕТТЕРДІ ҰСЫНУ, КҮТУЛЕР МЕН МАҚСАТТАРДЫ БЕЛГІЛЕУ

КҮТУЛЕР МЕН МАҚСАТТАРДЫ БЕЛГІЛЕУ

- ▶ Күтулер мен мақсаттарды белгілеу қызмет көрсетудің маңызды элементі болып табылады.
 - Шынайы болу өте маңызды.
 - Жеке қажеттіліктері, дағдылары және біліктілігіне ғана емес, сондай-ақ елде, өңірлерде және тұрғылықты жердегі мүмкіндіктеріне де сәйкес келетін шынайы күтулер мен мақсаттарды белгілеңіз⁶⁷.
 - Қызмет жеткізушілердің мүмкіндіктері, мықты жақтары мен шектеулері туралы мүмкіндігінше тезірек ақпарат беру қажет.
 - Мақсат қою қысқа және ұзақ мерзімді болуы керек.
 - Тиісті қысқа мерзімді мақсаттар — бұл құрбандарды тұрақтандыруға және қалпына келтіруге ықпал ететін және таяу уақыт ішінде қол жеткізілетін нақты міндеттер⁶⁸

ҚАЗАҚСТАНДА ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ

- ▶ Қазақстанда қызмет көрсету едәуір дәрежеде мемлекеттік қаржыландыруды алатын ҰЕҰ-ға байланысты
 - Құрбандарды әлеуметтік қызметтер алу, қолдау және қорғау үшін құқық қорғау органдары ҰЕҰ-ға қайта жібереді
- ▶ Қазақстанда қолжетімді әлеуметтік қызметтердің, қолдау мен қорғаудың түрлері (көшіп-қонушыларды қоса алғанда, елдегі барлық адамдар үшін)
 - Адам саудасының зардап шеккендерге арналған арнаулы әлеуметтік қызметтер⁶⁹
 - Пана (күндізгі, тәулік бойы, ұзақ тұру)
 - Әлеуметтік көмек және оңалту
 - Қалпына келтіру (психологиялық, кәсіби, білім беру, құқықтық)
 - Қорғаныс шаралары
 - Тамақпен және киіммен қамтамасыз етуге көмек
 - Медициналық және психиатриялық қызметтер
 - Оқыту
 - Куәгерлерді қорғау
 - Балаларды қорғау жөніндегі қызметтер

⁶⁷ Көші-қон жөніндегі халықаралық ұйым, Адам саудасы құрбандарына тікелей көмек көрсету жөніндегі ХҚҰ басшылығы (2007 ж.), 97-бет.

⁶⁸ Сол жерде, 103-бет.

⁶⁹ Адам саудасының құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы — Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау және әлеуметтік даму министрінің м. а. 2016 жылғы 24 ақпандағы № 138 бұйрығы

- Бұл қызметтер ЮНИСЕФ/ЕО «Қазақстандағы көші-қон үдерістерінен зардап шеккен балаларды қорғау» жобасының аясында ұсынылды⁷⁰
 - Әлеуметтік қолдау қызметтері
 - Заң қызметтері
 - Психологиялық кеңес беру қызметтері
 - Тәуелсіз қолдау қызметі
 - Кейс-менеджмент / Іс жүргізу
 - Қорғаныс
- ▶ Қазақстанда қызметтердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін тағы екі қадам орындау қажет. Оларға мыналар жатады:
 - «Әлеуметтік бейімсіздікке және әлеуметтік депривацияға әкеп соққан қаты-гездікпен қараудың болуын бағалау критерийлерін» талдау.
 - «Адам саудасының құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету стандарты»

БАЛАЛАРМЕН ЖӘНЕ ОТБАСЫ МҮШЕЛЕРІМЕН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС

- ▶ Сауданың болжамды немесе нақты құрбандары болып табылатын балалармен қарым-қатынас жасау ересектермен жұмыс істеуге қарағанда анағұрлым ерекше және күрделі болып табылады, өйткені:
 - Балалар көбінесе өз ойларын білдіре алмайды немесе өз алаңдаушылықтарын сипаттай алмайды; және
 - Көп жағдайда отбасының бірнеше мүшесімен өзара іс-қимылға байланысты қосымша қиындықтар туындайды.
- ▶ Баланың мүдделерін ескере отырып қарым қатынас жасау
 - Балалардың жасына қарай дамып келе жатқан қабілеттерін ескеру;
 - Өз пікірін білдіруге мүмкіндік бере отырып олардың қатысуына көмектесу⁷¹;
 - Жасына сәйкес қарым-қатынас құралдарын (мысалы, қағаз, сурет салуға арналған қалам және қарындаштар, суреттер, ойыншықтар және басқа да құралдар) қолдану мүмкіндігін қарастыру⁷²;
 - Қажет болса аудармашыны қолдану;
 - Сенсорлық бұзылулары немесе мүмкіндіктері шектеулі адамдар үшін құралдардың болуын қамтамасыз ету;
 - Әңгімелесуді жайлы, қауіпсіз кеңістікте өткізу;
 - Баланың құрбан ретінде қаралатынын түсінетінін және оның виктимизациялау үшін жауап бермейтініне көз жеткізу⁷³;
 - Құрбан болған балаларға қызметтер мен құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне айту үшін көбінде жалған оқиғалар берілетінін және оларға сенбеуді үйрететінін есте ұстау;
 - Қылмыскер туралы теріс айтпау керек, себебі баланың онымен күрделі қарым-қатынасы сақталуы мүмкін.

⁷⁰ БҰҰ Балалар қоры, Үкіметтік емес ұйымдарға арналған көші-қон процестерінде балаларға қолдау көрсету жөніндегі тәжірибелік нұсқау (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2021 ж.).

⁷¹ Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы, Балаларды сату және зардап шеккендерді қорғау (2019 ж.).

⁷² БҰҰ Балалар қоры, Үкіметтік емес ұйымдарға арналған көші-қон процестерінде балаларға қолдау көрсету жөніндегі тәжірибелік нұсқау (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2021 ж.), 51-бет.

⁷³ АҚШ Балалар бюросы, Адам саудасы және балалардың әл-ауқаты: әлеуметтік қызметкерлерге арналған нұсқаулық (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер министрлігі), 2017), 6-бет.

- ▶ Отбасы мүшелерімен қарым-қатынас
 - Отбасы мүшелерінің қылмыскер емес екеніне көз жеткізу;
 - Баланың отбасындағы мүшелердің рөлін бір уақытта құрметтей отырып, бұрынғыдай дауыс беру құқығы болуы керек;
 - Ашық қарым-қатынасқа негіз болуы үшін әрқашан баламен мезгіл-мезгіл бөлек сөйлесіңіз⁷⁴;

ЖАЗБАЛАРДЫ ЖҮРГІЗУ

- ▶ Егжей-тегжейлі жазбалар әр кезеңде жүргізілуі керек және жеке болсын, телефон немесе Интернет арқылы болсын, әрбір өзара әрекеттесу туралы ақпаратты қамтуы керек;
- ▶ Әрбір құрбанға, олар бір отбасының мүшелері болып табылатындығына қарамастан, жеке іс жүргізілуі керек;
- ▶ Ұйым үшін бірыңғай файл форматының болуы пайдалы;
- ▶ Жазбалар сенімді, қолжетімділігі шектеулі жабық жерде сақталуы керек;
- ▶ Егер заңмен тыйым салынбаса немесе баланың мүдделеріне қайшы келмесе, балаларға олардың жазбаларына қол жеткізуге рұқсат етіледі.

КҮЗЕТ ЖӘНЕ ҚАУІПСІЗДІК

- ▶ Қызмет көрсетудегі негізгі міндет баланың қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз ету болып табылады;
- ▶ Ақпарат алмасу қажет болған жағдайда тиісті анонимдеу процедураларын сақтау керек;
- ▶ Паналар орналасқан физикалық орындар жазбаша түрде хабарланбауы тиіс;
- ▶ Қауіпсіздікті қамтамасыз ету жоспарларын тұрақты түрде қайта бағалау жүргізу қажет;
- ▶ Шешімдер ұзақ мерзімді болуы керек және әрі қарай зиян келтірмеуі керек;
- ▶ Егер бала басқа елге қайтарылуға тиіс болса, оның қауіпсіз оралуын қамтамасыз ету қажет⁷⁵.

III.В. БӨЛІМ ЗАРДАП ШЕККЕН БАЛАЛАРДЫҢ ҚАТЫСУЫМЕН АДАМ САУДАСЫНЫҢ ЫҚТИМАЛ ЖАҒДАЙЛАРЫНА ДЕН ҚОЮ КЕЗЕҢДЕРІ

- ▶ Қызмет көрсету сызықтық болып көрінгенімен, баланың амандығы үшін күтпеген ауытқулардан басқа қадамдарды мезгіл-мезгіл қайталап отыру қажет;
- ▶ Ұйымдастырылған және белсенді қызмет көрсету — қалпына келтіру кілті;
- ▶ Қызмет көрсету, әдетте, ұқсас кезеңдерден өтеді, соның ішінде⁷⁶:
 1. Анықтау және скрининг;
 - Екеуін де құқық қорғау органдары да, ҰЕҰ да жүзеге асыра алады

⁷⁴ Еуропадағы қауіпсіздік және ынтымақтастық ұйымы, Балаларды сату және зардап шеккендерді қорғау (2019 ж.).

⁷⁵ Сол жерде.

⁷⁶ Көші-қон жөніндегі халықаралық ұйым, Адам саудасы құрбандарына тікелей көмек көрсету жөніндегі ХҚҰ басшылығы (2007 ж.).

2. Жағдайдан шығуға көмектесу (талап етілсе);
 - ҮЕҰ қолдауымен құқық қорғау органдарымен қызмет көрсетіледі
3. Бағалау;
 - Әдетте, ҮЕҰ жүзеге асырады
4. Қауіпсіздікті жоспарлау;
 - Әдетте, ҮЕҰ жүзеге асырады
5. Қайта бағыттау (егер талап етілсе);
 - Құқық қорғау органдары ерте кезеңде жүзеге асыруы мүмкін, бірақ, әдетте, ҮЕҰ
6. Іс-шаралар жоспарын әзірлеу;
 - Әдетте, ҮЕҰ жүзеге асырады
7. Ұйымдар арасындағы үйлестіру;
8. Ілгерілеуді бақылау және қадамдарды мезгіл-мезгіл қайталау (бағалау, қауіпсіздікті жоспарлау, қайта бағыттау, үйлестіру);
 - Әдетте, ҮЕҰ жүзеге асырады
9. Қалпына келтіру;
 - Әдетте, ҮЕҰ жүзеге асырады
10. Істі жабу.

IV бөлім. Гендерлік және мәдени ерекшеліктерді есепке алу

Осы модульдің үшінші бөлігінде саудадан зардап шеккен балалармен жұмыс істеу кезінде басқа да негізгі пікірлер ұсынылған. Негізінен, бұл гендерлік және мәдени ерекшеліктер. Осыған байланысты осы бөлімде кейбір балалардың жынысы оларды анықтау және оларға көмек көрсету ықтималдығын қалай төмендетуі туралы мәселе қарастырылады. Бұдан басқа, бұл бөлімде мәдени ерекшеліктерді, әсіресе көшіп-қонушы балаларды ескере отырып, ден қоюды қалай қамтамасыз ету туралы айтылады.

IV.A БӨЛІМ. ГЕНДЕРЛІК МӘСЕЛЕЛЕР

- ▶ Көптеген әлеуметтік мәнмәтіндерде адамдарды сату әйелдер мен қыздарды виктимизациялаумен байланысты гендерлік аспектіге ие екенін мойындамауға болмайды, әсіресе олар әлсіз және жеткіліксіз деп саналатын жерлерде.
- ▶ Дегенмен, өте кең таралған стереотип бар, оған сәйкес тек әйелдер мен қыздар адам саудасының құрбаны болып табылады және негізінен жыныстық қанау мақсатында.
- ▶ Сонымен қатар ерлер мен ұлдарды қанауға болмайды деген пікір де бар, ерлер еңбегі дәстүрлі түрде неғұрлым қауіпті және физикалық ауыр аспектілермен байланысты, демек, ол қазірдің өзінде қанаушы ретінде ашылуда⁷⁷
- ▶ Бұдан басқа, құрбан болған ер адамдар қорғану мен қызметтерді алу мүмкіндіктерін шектейтін екі ерекше мәселемен бетпе-бет келеді⁷⁸:
 - Гендерлік таптаурындар адам саудасының зардап шеккендерді дұрыс анықтауға жұмсалатын күшті әлсіретуі мүмкін; және
 - Еркектік туралы таптаурын ұғымдар ерлер мен ұлдардың өздерін адам саудасының құрбаны ретінде мойындағысы келмейтініне және/немесе өздерін осылай атағысы келмейтініне әкелуі мүмкін.
- ▶ Ақпараттық-түсіндіру жұмыстары мен бағдарламаларды әзірлеу ұл балаларға арнайы бағытталуы керек және қорғаныс пен қызметтерге қол жеткізудегі олқылықтарды жою үшін олардың мүдделерін ескеруі керек.

⁷⁷ Адам саудасына қарсы күрес жөніндегі ұлттық оқыту және техникалық көмек орталығы, Адам саудасының құрбаны болған ерлер үшін қызмет көрсету сапасын қалай арттыру керек (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер министрлігі, күні жоқ).

⁷⁸ Адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі ведомстваралық үйлестіру тобы, Мәселенің қысқаша сипаттамасы: Адам саудасының гендерлік аспектілері (БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, 2020 ж.), 2-бет.

IV.В БӨЛІМ. МӘДЕНИЕТ

- ▶ Көшіп-қонушы балаларды сату жағдайларында қанау көбінесе мәдениетпен байланысады.
- ▶ Мәдени сезімталдық тиімді және әділ жауап шаралары мен қорғау бойынша күш-жігердің маңызды құрамдас бөлігі ретінде кеңінен танылды⁷⁹.
- ▶ Мәдени ерекшеліктерді ескере отырып, жауап шараларының негізгі анықтамасы — «жүйелердің әртүрлі құндылықтары, нанымдары және мінез-құлқы бар [балаларға] көмек көрсету қабілеті, оның ішінде [балалардың] әлеуметтік, мәдени және тілдік қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бейімдеу қабілеті»⁸⁰.
- ▶ Шығу еліндегі азаптау мен жарақаттануды қоса алғанда, күрделі тақырыптарға сезімталдық мәдени сезімталдықтың маңызды аспектісі болып табылады.
- ▶ Баланың таңдаулы немесе ана тілін біріктіру мәдени сезімталдықты ескере отырып, реакцияны күшейтеді.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

- ▶ Қазақстан жұмыс іздеп жүрген көптеген адамдар үшін, әсіресе Орталық Азияның басқа елдерінің, атап айтқанда Қырғызстан, Өзбекстан және Тәжікстанның азаматтары үшін межелі жер болып табылады
- ▶ Кейбір дәстүрлер қанаудың мәдени тұрғыда танылған түрлерін білдіреді
 - Орталық Азияның кейбір елдерінде (оның ішінде Қазақстанда) келіншектерді ұрлау дәстүрі қайта жанданды
 - Гендерлік зорлық-зомбылық пен қанау әйелдер мен қыздар үшін қалыпты жағдай деп қарастырылуы мүмкін
- ▶ Этникалық азшылықтар қоғам тарапынан кемсітушілік пен маргиналдануына байланысты осалдықтың жоғарылауына қосымша, қанаушылық болып табылатын дәстүрлерді де ұстануы мүмкін. Бұл азшылықтарға мыналар жатады:
 - Дүнгендер
 - Ұйғырлар
 - Татарлар

⁷⁹ Ling San Lau and Graeme Rodgers, «Босқындармен жұмыс істеудегі мәдени құзыреттілік: «5 Денсаулық сақтаудағы теңдік 1 (2021).

⁸⁰ Joseph R. Betancourt, Alexander R. Green, and J. Emilio Carrillo, Денсаулық сақтаудағы мәдени құзыреттілік: негіздері мен тәжірибелік тәсілдері (Британ достастығы қоры, 2002 ж.).

IV.С БӨЛІМ. КӨШІП-ҚОНУШЫ БАЛАЛАРҒА АРНАЛҒАН ЕРЕКШЕ ЖАҒДАЙЛАР

- ▶ Іс жүргізу үдерісінде көшіп-қонушы балалардың құқықтарын қамтамасыз ету олардың осалдығын арттыратын қауіп факторларын азайтады⁸¹. Бұл құқықтар БҚК-ның 6-бабында бекітілген және мыналарды қамтиды:
 - Денсаулық құқығы;
 - Білім алу құқығы;
 - Лайықты өмір сүру деңгейі және әлеуметтік көмек;
 - Тууды тіркеу.
- ▶ Жетелеушісі жоқ және ата анасынан айырылған балаларға ерекше назар аудару керек⁸².
 - Арнайы қорғау шаралары;
 - Отбасыларды іздеу және қайта біріктіру;
 - Қайтару немесе тұру кезінде қорғау.

⁸¹ БҰҰ Балалар қоры, Үкіметтік емес ұйымдарға арналған көші-қон процестерінде балаларға қолдау көрсету жөніндегі тәжірибелік нұсқау (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2021 ж.).

⁸² БҰҰ Балалар қоры, Үкіметтік емес ұйымдарға арналған көші-қон процестерінде балаларға қолдау көрсету жөніндегі тәжірибелік нұсқау (ЮНИСЕФ Қазақстан, 2021 ж.).

3-МОДУЛЬ.

ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ДЕРЕКТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

I бөлім. Адам саудасына қарсы іс-қимыл жасайтын басқа ұйымдармен жұмыс

Үшінші модульдің бірінші бөлімінде адам саудасына қарсы әрекет ететін басқа ұйымдармен, мемлекеттік және мемлекеттік емес ұйымдармен қалай жұмыс істеу керектігіне шолу беріледі.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР

Ұсынылатын уақыт: 5 минут

Қазір Энерджайзерді өткізудің ең қолайлы уақыты. 2-қосымшадан бір Энерджайзерді таңдаңыз.

I.A. БӨЛІМІ. АҚПАРАТ АЛМАСУ ПЛАТФОРМАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ҢНТЫМАҚТАСТЫҚ

- ▶ Адам саудасына қарсы іс-қимыл саласында ақпарат, тәжірибе және озық тәжірибе алмасу үшін платформа құру ұйымдар арасындағы ынтымақтастықты кеңейтудің тамаша тәсілі болып табылады.
- ▶ Саудадан зардап шеккен адамдардың құпиялылығы мен қауіпсіздігі ақпарат алмасу кезінде, тіпті серіктестер арасында бірінші орында тұр, сондықтан қажетінен артық емес, және ешқандай жеке сәйкестендірілетін ақпарат (ЖСА) бермеңіз.
- ▶ Ақпарат алмасу платформасын құрудың көптеген жолдары бар. Мысалы:
 - Үйлестіру топтары;
 - Жедел және жұмыс топтары;
 - Цифрлық бастамалар.
- ▶ Қазақстанда Ішкі істер министрлігі/Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі басқаратын Адамдарды заңсыз әкетуге, әкелуге және адам саудасына қарсы күрес мәселелері жөніндегі ведомствоаралық комиссия адам саудасына қарсы күрес жөніндегі күш-жігерді үйлестіру үшін тұрақты түрде кеңестер өткізеді
- ▶ Бұдан басқа, ұйымдар мен мекемелер қазіргі уақытта қайта бағыттаудың ұлттық тетігінің жоқтығын ескере отырып, нақты мәселелер бойынша ынтымақтастық туралы келісімдер жасасу туралы мәселені қарастыруы тиіс
 - Кейбір құқық қорғау органдарында жасалған келісімдер негізінде істерді қайта бағыттау рәсімдері жүзеге асырылуда
 - Құқық қорғау органдары мен ҰЕҰ арасындағы ынтымақтастық құрбандарға көмек алудың негізгі әдісі болып табылады

I.B. БӨЛІМ. МУЛЬТИТӘРТІПТІК ЖӘНЕ ВЕДОМСТВОАРАЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

- ▶ Адам саудасының мультитәртіптік және ведомствоаралық тәсілді талап ететін көптеген аспектілері бар
- ▶ Әр түрлі пәндер мен секторлардағы ресурстар мен пікірлердің үйлесімі өте маңызды болып табылады, себебі адам саудасының көптеген аспектілері бар
- ▶ Құрбандар жөнге салынған ынтымақтастық қатынастарының арқасында біршама сапалы қызметтер алады⁸³
- ▶ Мұндай тәсілдер кезінде қарама-қайшы әрекеттерді болдырмау үшін рөлдерді нақты анықтау қажет.
- ▶ Ұйымыңызда қабылданған құпиялылық және ақпарат алмасу саясатымен танысу маңызды⁸⁴
 - Бұл ынтымақтастық туралы келісімдер жасасу арқылы жасалуы мүмкін
- ▶ Секторлар жалпы алғанда қауымдастық деңгейіндегі жауап шараларды күшейте алады.
- ▶ 1.а бөлімінде талқыланғандай үйлестіру осы тәсілдерде негізгі фактор болып табылады.

⁸³ Қылмыс құрбандары басқармасы, Адам саудасының құрбандары бейнесі: мультитәртіптік тәсіл (АҚШ Әділет министрлігі, күнсіз).

⁸⁴ АҚШ Балалар бюросы, Адам саудасы және балалардың әл-ауқаты: әлеуметтік қызметкерлерге арналған нұсқаулық (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер министрлігі), 2017), 10-бет.

II бөлім. Ақпарат және деректер алмасу

Екінші бөлімде ынтымақтастықтың іргетасын кеңейту — ақпарат алмасу жолымен бірінші бөлімде қарастырылған тұжырымдамалар дамиды. Балаларға қатысты ақпараттың нәзіктігін ескере отырып, деректерді жинау, алмасу, пайдалану және талдау қағидаттары талқыланады.

II.A. БӨЛІМ. ДЕРЕКТЕРДІ ЖИНАУ ЖӘНЕ САҚТАУ

- ▶ 1-модульде қысқаша талқыланғандай, деректер жауап әрекеттерін анықтайды және барабар ден қою мен ресурстарды қамтамасыз етудің кілті болып табылады.
- ▶ Деректер пән мен секторға байланысты қызмет көрсетудің әр кезеңінде жиналуы мүмкін және жиналуы тиіс.
- ▶ Деректерді бірнеше тармақ бойынша жинау қажет. Мұнда мыналар кіреді:
 - Құрбанның жынысы мен жасы;
 - Қанау нысаны (–дары);
 - Қанау орны;
 - Тарту және құтқару әдісі;
 - Баланың адам саудагерімен қарым-қатынасы;
 - Қылмыстық сот төрелігінің ден қоюы (күдікті, айыпталушы, сотталушы);
 - Адам саудагерінің бейіні;
 - Қажетті қызметтер және қайта бағыттау.
- ▶ Деректер құпия сөзбен қорғалған және рұқсаты бар адамдарды шектейтін қауіпсіз тәсілмен сақталуы тиіс.

II.B. БӨЛІМ. ЖЕКЕ ДЕРЕКТЕРДІ ҚОРҒАУ

- ▶ Жеке деректерді қорғау, атап айтқанда ЖСА, деректерді сақтау, алмасу және пайдалану кезінде маңызды шарт болып табылады.
- ▶ ЖСА-ға кіру өте шектеулі болуы керек, бұл деректер қорғалған жерде сақталуы тиіс.
- ▶ Тұтастай алғанда ЖСА жасырылуы және құпияландырылған болуы керек.
- ▶ Мұны құрбандар үшін бірегей сәйкестендіру кодының көмегімен жасауға болады.

II.C. БӨЛІМ. ДЕРЕКТЕР АЛМАСУ ПРИНЦИПТЕРІ

- ▶ Деректермен алмасу, атап айтқанда, мультитәртіптік және ведомствоаралық тәсілдер кезінде, сондай-ақ қайта бағыттау кезінде талап етіледі.
- ▶ Сенім деректер алмасудың негізгі валютасы болып табылады.
- ▶ Деректерді не үшін пайдалануға болатынын, құрбандарды қорғауды, деректерді кім пайдалана алатынын және субъектілердің шағымдарды қалай бере алатынын көрсететін деректер алмасу туралы келісімінің болуы пайдалы.
- ▶ Алмасу алдында деректер қауіпсіз әдіспен құпияландырылған болуы керек.

II.D. БӨЛІМ. ДЕРЕКТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

- ▶ Деректер дерекқорда сақталмай, қандай да бір жолмен пайдаланылған жағдайда ғана пайдалы болады.
- ▶ Деректер ресурстарды бөлу, ден қою және саясатты өзгерту үшін пайдаланылуы мүмкін.
- ▶ Деректерді талдау әсіресе әртүрлі пәндер мен секторларда пайдалы.
- ▶ Деректерді үш негізгі жолмен талдауға болады: заңдылықтар, тенденциялар және ағындар.
- ▶ Пайдалану мен талдаудың негізгі принципі мүмкіндігінше дәл және қажет болғанша ортақ болудан тұрады.

4-ЖАТТЫҒУ. ДЕРЕКҚОРЛАР ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Төменде берілген деректерді пайдаланып, ұсынылған Excel дерекқорына ақпаратты дұрыс енгізіңіз. Ақпаратты енгізгеннен кейін екі талдауды орындаңыз: біреуі құрбандарды жынысы мен жасы бойынша, екіншісі қанау нысаны бойынша.

1-деректер	
Жыл	2019
Құрбандар саны	15
Құрбандардың профилі	3 ер адам, 2 әйел, 4 қыз, 6 ұл
Қанау нысандары	жыныстық қанау (4), мәжбүрлі еңбек (3), мәжбүрлі қылмыстық әрекет (4), үй шаруашылығындағы мәжбүрлі еңбек (4).

2-деректер	
Жыл	2020
Құрбандар саны	22
Құрбандардың профилі	5 ер адам, 3 әйел, 10 қыз, 4 ұл
Қанау нысандары	жыныстық қанау (8), мәжбүрлі еңбек (4), мәжбүрлі қайыр сұрау (2), ағзаларды алу (1), мәжбүрлі қылмыстық әрекет (7).

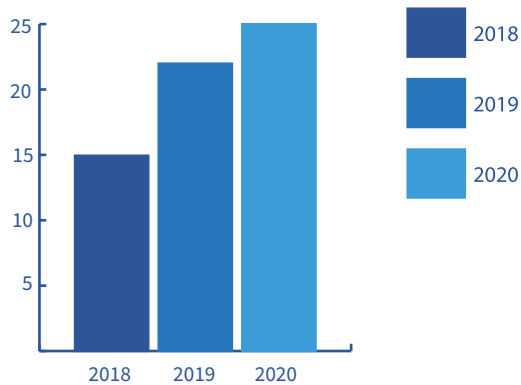
3-деректер	
Жыл	2021
Құрбандар саны	25
Құрбандардың профилі	2 ер адам, 5 әйел, 13 қыз, 5 ұл
Қанау нысандары	жыныстық қанау (10), мәжбүрлі еңбек (8), мәжбүрлі қылмыстық әрекет (2), үй шаруашылығындағы мәжбүрлі еңбек (5).

Жаттықтырушы нұсқаулары

Қатысушылар жеке және топтарда жұмыс істей алады. Толтырылған дерекқор мен талдау мысалдарын қоса берілген Excel парағынан табуға болады. Жаттығуды аяқтағаннан кейін қатысушылармен адам саудасының тіркелген фактілерін талдау нені анықтағанын талқылау қажет.

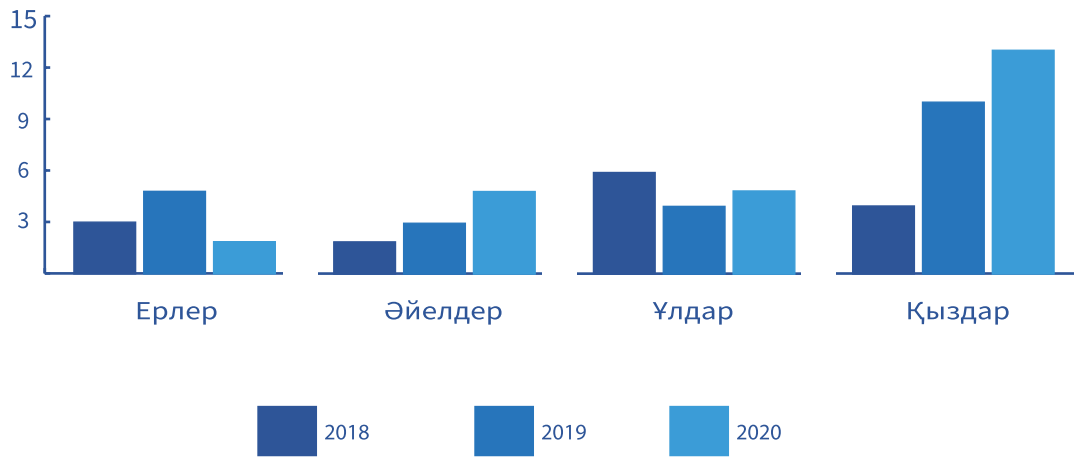
ЗАРДАП ШЕККЕНДЕРДІҢ САНЫ

Жыл	Зардап шеккендердің саны
2018	15
2019	22
2020	25

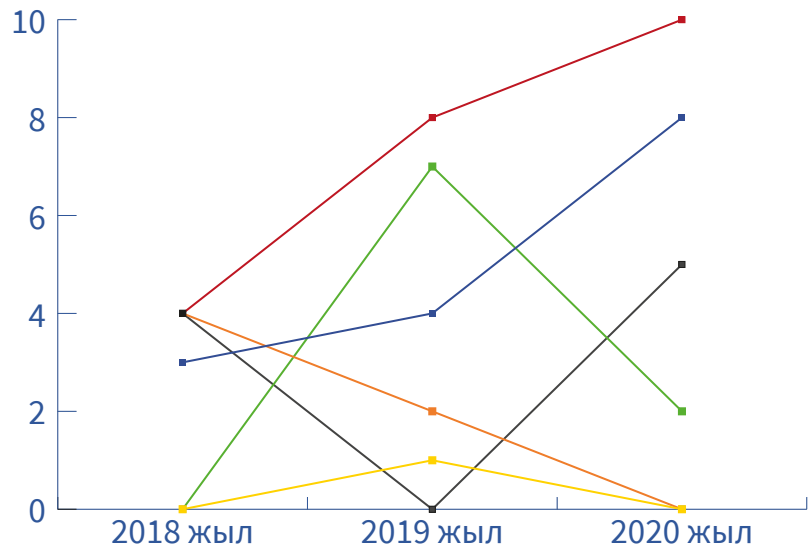
ЗАРДАП ШЕККЕНДЕР САНАТТАРЫ

Зардап шеккендер санаттары	2018	2019	2020
Ерлер	3	5	2
Әйелдер	2	3	5
Ұлдар	6	4	5
Қыздар	4	10	13

ҚАНАУ ТҮРЛЕРІ

Қанау түрлері	2018	2019	2020
Жыныстық қанау	4	8	10
Мәжбүрлі еңбек	3	4	8
Ағзаларды алу	0	1	0
Мәжбүрлі қайыр сұрау	4	2	0
Құқық бұзушылық жасауға мәжбүрлеу	0	7	2
Үй құлдығы	4	0	5

- Үй құлдығы
- Құқық бұзушылық жасауға мәжбүрлеу
- Мәжбүрлі қайыр сұрау
- Ағзаларды алу
- Мәжбүрлі еңбек
- Жыныстық қанау

4-МОДУЛЬ.

МАМАНДАНДЫРУ

Мамандандыру

Төртінші модуль балаларды сатуға қарсы әрекет ететін мынадай ұйымдардың жұмысына және рөліне үйретуді көздейді: жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы; денсаулық сақтау басқармасы; құқық қорғау органдарын (полиция, шекара қызметтері) және сот жүйесін (прокурорлар, судьялар) қоса алғанда, қылмыстық сот төрелігі жүйесі. Балалар саудасы мәселесін шешу үшін қажетті мультитәртіптік және ведомствоаралық көзқарас сипатына байланысты кейбір ақпарат бір-бірін қайталай алса да, әрбір бөлім тиісті түрде жасалды.

4-модуль мамандықтар бойынша ұсынылған, сондықтан жаттықтырушылар аудиторияға байланысты тиісті оқу материалын таңдауы тиіс.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР

Ұсынылатын уақыт: 5-10 минут

Қазір Энерджайзерді өткізудің ең қолайлы уақыты. 2-қосымшадан бір Энерджайзерді таңдаңыз.

4.а. Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы

I БӨЛІМ. БАЛАЛАРДЫ САТУ ЖАҒДАЙЛАРЫН АНЫҚТАУДАҒЫ ЕҢБЕК ИНСПЕКТОРЛАРЫНЫҢ РӨЛІ

- ▶ Еңбек инспекторлары әлеуметтік қызметтер, ҰЕҰ және құқық қорғау органдары сәйкестендірмейтін, еңбекті қанау және зардап шеккендерге көмек көрсету жағдайларын анықтау үшін бірегей мүмкіндіктерге ие, өйткені олардың көптеген жұмыс орындарына, оның ішінде мәжбүрлі еңбек қолданылатын орындарға да қолжетімділігі бар
- ▶ Балалардың мәжбүрлі еңбегі құрылысты, ауыл шаруашылығын, қонақ үйлер мен мейрамханаларды қоса алғанда, еңбек инспекциялары реттейтін кәсіпорындар мен салаларда жиі қолданылады
- ▶ Еңбек инспекторлары сондай-ақ көпшілік үйлер мен массаж салондарына арналған «бүркемелеу» қызметін атқаратын мейрамханалар мен қонақ үйлерде жыныстық қанау сияқты жұмыс орындарында орын алатын мәжбүрлі еңбектен басқа адамдарды сатудың басқа да нысандарын анықтай алады

- ▶ Қазақстанда еңбек инспекторлары заң жүзінде:⁸⁵
 - лайықты еңбекті және жұмыспен қамтуды таңдау еркіндігін көтермелейді және қорғайды;
 - ертерек индикаторларды (тәуекелдерді) айқындау арқылы мәжбүрлі еңбектің ықтимал жағдайларын болдырмауын қамтамасыз етеді;
 - құрбандарды немесе ықтимал құрбандарды анықтауда және қорғауда әлеуетті рөл атқара алады;
 - бастапқы тергеулер мен деректер жинауын орындайды, себебі олар полиция қызметкерлері мен прокурорларға қарағанда көптеген жұмыс орындарына оңай қол жеткізе алады. Өз иелігінде дискрециялық шаралардың кең ауқымы бар және тінту ордерінсіз жұмыс орындарын инспекциялай алады;
 - мәжбүрлі еңбек және адамдарды сату мәселелері бойынша күреске тартылған
 - құқық қорғау органдарымен, мемлекеттік құрылымдармен, ҰЕҰ-мен бірге қызмет жасайды;
 - қылмыстық құқық қолдануға қарағанда олардың татуласу рөліне байланысты алдын алудың және хабардарлықты арттырудың маңызды функцияларын орындайды;
 - жыныстық қудалауды қоса алғанда, жұмыс орнындағы кемсітушілік тәжірибесін болдырмауда және жоюда маңызды рөл атқарады;
 - балалар еңбегін тоқтатуға бағдарланған шаралар қабылдауы мүмкін.

II БӨЛІМ. ЕРЕКШЕ ҰСЫНЫСТАР.

- ▶ Мәжбүрлі еңбектің көптеген әлеуетті құрбандары тәжірибесі туралы шынайы айтқысы келмейді және өз жұмыс берушінің (пайдаланушының немесе адам сатушының) бұйрықтарына бағынады. Бұл мынадай себептермен түсіндіріледі:
 - оларға немесе олардың отбасы мүшелеріне қатысты күш қолдану қатерін төндіру;
 - мемлекеттік қызметшілерге сенімсіздік;
 - реттелмеген көші-қон мәртебесіне байланысты депортациядан қорқу;
 - тіл кедергісі
 - экономикалық қиындықтар
- ▶ Саудагер мен құрбанның арасындағы қарым-қатынас күрделі, ал кейде қарама-қайшы болуы мүмкін
- ▶ Мәжбүрлі еңбек мақсатында адамдарды сату көбінесе жұртшылықтың көзінен жасырынған оқшауланған аудандарда және көмек сұрауға ешкім болмас үшін орын алады
- ▶ Орналасқан жері (құрылыс объектілері, жөндеу-пайдалану қызметтері және т. б.) жиі өзгеруі/орын ауыстыруы мүмкін, бұл құрбандарды сәйкестендіруін одан әрі қиындатады
- ▶ Еңбек инспекторларының құқық қорғау органдарымен іс жүзінде байланысы болмауы мүмкін, өйткені олардың рөлі қылмыстық сот төрелігі жүйесімен байланысты емес, реттеуші және әкімшілік сипатта болады
- ▶ Тұрақты емес және бейресми еңбек қатынастары еңбек инспекциялары іс жүзінде анықтамайтын қанаудың кең таралған секторлары болып табылады
- ▶ Еңбекті қанау әсіресе әлеуметтік маргиналданған топтарды қамтиды

⁸⁵ Winrock International, Адам саудасының құрбандарын анықтау, оларға көмек көрсету және оларды еңбекті қорғау, денсаулық сақтау, білім беру және дипломатиялық миссиялар саласындағы қызметкерлерге қайта бағыттау бойынша тәжірибелік басшылық (2023).

- ▶ Қазақстанда тексеру жүргізілуі мүмкін ережелер 2023 жылғы заңға байланысты шектелген, нәтижесінде құрбандар анықталмаған күйінде қалуы мүмкін
 - Мұндай шағымға қоса берілген елеулі негіздер мен растайтын дәлелдемелер болған немесе инспекция жүргізуге сот немесе салық органдары санкция берген жағдайдан басқа кез келген жағдайларда жоспардан тыс тексерулерге тыйым салынады
- ▶ Балаларға ұлттық заңнамаға сәйкес
 - оқудан бос жұмыс уақытында,
 - олар он төрт жасқа толғанда және денсаулығына зиян келтірмейтін жұмысты орындау үшін заңды өкілдер тарапынан келісім болған кезде,
 - оқу процесін бұзбайтын белгілі бір жағдайларда жұмыс істеуге рұқсат етіледі

III БӨЛІМ. ЕҢБЕК ИНСПЕКТОРЛАРЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІ

- ▶ Мемлекеттік еңбек инспекторларының келесідей құқығы бар⁸⁶:
 - Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық актілеріне сәйкес еңбек заңнамасының сақталуына тексеру жүргізу мақсатында жұмыс берушілерге кедергісіз баруға;
 - жұмыс берушілерден өздеріне жүктелген функцияларды орындау үшін қажетті құжаттар, түсініктемелер, ақпаратты сұратуға және алуға;
 - жұмыс берушілердің орындауы үшін міндетті нұсқамалар, қорытындылар беруге, сондай-ақ әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттамалар мен қаулылар жасауға, әкімшілік жазалар қолдануға;
 - өз құзыретіне кіретін мәселелер бойынша түсініктемелер беруге;
 - еңбек заңнамасын бұзу және орындамау фактілері бойынша ақпарат, талап арыздар және өзге де материалдарды тиісті құқық қорғау органдары мен соттарға жіберуге;
 - жұмыс берушілердің Қазақстан Республикасының халықты жұмыспен қамту туралы заңнамасында және Қазақстан Республикасының халықтың көші-қоны саласындағы заңнамасында белгіленген шетелдік жұмыс күшін тарту тәртібі мен шарттарын сақтауы мәніне тексеру жүргізуге;
 - Қазақстан Республикасы еңбек заңнамасының сақталуына мемлекеттік бақылауды жүзеге асыру кезінде азаматтармен және қызметкерлердің өкілдерімен өзара іс-қимыл жасауға

IV БӨЛІМ. МӘЖБҮРЛІ ЕҢБЕКТІҢ ЖАЛПЫ БЕЛГІЛЕРІ⁸⁷

- ▶ Дене зорлық-зомбылығы, оның ішінде жыныстық зорлық-зомбылық
 - Көгерген жерлер сияқты қызметкерлерге қатал қараудың қандай да бір белгілері бар ма?
 - Қызметкерде алаңдаушылық белгілері байқалады ма?
 - Психиканың бұзылуының қандай да бір белгілері немесе зорлық-зомбылық белгілері бар ма?
 - Басшылар/жұмыс берушілер агрессивті мінез-құлық таныта ма?

⁸⁶ 113 Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы Еңбек кодексінің 193-бабы.

⁸⁷ ХЕҰ-ның Стандарттарды қолдану жөніндегі сарапшылар комитеті (Женева, 2005).

- ▶ Жүріп-тұру еркіндігін шектеу
 - Қызметкер жұмыс орнында қамауда ма?
 - Қызметкер жұмыс орнында ұйықтауға мәжбүр ме?
 - Қызметкердің жұмыс орнынан еркін кете алмайтынын көрсететін қандай да бір көрінетін белгілер бар ма, мысалы, тікенекті сым немесе қарулы күзетшілердің болуы немесе басқа да осындай шектеулер?
- ▶ Қатерлер
 - Қызметкер жұмыс беруші тарапынан байланыссыз/дәйексіз мәлімдемелер немесе индоктринацияға ұшырағанын куәландыратын мәлімдемелер жасайды ма?
 - Қызметкерлер өздеріне, әріптестеріне немесе отбасы мүшелеріне қатысты қандай да бір қауіп-қатер туралы хабарлай ма?
 - Қызметкердің (жұмыс беруші тарапынан) қорқытып алушылыққа немесе бопсалауға ұшырағанына қандай да бір айғақтар бар ма?
 - Қызметкер алаңдаушылық таныта ма?
 - Қызметкерлер үстеме (ақы төленбейтін) жұмысқа немесе олар орындамағанды қалайтын жұмысты орындауға мәжбүр ме және олар бас тартқан жағдайда қауіп төнеді ме?
 - Еңбекшінің реттелмеген көші-қон мәртебесі бар ма және оны билікке мәлімдеу қауіпі бар ма?
- ▶ Борыштар және басқа да құлдық түрлері
 - Қызметкер тарту немесе тасымалдау үшін жоғары алым төлеуі тиіс пе? Егер солай болса, олар жалақыдан шегеріле ме?
 - Қызметкер тұрғын үй, тамақтану немесе еңбекақыдан тікелей шегерілетін жұмыс құралдары үшін шамадан тыс ақы төлеуге мәжбүр бола ма?
 - Осы жұмыстан кетуге мүмкіндік бермейтін қандай да бір несиелер немесе аванстар төленді ме?
 - Жұмысқа рұқсаттар нақты жұмыс берушімен байланысты ма?
 - Осы жұмыс берушіге бұрын шағым берілген бе?
 - Жалақыны ұстап қалу немесе төлемеу — қызметкерде еңбек шарты бар ма? Егер жоқ болса, онда жалақы қалай төленеді?
 - Жалақыдан қандай да бір заңсыз шегерім жасалады ма? — қызметкер өз еңбегі үшін қандай да бір ақы алды ма?
 - Ұлттық нормативтік талаптарға сәйкес жалақының сомасы қандай?
 - Қызметкерлер өз табысына қол жеткізе ала ма?
 - Еңбекшілер жалақысының мөлшеріне қатысты жаңылыстырылды ма? — Жалақы тұрақты негізде төленеді ме?
 - Қызметкерге заттай түрде (ақшаны төлеуден басқа кез келген басқа тәсілдермен) ақы төленеді ме?
- ▶ Төлқұжаттар мен жеке куәліктерді ұстау
 - Қызметкерлердің өздерімен бірге жеке басын куәландыратын құжаттары бар ма? Егер жоқ болса, онда олар жұмыс берушіде немесе басшыда сақталады ма? Неліктен?
 - Қызметкер өз құжаттарына үнемі қол жеткізе алады ма?

V БӨЛІМ. ТЕРГЕУ ӘДІСТЕРІ⁸⁸

- ▶ Сұхбат/сұрау және тікелей бақылау
 - Сұрастыруды жеке немесе куәгерлердің, жұмыс берушінің, қызметкерлердің немесе айғақтары инспекция мақсаттары үшін пайдалы болуы мүмкін кез келген басқа адамның қатысуымен жүргізіңіз
 - Еңбек инспекторлары кеткеннен кейін қызметкерлер ұшырауы мүмкін жұмыс берушілер тарапынан қуғын-сүргін қауіпін ескеріңіз
 - Инспекция және сұрау кезінде еңбек инспекторлары нақты жағдайды бағалау және шағымдарды/өтініштерді тексеру үшін тікелей байқау әдістерін пайдалана алады
- ▶ Құжаттарды тексеру
 - Инспекторлар олардың құқықтық ережелерге сәйкестігіне көз жеткізу үшін жұмыс берушілердің кез келген құжаттарымен танысу, сондай-ақ қажет болған жағдайда олардың көшірмелерін немесе үзінділерін жасау мүмкіндігіне ие болуы тиіс
 - Мәжбүрлі еңбекке келетін болсақ, инспекторлар бірінші кезекте еңбек шартының болуын және шарт мәтінінде қарыздарды төлеу немесе қызметкердің жұмыс берушіден кетуіне өзге де кедергі жасау сияқты теріс қылықтар туралы куәліктердің болуын тексеруі тиіс
 - Қызметкерлермен еңбек шарттары болмаған кезде сұрау кезінде алдау, жалған уәделердің және қатерлердің болуына назар аударылуы тиіс
- ▶ Хабарламаларды орналастыру ережелерінің сақталуын қамтамасыз ету
 - Инспекторларға құқықтық ережелерге сәйкес хабарламаларды орналастыру туралы талаптардың сақталуын қамтамасыз ету жөніндегі өкілеттіктер берілуге тиіс
 - Хабарламаларда сондай-ақ көші-қон ережелері сияқты еңбекші-көшіп-қонушылар үшін басқа да тиісті ақпарат қамтылуға тиіс;
 - Бұл ережені сақтамағаны үшін жұмыс берушілерге қарсы іс қозғаған жөн.
- ▶ Пайдаланылатын материалдар мен заттарды тексеру
 - Қызметкерлердің және кейбір жағдайларда олардың отбасы мүшелерінің денсаулығы мен қауіпсіздігін сақтауды қамтамасыз ету мақсатында талдау мақсатында жұмыс орнында пайдаланылатын үлгілерді, материалдар мен заттарды алу немесе алып қою
 - Мәжбүрлі еңбектің әлеуетті құрбандары өте қауіпті жағдайларда жиі жұмыс істейді және өз денсаулығына елеулі қауіп төндіруі мүмкін

VI БӨЛІМ. ҚАЖЕТТІЛІКТЕРДІ АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ҚҰРБАНДАРҒА КӨМЕК КӨРСЕТУ

- ▶ Қазіргі уақытта Қазақстанда Ұлттық қайта бағыттау тетігі (НМП) болмаса да, еңбек инспекторлары бірегей жағдайда, өйткені олар бірінші болып әлеуетті құрбанмен байланысқа түседі
- ▶ Сондай-ақ, инспекторлар адам саудасының әлеуетті жағдайлары туралы құқық қорғау органдарына хабарлауға құқылы
- ▶ Еңбек инспекторларына сондай-ақ ҰЕҰ-мен ынтымақтасу ұсынылады, олар құрбандарға одан әрі көмек көрсете алады

⁸⁸ Халықаралық еңбек ұйымы, Мәжбүрлі еңбек және адамдарды сату: еңбек инспекторлары үшін анықтамалық (Женева, 2008 жыл).

- ▶ Бұл бірегей жағдай инспекторларға бастапқы, кезек күттірмейтін қажеттіліктерді анықтауға және оларды құқық қорғау органдарының, ҰЕҰ мен әлеуметтік қызметтердің назарына жеткізуге мүмкіндік береді, бұл құтқаруға және қажетті көмек көрсетуге ықпал етеді
 - Инспекторларға тереңдетілген қажеттіліктерді бағалау қажет емес, керісінше, бақылаудан кейін шұғыл қажеттіліктерді атап өтіп, құқық қорғау органдарына хабарлайды. Егер ҰЕҰ тартылса, бұл ақпарат оларға да берілуі мүмкін
- ▶ Белгілер мен әлеуетті шұғыл қажеттіліктер мысалдары
 - Жүктілік: медициналық көмек, тамақтану талап етіледі
 - Есірткіні қолдану: нашақорлықты емдеу
 - Дене жарақаттарының және қатыгездікпен қараудың белгілері: медициналық емделуге қажеттілік
 - Дұрыс тамақтанбау белгілері: тамақтану қажет
 - Орыс және қазақ тілдерін жеткіліксіз түсіну: жазбаша және ауызша аударма қызметтері

ЖАТТЫҒУ: ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫ ҮЙЛЕСТІРУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТ-
ТІК БАҒДАРЛАМАЛАР БАСҚАРМАСЫ — CASE STUDY «ҚАЖЕТ-
ТІЛІКТЕРДІ БАҒАЛАУ»

 Ұсынылатын уақыт: 35 минут

 Жаттықтырушы нұсқаулары⁸⁹

Бұл жаттығудың мақсаты саудадан зардап шеккен балалардың қажеттіліктерін анықтаудан тұрады. Бұл жаттығудың негізгі тезистері мынада:

- зардап шеккендердің кезек күттірмейтін де, шұғыл емес те болуы мүмкін әртүрлі қажеттіліктері бар;
- зардап шеккендердің бәрінің бірдей қажеттіліктері болмайды; жыныстық қанау, мәжбүрлі еңбек, ұрыс қимылдарына қатысуға мәжбүрлеу немесе басқалар болсын, әркім үшін жеке жоспарлар әзірлеу маңызды; және; аман қалған балалардың қажеттіліктерін зерттеу арқылы және оларды қолда бар қызметтермен салыстыра отырып, олардың тезірек қалпына келуіне көмектесуге болады.

 Пайдаланылатын материалдар:

- флипчарт;
- маркер;
- стикер;
- қалам/қарындаштар;
- талдауға арналған кейстер

 Нұсқаулықтар:

1. Жаттығуды қатысушыларға түсіндіріңіз.
2. Әрбір Қатысушыға case study/қарастырылатын кейстің көшірмесін және стикерлерді таратыңыз.
3. Қатысушылардан case study/қаралып жатқан кейсті оқып шығуын және стикерге олардың пікірінше әрбір құрбанда бар бір қажеттілікті жазуын сұраңыз.

⁸⁹ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (1-бөлім).

4. Қатысушылардан өз орындарынан тұруын және осындай жауаптары бар адамдармен топтасуын сұраңыз.
5. Топтарға біріккеннен кейін әрбір топтан олар анықтаған қажеттілікті қанағаттандыруға көмектесетін қызметті анықтауын сұраңыз.
6. Әрбір топ көрсетілуі қажет қажеттілік пен қызметті ұсынсын және осы қорытындыларды флипчартқа жазсын.
7. Қатысушылардан өз топтарын іздеу кезінде олар бастапқыда анықтамаған басқа қажеттіліктер туралы білгендерін сұраңыз.
8. Осы жаттығудың негізгі идеяларын талқылаңыз.

ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫ ҮЙЛЕСТІРУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАР БАСҚАР-
МАСЫ — Case Study «ҚАЖЕТТІЛІКТЕРДІ БАҒАЛАУ»

Сіз қаладағы қонақ үйге кәдімгі еңбек инспекциясын жүргізесіз. Тексеру кезінде сіз тазалау құралдары сақталатын жердің жанында алты кереуеті бар қонақ үйдің жертөлесіндегі жатын бөлмеге ұқсас нәрсеге тап боласыз. Қонақ үй менеджері «жұмыс істеп» тұрғанда сізге алты қызметшімен сөйлесуге рұқсат бермейді Сіз инспекция кезінде қызметкерлерден жауап алуға құқығыңыз бар екенін түсіндіресіз.

Бір сағат күткеннен кейін сізге қызметкерлермен сөйлесуге мүмкіндік береді. Үшеуі өте жас көрінеді, ал менеджер алдымен сіз олармен сөйлескенде бөлмеден шығудан бас тартады. Бастапқыда қызметкерлер сұрақтарға жауап бергісі келмейді. Ақыр соңында, ересек қызметкерлердің бірі қонақ үйдің жай ғана жезөкшелер үйі үшін бүркемелеу болып табылатынын және «қызметкерлердің» қызметші болып жұмыс істеуден басқа, жыныстық қызмет көрсетуге мәжбүрлейтінін айтады. Жасы үлкен үш қызметкер Қазақстаннан екенін айтады, бірақ оларды жақсы жалақы уәде етіп, қонақ үйде жұмыс істеуге мәжбүрледі. Сіз бұл адам саудасы болуы мүмкін деп ойлай бастайсыз және құқық қорғау органдарына хабарлап, еңбек инспекциясы ынтымақтасатын жергілікті ҰЕҰ-ға көмек сұрап, ықтимал құрбандар туралы бастапқы ақпаратты жинауды шешесіз.

Сізді әсіресе үнсіз жүрген өте жас «қызметкерлер» мазалайды. Басқалардың көмегімен сіздің күдігіңіз олардың бала екендігі расталады. Олар туралы келесі ақпаратты жинай алдыңыз.

Зарина, 17 жаста, Өзбекстаннан:

Зарина үлкен отбасынан шыққан; ол алты баланың төртіншісі. Оның әкесі жоқ, ал анасы емделмеген катаракта салдарынан көзі көрмей қалған. Зарина Қазақстандағы NoReCa саласында жақсы төленетін жұмыс туралы біледі, онда жұмыс беруші көлік шығындарын толығымен жабады. Ол келгеннен кейін қонақ үйде күндіз қызметші әйел, түнде жезөкше болып жұмыс істейтінін және сапарына байланысты оның үлкен қарызы бар екендігі айтылады. Зарина мұны істегісі келмейді, бірақ бірнеше күннен кейін ол мойынсұнды, себебі бұл қарызды төлеп, үйге оралудың жалғыз жолы болды. Бірн

Даша, 13 жаста, Қазақстаннан:

Даша елдің шалғай бөлігінде жақсы төленетін қызметші әйелдің жұмысы туралы естиді. Ол үйден кетіп және ата-анасынан тәуелсіз болу үшін осы лауазымға орналасуға шешім қабылдайды. Ол жұмысқа келгенде, оған қызметші жұмысынан басқа, клиенттерге жыныстық қызмет көрсететінін айтады. Бастапқыда ол бұл жұмысты жасағысы келмейді, бірақ аштықта өткізген бірнеше күннен кейін келісуден басқа амалы қалмайды. Сондай-ақ, саудагерлер өте діндар ата-анасына мұның жезөкше екенін және бұл жұмысқа саналы түрде келіскенін айтамыз деп қорқытады. Даша — бірінші типтегі диабетке шалдыққан, бірақ оның инсулині таусылып қалды.

Айгүл, 15 жаста, Қырғызстаннан:

Айгүлге Асқар есімді жас жігіт әлеуметтік желілерде хабарлама жазады. Екі апта бойы күн сайын телефонмен сөйлескеннен кейін ол Аскармен өте интимді суреттерімен бөліседі. Екі айдан кейін онымен кездесу үшін Қазақстанға ұшып келеді. Оны қонақ үйге әкеледі және клиенттің қалауы бойынша кез келген әрекетті орындай отырып, жезөкше болып жұмыс істеуге мәжбүрлейді. Ол бұл тәжірибеден ширегуды ұмыту/жеңілдету үшін бірнеше ақ таблетка ала аламын ба деп сұрауды жалғастыруда.

4.b. Білім басқармалары

I БӨЛІМ. МЕКТЕПТЕРДЕГІ БАЛАЛАР САУДАСЫ

I.a. бөлімі. Белгілер

- ▶ Адам саудасының белгілері мектептерде жиі кездеседі. Олар мыналарды қамтиды:
 - Мектепке бірнеше рет келмеу;
 - Үлгерімнің кенеттен нашарлауы;
 - Шаршау және зейіннің болмауы;
 - Нашар хал-жағдай.
- ▶ Керісінше, адам саудасынан зардап шеккен кейбір оқушылар мектепті әдеттегі іс-әрекетке қатысып, оқуда жетістіктерге жететін қауіпсіз орын ретінде қабылдайды, сондықтан ешқандай белгі көрсетпеуі мүмкін⁹⁰.

Ерекше назар аударуды қажет ететін сұрақ

Жұмыс істейтін кейбір оқушылар қанауға ұшырауы мүмкін. Мұғалімдер мен мектеп әкімшілігі мұны есте ұстауы керек

Қазақстанда егде жастағы балаларға, егер бұл оқуға кедергі келтірмесе, заң бойынша жұмыс істеуге рұқсат етіледі. Бірақ балалар 14 жастан кіші болмауы және бұл үшін заңды өкілдің келісімін алуы тиіс. 18 жасқа дейінгі тұлғаларға еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті ауыр жұмыстарды орындауға тыйым салынады.

I.b. бөлім. Мектептердегі адам саудасына ден қою

- ▶ Мектептер балалар саудасына ден қою тұрғысынан ерекше жағдайда болады, себебі балалар әдетте көп уақыттарын сол жерде өткізеді.
- ▶ Мектептерде ден қоюдың үш деңгейі бар⁹¹:
 - Бастапқы: алдын алу — персоналды тәуекел факторлары мен адамдарды сату белгілеріне оқыту; оқушыларға негізгі ақпаратты ұсыну; рөлдерін көрсете отырып, мектептегі қауіпсіздік хаттамасын әзірлеу және енгізу⁹²;
 - Қайталама: әрекеттер — анықтау/сәйкестендіру; хаттаманы сақтау; құқық қорғау органдары мен әлеуметтік қызметтерді хабардар ету; басқа оқушыларды тартуды тексеру;

⁹⁰ АҚШ Білім министрлігі, Американдық мектептерде адам саудасы: адам саудасынан кейін оқушылардың қалпына келуіне жол бермеу, ден қою және көмектесу үшін мектептер не істей алады (2021 ж.).

⁹¹ АҚШ Білім министрлігі, Американдық мектептерде адам саудасы: алдын алу, ден қою және оқушыларға адам саудасынан кейін қалпына келтіруге көмектесу үшін мектептер не істей алады (2021 ж.), 11-бет.

⁹² Адам саудасына қарсы күрес жөніндегі ұлттық оқыту және техникалық көмек орталығы, Мектептегі адам саудасының қауіпсіздігі жөніндегі хаттаманы әзірлеуге арналған құрал-саймандар (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер қызметі, 2022 ж.)

- Үшіншілік: емдеу, қалпына келтіру және реинтеграция — зардап шегушіні мамандан- дырылған терапияға жіберу; зардап шегушіні қауіпсіздікті қамтамасыз ету жоспа- рын және оқыту жоспарын әзірлеуге тарту; жарақатты ескере отырып, тұрақты психологиялық қолдау мен мониторингті қамтамасыз ету.

II БӨЛІМ. МЕКТЕПТЕРДІҢ БАЛАЛАРДЫ САТУДАН ҚАУІПСІЗДІК ХАТТАМАСЫН ӘЗІРЛЕУ

- ▶ Жоғарыда айтылғандай, мектептер мен әкімшіліктер мектептердегі қауіпсіздік хаттамасын әзірлеп, қолдануы тиіс
- ▶ Хаттаманың мақсаты мынадан тұрады:⁹³:
 - траффикингпен бетпе-бет келетін немесе осындай сауда объектісіне айналу қаупі жоғары оқушыларды анықтау;
 - педагогтер мен басқа да қызметкерлердің осындай жағдайлардың міндетті есептілі- гі туралы рәсімдерді сақтауын қамтамасыз етуге;
 - балалар саудасы және зорлық-зомбылықтың басқа да түрлері туралы хабарлайтын оқушылар, оқытушылар және басқа да қызметкерлердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге; және
 - оқушыларды қажетті қызмет көрсетушілерге және/немесе бағдарламаларға қайта бағыттау.
- ▶ Хаттама:
 - мәдени және тілдік ерекшеліктерді ескере отырып
 - тәртіптік
 - қолда бар деректер негізінде
 - адам саудасының барлық түрлерін қамту
 - жарақат-ақпараттандырылған тәсілді және құрбанға бағдарланған тәсілді қолдануы
 - жүйелік осалдығы жоғары адамдарға әділ көзқарас пен мұқият қарым-қатынасты қолдануы тиіс
- ▶ Мектептердегі қауіпсіздік хаттамасын әзірлеу үшін мектептер мен әкімшілік зардап шек- кендермен, адам саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері жөніндегі сарапшылар, ата-аналар, мұғалімдер және оқушылармен бірге жұмыс істеуі керек
 - Хаттаманы әзірлеу және жүзеге асыру жөніндегі топтың функциялары мен міндет- тері нақты бөлінуі тиіс
 - Құқық қорғау органдарының қызметкерлері, ҰЕҰ, заңгерлер және т. б. сарапшылар бола алады.
- ▶ Хаттама барлығына оңай қолжетімді болуы керек

⁹³ Адам саудасына қарсы күрес жөніндегі ұлттық оқыту және техникалық көмек орталығы, Мектептегі адам саудасының қауіпсіздігі жөніндегі хаттаманы әзірлеуге арналған құрал-саймандар (АҚШ Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер қызметі, 2022).

III БӨЛІМ. БАЛАЛАРДЫ САТУДАН МЕКТЕП ҚАУІПСІЗДІГІ ХАТТА- МАСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІ

- ▶ Балаларды сатудан болатын мектептер қауіпсіздігінің тиімді хаттамасының элементтеріне мыналар кіреді:
 - ҚР заңнамасына сәйкес адам/бала саудасын анықтау
 - Қызметкерлердің рөлі және оқушылар мен қызметкерлердің өтініштерін қарау үдерісі
 - Білім беру жұмысы және мектеп пен әкімшілік әзірлеген арнайы жасалған скрининг құралы
 - Мектеп қызметкерлерінің сауда фактілері туралы хабарлау міндеттері және ол үшін қабылданған шаралар
 - Балалар саудасы және зорлық-зомбылықтың басқа түрлері анықталған жағдайда қалай ден қою керектігі туралы ақпарат
 - Қажетті көмек көрсету бойынша қолда бар қызметтер

IV БӨЛІМ. БАЛАЛАРДЫ САТУДАН МЕКТЕПТЕРДІҢ ҚАУІПСІЗДІК ХАТТАМАСЫ БӨЛІМДЕРІНІҢ ҮЛГІЛЕРІ

ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ РӨЛДЕРІ

- ▶ Мектептегі қауіпсіздік хаттамасы үдерістің әрбір кезеңіндегі қызметкерлердің міндеттер шеңберін нақты анықтауы, сондай-ақ негізгі қызметкерлер болмаған жағдайда резервтік қызметкерлерді қамтуы тиіс
- ▶ Бұл шамамен мынадай болуы мүмкін:

Жауапкершілік кімге артылады	Негізгі рөл	Ықтимал қадамдар
Мектептің барлық қызмет- керлері	Анықталған фактілерге ден қою	1. Тәуекел факторларын, сондай-ақ адам саудасы- ның, қанаудың және басқа да физикалық және эмоцио- налдық қажеттіліктердің белгілерін анықтау 2. Оқушыны скринингке және оған қажетті көмек көрсету үшін қайта бағыттау 3. Мектеп әкімшілігіне мектеп оқушыларын сауда- герлердің тарту жағдайлары туралы ақпараттандыру

МЕКТЕП ОҚУШЫСЫ — БАЛА САУДАСЫНЫҢ ФАКТІСІ ТУРАЛЫ ХАБАРЛАУ ҮДЕРІСІ

1. Шұғыл қажеттіліктерді бағалау және кейінгі қолдауды қамтамасыз ету үшін оқушыны осы мәселеге жауапты қызметкерге апарыңыз
2. Қазақстанның құқық қорғау саласындағы заңнамасы мен нормативтік актілеріне сәйкес есеп беру процедураларын орындаңыз
3. Мектепте оқушының қауіпсіздігін қамтамасыз етіңіз
4. Қажет болса, заңды өкілге хабарласыңыз
5. Тиісті ҰЕҰ-дан көмек сұраңыз

V БӨЛІМ. МЕКТЕПТЕРДЕ ҚАУІПСІЗДІК ХАТТАМАСЫН ЕНГІЗУ

- ▶ Мектептерде қауіпсіздік хаттамасын енгізу мыналарды қамтиды:
 - Мектеп қызметкерлерін оқыту және оқушыларды профилактикалық ағарту
 - Тұрақты негізде және жұмысқа қабылдау кезінде жүргізілуі тиіс
 - Мектепте оқушылар үшін қауіпсіз кеңістік құрыңыз
 - Хаттаманың орындалу сапасын қадағалаңыз
 - Хаттамаға қажетті өзгерістер енгізіңіз

ЖАТТЫҒУ: БІЛІМ БАСҚАРМАЛАРЫ — «ХАТТАМА» КЕЙСІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТОПТЫҚ ТАЛҚЫЛАУ

Ұсынылатын уақыт: 45 минут

Жаттықтырушы нұсқаулары

Бұл жаттығудың мақсаты — хаттама күшіне енген кезде оның қалай көрінетіні туралы сыни тұрғыдан ойлау. Осы жаттығудың негізгі түрткілері мыналар болып табылады: Сіздердің алдарыңызда сауда құрбаны болуы мүмкін емес, себебі көптеген басқа да ілеспе мәселелер болуы мүмкін; тиімді хаттама қызметкерлердің кең ауқымы тарапынан өзара іс-қимыл мен ынтымақтастықты талап етеді және; хаттаманы әзірлеу және жүзеге асыру уақыт пен егжей-тегжейлі жоспарлауды талап етеді.

Пайдаланылатын материалдар:

- флипчарт;
- маркер, стикер;
- қалам/қарындаштар;
- талдауға арналған кейстер

Нұсқаулықтар:

1. Жаттығуды қатысушыларға түсіндіріп, шағын топтар жасаңыз. Топтың әрбір мүшесіне мынадай рөлдерді беріңіз:
 - Мұғалім
 - Мектеп әкімшілігі

- Мектеп кеңесшісі
- Құқық қорғау органдарының қызметкері
- ҰЕҰ өкілі

Егер Қатысушылар жеткіліксіз болса, бір Қатысушыға екі рөл тағайындалуы мүмкін. Егер топта бестен астам қатысушы болса, екеуі бір рөл атқарып, бірге жұмыс істей алады.

2. Әрбір Қатысушыға case study/қаралатын кейстің көшірмесін және өз жауаптарын жазатын стикерді таратыңыз.
3. Қатысушылардан case study/қаралып жатқан кейсті оқып шығуын және келесі сұрақтарға бірлесіп жауап беруін сұраңыз (оларды флипчартқа жазыңыз):
 - Сіз топ ретінде бала саудасын немесе басқа қылмысты сезінесіз бе? Егер сіз бала саудасына күдік келтірсеңіз, қандай түрі?
 - Сіз не үшін жауап бересіз? Сіздің әрекеттеріңіз қандай болады? Хаттамада барлық рөлдер үшін толық ақпарат жоқ.
 - Скрининг және есептілік бойынша қандай қадамдар жасайтын едіңіз? Хаттамада осы бөлім бойынша ақпарат жоқ.
 - Үш ҰЕҰ ұсынған ақпарат негізінде қандай қызметтер қолжетімді болуы мүмкін?
 - Әрбір топ өз қорытындылары мен идеяларын ұсынсын және үлкен топ шеңберінде әрбір мәселені талқылауға рұқсат етіңіз.
 - Осы жаттығудың негізгі қорытындыларын талқылаңыз.

БІЛІМ ДЕПАРТАМЕНТТЕРІ:

«ХАТТАМА» КЕЙСІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТОПТЫҚ ТАЛҚЫЛАУ

Сіздің бастауыш сыныптағы мұғалімдеріңіз әр түрлі сыныптардағы бірнеше баланың сабақтан көп мәрте қалғанын байқады. Олар сыныпта болған кезде оқушылар ұйқылы күйде және масаң/психобелсенді заттардың әсерінде болып көрінеді. Мектеп қызметкерлерінің бірі ересек жастағы ұлдардың біреуі мектеп аумағын аралап, сабаққа үнемі қатыспайтын балалармен сөйлесетінін бірнеше рет байқаған. Бұл ұл бала бастауыш мектеп жасындағы балалардан бірнеше жас үлкен.

Бір күні мұғалім сыныпта қалған аспасөмкені тауып алады. Иесінің жеке басын білу үшін оны ашқан кезде ол ашық қоңыр, қышқыл иісті сұйықтықтың кішкене бөтелкелерін, қасық пен оттықты және шприцтердің бумасын табады. Келесі күні ол аспасөмке тиесілі оқушыдан түскі үзіліс кезінде сыныпта қалуын сұрайды. Мұғалім оқушыны жай ғана көмектескісі келетініне және оны ешкім ештеңеге кінәламайтынына сендіреді. Біраз жалтақтағаннан кейін, мектеп оқушысы оларды жасы үлкен баланың героин, кейде арзан «қолтырауын» есірткісін сату үшін қалаға әкелгенін айтады. Ересек бала бұларға сатудың «жақсы күні» үшін сыйақы ретінде сол есірткіні беріп отырған. Егер олар өздері белгілі бір мөлшерде сатпаса, ол балаларға есірткі беруден бас тартады. Оқушы өзінің дозасыз күнді өткізе алмайтындығын айтады. Оның қолының жоғары және төмен жағында инеден қалған іздер, көзінің астында көгерулер бар және өткен аптада киіп жүрген киімін киіп жүреді.

Сіз сабақты үнемі өткізіп алған және улану күйінде байқалған оқушылардың тізімін жасайсыз. Тізімді басқа мұғалімдермен талқылағаннан кейін

сіз кейбір балалардың үйсіз немесе тұрақты тұрғылықты жерінің болмауы мүмкін екенін білесіз. Сіз тәуекел тобындағы балалармен жұмыс істейтін облыстағы үш ҰЕҰ туралы білесіз. Төменде ҰЕҰ туралы ақпарат берілген:

Ұлдарды құтқарамыз
Қызмет көрсетеді: екі салада; 5 пен 16 жас аралығындағы ұлдар
Қызметтер: үйсіз балалар мен қылмыс құрбандарына арналған пана, тамақ, әлеуметтік сүйемелдеу
Сыйымдылық: 45 төсек-орын; кешкі ас

Балалардың денсаулығы
Қызмет көрсетеді: бір салада; 3 пен 18 жас аралығындағы ұлдар да, қыздар да
Қызметтер: физикалық және психикалық денсаулық; есірткіге тәуелділерді стационарлық оңалту
Сыйымдылық: 30 стационарлық орын

«Шаңырақ» ҰЕҰ
Қызмет көрсетеді: үш салада; нәрестелер, балалар және ересектер
Қызметтер: әлеуметтік сүйемелдеу; тамақтану; киім; заң көмегі
Сыйымдылығы: белгісіз

Сіздің мектебіңіз мектеп қауіпсіздігі хаттамасын әзірлеуге кірісті, бірақ ол әлі аяқталған жоқ. Төменде жартылай хаттама берілген.

1. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АДАМ САУДАСЫНЫҢ АНЫҚТАМАСЫ (ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТТАРҒА СӘЙКЕС КЕЛЕТІН ЖАҢА АНЫҚТАМА)

Әрекеттер	Құралдар*	Мақсаты
тарту, тасымалдау, табыстау, жасырушылық адамдарды алу	күшпен немесе оны қолдану-мен қорқыту мәжбүрлеу ұрлау алаяқтық/алдау	Жыныстық қанау Мәжбүрлі еңбек Құлдық Ағзаны алу Қайыр сұрауға мәжбүрлеу Қылмыстық әрекетке мәжбүрлеу Үй құлдығы Басқасы

* Есіңізде болсын!
Балалар сауданың құрбаны болған кезде құралдар маңызды емес

2. ҚЫЗМЕТКЕРЛЕР МЕН СЫРТҚЫ СЕРІКТЕСТЕРДІҢ РӨЛДЕРІ (БӨЛІМ ТҮЗЕТУДІ ҚАЖЕТ ЕТЕДІ)

Жауапкершілік кімге артылады	Негізгі рөл	Ықтимал қадамдар
Мектептің барлық қызметкерлері	Анықталған фактілерге ден қою	1. Тәуекел факторларын, сондай-ақ адам саудасының, қанаудың және басқа да физикалық және эмоциналдық қажеттіліктердің белгілерін анықтау 2. Оқушыны скринингке және оған қажетті көмек көрсету үшін қайта бағыттау 3. Мектеп әкімшілігіне мектеп оқушыларын саудагерлердің тарту жағдайлары туралы ақпараттандыру
Мұғалімдер		
Мектеп әкімшілігі		

Жауапты қызметкерлердің штаты (мысалы, мектеп кеңесшілері, әлеуметтік қызметкерлер, психикалық денсаулық саласындағы мектеп мамандары)	Балалар саудасы туралы ақпаратты анықтау немесе ашу кезінде ден қою	1. Траффикинг туралы хабарлау, құрбандарды сәйкестендіру 2. Оқушыға және мектептің басқа қызметкерлеріне қолдау көрсету 3. Аса қажеттіліктерді, әсіресе қауіпсіздікті бағалау 4. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес адам саудасы туралы хабарлау 5. Хаттаманы үйлестіруді қамтамасыз ету және қажет болған жағдайда келесі шараларды қабылдау
Ақпарат алған (оқушылардан) қызметкерлер немесе тағайындалған қызметкерлер	Процедураларға сәйкес балалар саудасы туралы хабарлама	1. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес адам саудасы туралы хабарлау 2. Хаттаманы үйлестіруді қамтамасыз ету және қажет болған жағдайда келесі шараларды қабылдау
Құқық қорғау органдарының қызметкері		
ҮЕҰ өкілі		

3. СКРИНИНГ ҚҰРАЛЫ

Бар

4. ЕСЕП БЕРУ ҮДЕРІСІ

[әлі әзірленбеген]

5. КЕЙІНГІ ҚЫЗМЕТТЕР

[әлі әзірленбеген]

4.с. Денсаулық сақтау басқармасы

I БӨЛІМ. АДАМ САУДАСЫ МЕН МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕР АРАСЫНДАҒЫ БАЙЛАНЫС

I.a. бөлімі. Жалпы заңдылықтар және ерекше белгілер

- ▶ Медициналық мекемелер көбінесе құрбандар құлдықта бола отырып қызметке жүгінетін жалғыз орын болып табылады.
- ▶ Дәрігерлердің, әдетте, адам саудасы мәселелері бойынша жеткілікті дайындығы жоқ және оның белгілерін байқамайды.
- ▶ Сонымен қатар, құрбандардың өздері денсаулық сақтау секторында, әсіресе үйде күтім жасаушылар мен медициналық қызметкерлер ретінде жұмыс істей алады
 - Тәуекелдің ерекше факторларына мыналар жатады: денсаулық сақтау саласында жұмыс істеу үшін, үйде тұрумен күтім жасау бойынша көшіп келу, тиісті өтемақысыз ұзақ жұмыс, демалыс күндері аз
- ▶ Медициналық мекемелерде зардап шеккен пациенттердің ерекше белгілеріне кіреді⁹⁴:
 - Ерекше жыныстық мінез-құлық; ауа-райына немесе орынға сәйкес келмейтін киім;
 - Дене қозғалыстары: қорқыныш, үрей, мойынсұну немесе мәнмәтінге сәйкес келмейтін ашу-ыза;
 - Бақылаушы үшінші тарап, жастары немесе жынысы бірдей болуы мүмкін;
 - ЖЖБА немесе жүктілікке жиі тестілеу;
 - Басқа себептермен түсіндірілмеген аурудың кеш көрінісі;
 - Өзінің жасы туралы өтірік айтады (өздерінен ересек деп мәлімдеген балалар)
 - Аналды немесе сыртқы жыныс мүшелеріндегі жарақат;
 - Көзбен түйісуден қашқақтау;
 - Таңбаға ұқсайтын татуировкалар (мысалы, адам саудагерінің аты, түсініксіз символ);
 - Шаршап-шалдығу;
 - Әсер ету жарақаттары;
 - Асқазан-ішек жолдарының белгілері;
 - Жасырын және әдеттен тыс жарақаттар (мысалы, күйіктер, сызаттар, кесулер, қантаулар);
 - Бұғаттаушы физикалық әсерлерден қорғаныс жарақаттары;
 - Қайталамалы ЖЖБА, зәр шығару жолдарының инфекциясы немесе Папаниколау тестінің қалыптан тыс нәтижелері.

I.b. бөлім. Құрбандардың медициналық қызметке қол жетімділігі

- ▶ Адам саудагерлері өз құрбандарын жұртшылықтың назарынан тыс қалдырса да, зерттеулер көрсеткендей, құрбандардың көп пайызы (85%) құлдықта болған кезде медициналық көмекке жүгінетінін көрсетеді⁹⁵

⁹⁴ Ronald Chambers, Anita Ravi, and Santhosh Paulus, «Адам саудасы: отбасылық дәрігерлер құрбандарды қалай анықтап, оларға қалай көмек көрсете алады», 100 American Family Physician 4 (2019 ж.).

⁹⁵ Laura J. Lederer and Christopher A. Wetzel, «Жыныстық қанаудың денсаулыққа тигізетін салдары. Медициналық мекемелерде адам саудасының құрбандарын анықтау «23 Денсаулық сақтау туралы заңның жылнамасы 1 (2014).

- Әдетте, тұрақты медициналық тексеру жүргізу мақсатында емес, төтенше жағдай кезінде немесе ауыр жарақаттан кейін
- Неліктен адам сатушылар құрбандарды емдеуге әкеледі? Құрбан адам сатушы үшін актив болып табылады

ҚҰРБАНДАРДЫ, ӘДЕТТЕ, ЕМДЕЛУГЕ АДАМ САУДАГЕРІ ІЛЕСТІРІП ЖҮРЕДІ

- ▶ Траффикингтің негізгі белгісі басқа тұлғаның тарапынан анық бақылау немесе қатынасуға тыйым салу болып табылады
 - Құрбан адам тілді білмейді деген сылтаумен сөйлеуге мүмкіндік бермеу де траффикинг белгісі болуы мүмкін
 - Бұл ретте, әдетте, балаларды ересектер алып жүреді, бұл заңды өкіл немесе қанаушы екенін түсінуді қиындатады. Мұндай жағдайларда бала мен оған ілесіп жүретін ересек адамның өзара әрекеттесу үдерісін бақылау көмектеседі
 - Бала оны алып жүретін адамнан қорқады ма?
 - Ересек адам отбасының мүшесі емес пе?
 - Бала емделуін өткенше күтуді ұсынғанда ересек агрессивті бола ма?

II БӨЛІМ. ҚҰРБАН БОЛҒАН ЕМДЕЛУШІЛЕРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ПРИНЦИПТЕРІ

- ▶ Балалармен жұмыс істеу қиын болуы мүмкін, себебі ересектер оларды медициналық мекемелерге апаруға жауапты, бірақ олар қылмыскер болуы да мүмкін.
- ▶ Ашық пікірталас жүргізу үшін баланы ересектерден ажырату маңызды.
- ▶ Белгілі бір баланың денсаулығын тексеру үшін кешенді құралды қолдану қажет, онда келесі сұрақтар қойылады⁹⁶:
 - Кейбір балаларға үйде тұру қиынға соғады және олар өздерін қашу керек сияқты сезінеді. Сенің үйден қашып кеткен немесе сені үйден қуып шыққан кездер болды ма? Егер болса, сен қайда болдың және қалай ақша таптың?
 - Балалар есірткіні немесе алкогольді жиі пайдаланады, айта кететіні бұл кезде әр түрлі балалар әр түрлі есірткі қолданады. Сіз соңғы 12 айда есірткі немесе алкоголь қолдандың ба?
 - Сен кездесіп жүрген немесе байыпты қарым-қатынастағы жігіт немесе қыз саған дене тұрғысынан ауыртпалық түсірді ме немесе ауыртамын деп қорқытты ма (ұру, итеру, тепкілеу, тұншықтыру, күйдіру немесе басқа нәрсе)?
 - Сен кез келген түрдегі жыныстық қатынаспен айналыстың ба? (сені бүгін осында әкелген оқиғаларды қоспағанда)
 - Сенде герпес, соз, хламидиоз немесе трихомониаз сияқты жыныстық жолмен берілетін қандай да бір инфекциялар болды ма?
 - Кейбір балаларға ақша, дәрі-дәрмек, тамақ немесе түнейтін жер шынымен де қажет болады. Сен ақша, дәрі-дәрмек, түнейтін жер, ұялы телефон немесе басқа да нәрсе үшін жыныстық қатынасқа түсуді ұсынып көрдің бе?

⁹⁶ VJ Greenbaum VJ және т. б. «Әртүрлі медициналық мекемелерде жыныстық қанаудан зардап шеккен балаларды анықтау бойынша құралды бағалау», 63 Journal of Adolescent Health 6 (2018 ж.).

III БӨЛІМ. ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ СЕКТОРЫНА ДЕН ҚОЮ

- ▶ Жоғарыда айтылған біріздендірілген скрининг құралын әзірлеу және қолдану қажет;
- ▶ Қызметкерлерді оқыту және жедел ден қою хаттамасын қамтитын саясатты әзірлеу қажет;
- ▶ Емделушінің деректерін қауіпсіз қайта бағыттау және қорғау қағидаттары қолданылуы тиіс.

IV БӨЛІМ. БАЛАЛАР САУДАСЫНА ЖЕДЕЛ ДЕН ҚОЮ ХАТТАМАСЫН ӘЗІРЛЕУ

- ▶ Жылдам ден қою хаттамасы медициналық мекемелерге балаларды сатуға қарсы күресте олардың белсенді әрекеттері мен ден қою шараларын жетілдіруге мүмкіндік береді

Жылдам әрекет ету хаттамасын әзірлеу бірнеше кезеңнен тұрады⁹⁷:

1. Жергілікті қызметтердің бейілділігі мен тәжірибесін, сондай-ақ ресурстардың болуын түсіну үшін жергілікті қауымдастық деңгейінде ден қою бойынша көп бейінді мамандарды анықтаңыз.
 - Сауда құрбандарына және қанау, үйсіздік және көші-қоннан зардап шеккен балаларға көмек көрсететін жергілікті ҰЕҰ-мен ынтымақтастық орнатыңыз
 - Сауда құрбандары мен қанау құрбаны болған балаларға көмек көрсетудің ұйымдастырушылық тәжірибесін бағалаңыз
 - Құқық қорғау органдарымен ынтымақтастық орнатыңыз
 - Ішкі істер министрлігі/Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі басқаратын адамдарды заңсыз әкетудің, әкелудің және адам саудасының алдын алу және жолын кесу жөніндегі комиссиямен тобымен ынтымақтастық орнатыңыз
 - Қоғамдастықтағы басқа әлеуетті серіктестермен хабарласыңыз
 - Медициналық ЖОО
2. Медициналық қоғамдастыққа жатпайтын мүдделі тараптарды тартыңыз. Қарым-қатынас орнату өте маңызды
 - Жергілікті серіктестерді іздеу барысында олармен ресми қарым-қатынас орнатыңыз
 - Әріптестердің басқа ұйымдармен ресурстары мен байланыстары болуы мүмкін;
 - Олар қандай қызметтер көрсететіні, кімге қызметтер көрсететіні, олардың мүмкіндіктері және олардың мамандарына қайта жіберу рәсімдері туралы ақпарат жинаңыз
3. Медициналық қоғамдастықтың мүдделі тараптарымен өзара іс-қимыл
 - Көшіп-қонушыларға медициналық қызмет көрсету саласында жұмыс істейтіндермен және табысы төмен отбасыларға және үйсіз адамдарға медициналық қызмет көрсететін шағын жергілікті клиникалармен ынтымақтастықты жолға қою

⁹⁷ Susie Baldwin, et al, Медициналық мекемелерде адам саудасы жағдайларына ден қою шараларын әзірлеуге арналған құрал-сайман (Адам саудасынан сауығу және әділеттілікке үміт, 2017).

- Балаларды сату фактілері бойынша есеп беру рәсімдерін түсіну
 - Хаттаманы жасау үшін ұйымыңызда жұмыс тобын құру. Әкімшілер, дәрігерлер, медбикелер, басқа да медицина қызметкерлерінің, әлеуметтік қызметкерлердің және адам саудасының құрбандарының кең ауқымын қосу.
 - Хаттаманы әзірлеу процесінің модераторын — осы саладағы сарапшыны тағайындау
4. Балалар саудасының олардың денсаулығымен байланысын түсіну
- Балалардың денсаулығы мен саудасы арасындағы өзара байланыс туралы мүдделі тараптарды (әкімшілер, дәрігерлер, медициналық қызметкерлерді және т. б.) хабардар ету
 - Балаларды сатудың жергілікті аспектілерін жақсы түсіну және осы аспектілер туралы мүдделі тараптарды хабардар ету үшін жергілікті ҰЕҰ-мен өзара іс-қимыл жасау.
5. Хаттаманы әзірлеу жөнінде тәртіп комитетін құру және шақыру
- Хаттаманы әзірлеу — бұл бір кездесуде орындалатын міндет емес, процесс
 - Хаттаманы әзірлеудің әртүрлі аспектілерін, сондай-ақ мүдделі тараптарды оқытуды қамтитын бірнеше кеңестер шақыру қажет
6. Емдеудің және басқа мамандарға қайта бағыттаудың тәртіп жоспарын жасау
- Балалар саудасының барлық түрлерімен күресу үшін қолда бар ішкі және сыртқы ресурстардың тізбесін жасау
 - Балалар саудасының барлық түрлерін және балалардың барлық жас топтарын ескере отырып, олардың ерекше қажеттіліктеріне назар аударатын, ден қою алгоритмін әзірлеу
 - Сыртқы әріптестермен ынтымақтастық туралы келісімдер жасасу туралы мәселені қарау
 - Серіктестер қашан және қаншалықты тез әрекет ете алатынын анықтау және тиімді коммуникация арналарын орнату
 - Құпиялылық қағидаларын сақтау және сыртқы әріптестермен ақпарат алмасуға келісім алу рәсімдерін белгілеу
 - Емделушілер мен қызметкерлердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жоспарын әзірлеу

V БӨЛІМ. ЖЕДЕЛ ДЕН ҚОЮДЫҢ ТИІМДІ ХАТТАМАСЫНЫҢ КОМПОНЕНТТЕРІ

- ▶ Жедел ден қоюдың тиімді хаттамасының компоненттері келесілерді қамтиды:
 - есделушілерді, ықтимал сауда құрбандарын немесе тәуекел факторлары мен негізгі белгілерді қоса алғанда, сауда объектілері болу қаупіне ұшыраған емделушілерді анықтау процесі;
 - жоғары тәуекел тобына жататын емделушілермен әңгімелесу жүргізу жөніндегі нұсқаулық;
 - емделушінің жеке сауалнамасын жүргізу стратегиялары
 - нақты аймақтағы денсаулық сақтау жүйесіне арналып әзірленген скрининг құралы
 - медициналық мекеме жағдайларындағы қауіпсіздік түсініктері;
 - емдеу және басқа мамандарға бағыттау жоспары
 - балалармен жұмыс істеу стратегиялары
 - медициналық көмектен бас тартқан емделушілерге медициналық көмек көрсету стратегиялары

- құжаттаманы толтыру рәсімдері
- балалар мен LGBTQIA+ жататын адамдардың ерекше қажеттіліктеріне ерекше назар аударатын медициналық тексерудің жетекші принциптері
- сыртқы есептілікті ұсыну процедуралары

VI БӨЛІМ. БАСҚА ПІКІРЛЕР

- ▶ Оқыту және кәсіптік даярлау үздіксіз болуы және жалдау және onboarding/бейімдеу процесінің бір бөлігі болуы тиіс
- ▶ Хаттамаға барлық қызметкерлерде тұрақты қол жетімділік болуы тиіс
- ▶ Комитет жақсартуды және пысықтауды талап ететін салаларды тұрақты түрде мониторингтеу және бағалауы тиіс

VII БӨЛІМ. ПЕДИАТРИЯЛЫҚ КӨМЕК ЖҰМЫСЫНЫҢ ЕРЕКШЕ АСПЕКТІЛЕРІ

- ▶ Патронаждық медбикелерді қоса алғанда, педиатрлар, жалпы тәжірибе дәрігерлері, отбасылық дәрігерлер адамдарды сату және отбасындағы қанау жағдайларын анықтау тұрғысынан ерекше жағдайда
- ▶ Өйткені құрбандар көбінесе көзге көрінбейді, оларды үйлерге қамайды
 - Балаларды үйде қызметші ретінде жұмыс істеуге мәжбүрлеуі мүмкін;
 - Балаларды Интернетте бейнекамера арқылы немесе тікелей эфирде қанауы мүмкін
 - Жүкті әйелдер сауданың құрбаны болуы мүмкін (сәбилерді сату)
- ▶ Адам саудасының белгілері:
 - Сауда объектісіне айналған балаларды көбінесе елемейді/қамқорлық жасамайды, олардың жуынуға, қалыпты тамақтануға, демалуға немесе ұйықтауға мүмкіндіктері жоқ, сондай-ақ бақылау құралы ретінде физикалық және эмоционалдық зорлық-зомбылыққа ұшырауы мүмкін. Екінші жағынан, кейбіреулердің денсаулығын, керісінше, қанау мақсатында бақылайды
 - Үйдегі бөлме жазу жабдығы бар «сахнаны» білдіреді
 - Балалар ата-аналарының немесе қамқоршыларының көзінше үріккен болып көрінеді
 - Балалардың үйде ересектермен туыстық байланысы жоқ
 - Өмір сүру жағдайлары балалардың денсаулығы мен өмірі үшін антисанитарлық және/немесе қауіпті болып табылады
- ▶ Жаңа туған нәрестелерді сату белгілері:
 - Әйел жүктілігінің қалаусыз екенін айтады
 - Акушерлік тексерулердің және/немесе емдеудің болмауы;
 - Босану уақытына жақын ешқандай нәрестеге қажетті заттар сатып алынбаған
 - Әйелді үйге басқа жерден алып келді. Белгілі болғандай, әйел үйден шыға алмайды, оны қамауда ұстайды
 - Баланың туу туралы куәлігі немесе қандай да бір құжаттары жоқ
 - Ата-анасы баланы асырап алғанын алға тартады, бірақ бұл фактіні растайтын құжаттары жоқ

ЖАТТЫҒУ: ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ БАСҚАРМАЛАРЫ — «ЕМДЕЛУШІДЕН СҰРАУ» РӨЛДІК ОЙЫНЫ

Ұсынылатын уақыт: 45 минут

Жаттықтырушы нұсқаулары⁹⁸

Бұл жаттығудың мақсаты медициналық мекемелердегі сауданың ықтимал құрбандарын сәйкестендіру болып табылады. Осы жаттығудың негізгі түрткілері мыналар болып табылады: Балалардың әрекетке қабілеттілігі шектелгендіктен және сұрақтарға жауап бергісі келмегендіктен оларды сауда құрбандары ретінде сәйкестендіру қиын болуы мүмкін; Еріп жүретін адамдар (ересектер де, балалар да) пікіртерім кезінде қиындықтар туғызуы мүмкін; балаларға мұқият қарау керек.

Пайдаланылатын материалдар:

- флипчарт;
- маркер;
- стикер;
- қалам/қарындаштар;
- талдауға арналған кейстер

Нұсқаулықтар:

1. Бұл жаттығуды қатысушыларға түсіндіріңіз.
2. Әрбір қатысушыға кейстің көшірмесі мен стикерлер таратыңыз.
3. Қатысушыларды екі адамнан (немесе қажет болса үшеуден) топтарға бөліңіз.
4. Қатысушылардан кейспен танысуды сұраңыз. Бір қатысушы #1 емделушінің рөлін атқарады, ал екіншісі дәрігердің рөлін атқарады және одан әрі олар рөлдерін ауыстырады (бірақ бұл жолы қатысушы #2 емделушінің рөлін атқарады). Медициналық қызметкер емделушіге сатудан/қанаудан зардап шеккен балаға сияқты тиісті эмпатиямен қарауы керек. Мынадай тәсілдер қолданылуы тиіс: балаға достық, құрбанға бағдарланған тәсіл, психологиялық жарақатты есепке алу.
5. Әрбір топ өз сұрауларын аяқтағаннан кейін, топпен қайта жиналып, келесі мәселелерді талқылаңыз (оларды флипчартқа жазыңыз):
 - Емделушіге сұрау жүргізгеннен кейін сіз бұл істің бала саудасымен байланысты деп күдіктене бастадыңыз ба?
 - Баламен еріп жүретін тұлғаға қатысты қандай қиындықтар туындады?
 - Емделуші ретінде осы сұрақтарды қойғанда қандай сезімде болады? Не ыңғайсыз болды? Дәрігер нені басқаша сұрағанын қалайсыз?
 - Екі жағдайдың әрқайсысында сіз қандай қадамдар жасайсыз?
 - Мұндай жағдайларда балалар саудасына жедел әрекет ету хаттамасы қалай көмектесер еді?
 - Осы жаттығудың негізгі қорытындыларын талқылаңыз.

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ БАСҚАРМАЛАРЫ: «ЕМДЕЛУШІНІҢ САУАЛНАМАСЫ» РӨЛДІК ОЙЫНЫ

Екі қатысушы емделуші мен медицина қызметкерінің рөлін ойнайтын болады. Сіз аталған жастағы бала сияқты ойлайтыныңызды елестетіп көріңіз.

№ 1 емделуші. Нұрлан, 10 жаста, жасы үлкен, туысы емес, Әмір есімді ер адам ілесіп жүр

Анықтамалық ақпарат: Мен үйден қашып, Алматыға дейін баратын автобусты отырдым. Мені Әмір тапқан кезде тамақтану үшін көшеден садақа сұрап жүргенмін. Ол маған оның отбасымен бірге тұратынымды, мектепке баратынымды және тамақ ішуге мүмкіндігім болатынына уәде берді. Бұл үшін маған оның отбасының қала сыртындағы фермасында аздап жұмыс істеу керек болды. Бұл керемет идея сияқты болып көрінді. Ол мені көлігімен фермаға апарды. Ол мені тамақтандырды, содан кейін мені мақта теру үшін бірден егістікке жіберді. Мен шағымданғым келмейді, бірақ қолдарым қатты ауырады.

Мен мектепке қашан бара алатынымды сұрадым, бірақ Әмір оның фермасындағы баспана мен тамақ үшін қарызымды өтеу керектігімді айтты. Мен көп жұмыс істеймін, кейде егістікте ұйықтап қаламын. Бірде мен әпкемді сағынғандықтан кетуге тырыстым, бірақ Әмір кетудің қауіпсіз еместігін айтты.

Кеше мен өте ұйқылы күйде болдым және сарайды көлікке кездейсоқ сауақтарымды жаншып алдым. Қатты ауырды, бірақ мен Әмірге көрсетуден қорықтым, себебі ол бірден ашуланады. Мен шындығында одан қатты қорқамын және оның алдында сөйлескенді мүлдем ұнатпаймын. Мен бір жолы мақта сатып алушы адаммен сөйлескен едім, ол менде кесілулердің неге соншалықты көп екендігін сұрады. Әмір мені белбеуімен ұрып, бөгде адамдарға сенбеу керектігін айтты.

Хал-жағдайының белгілері: күнге қатты күйеу, қолдарындағы жаралар, сынған саусақтар

Ілесіп жүрген ересек адамнан алынған әсерлер: тіпті тексеру кезінде де Нұрланды көзден таса қылғысы келмейді; баланың сөйлеуіне кедергі келтіреді

№ 2 емделуші. Гүлмира, 5 жаста, әпкесі ілесіп жүр

Анықтамалық ақпарат: Мен орыс тілінде жақсы сөйлемеймін, бірақ менің әпкем бұл тілді біледі. Ол 16-да. Мен көп сөйлегенді мүлдем ұнатпаймын, тіпті Кантон тілінде де. Бірақ мен сурет салғанды жақсы көремін. Біз мұнда ағамызбен бірге тұру үшін Қытайдан келдік, себебі Қазақстаннан шыққан анамыз қайтыс болған еді. Әкеміз қайта үйленді және өгей шешеміз бізді қандай да бір себептермен жек көреді. Менің әпкем Қазақстанда Қытайға қарағанда жақсы болатынын айтты, себебі өгей шешеміз бізді енді ұрмайтын болады.

⁹⁸ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

Біз Қазақстанға келген кезде ағамыз біздің оған және оның отбасына ауыртпалық түсіргендіктен, біздің үй шаруасына көмектесу керектігімізді айтты. Менің немере ағаларым мектепке барады, бірақ бізге үйден шығуға рұқсат етілмеді. Егер мен үйді жақсы тазаламасам, тәтем мені сыпырғышпен ұрады. Менің немере ағаларым мектепте болған кезде ағам достарын алып келді. Олар менің әпкемді басқа бөлмеге апарды, мен оның айқайын естідім. Ол қазір жүкті, бірақ ол маған бұл туралы ағамызға айтпауымды айтты. Біздің немере ағаларымыздың бірі бізге үйден кетуге көмектесті, себебі ағам мені баспалдақтан итеріп жіберді және менің аяғым қатты ауырады. Ол мені ауруханаға апарғысы келмеді, дегенмен менің әпкем одан жалбарынды.

Хал-жағдайының белгілері: арқасы мен қолдарындағы көгерулер, аяқтың сынуы анық, бастағы жырылған жара

Ілесіп жүрген қыздан алынған әсерлер: ол қорқады; тексеруден бас тартады; жүкті көрінеді; қолының терісінде көгерулер мен жырылған жаралар бар; әпкесінен бөлінгісі келмейді

4.d. Қылмыстық сот төрелігі жүйесі

4.D.I. ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ (ПОЛИЦИЯ, ШЕКАРА ҚЫЗ-МЕТІ)

I бөлім: ЖЕРГІЛІКТІ ЖЕРЛЕРДЕГІ САУДАДАН ЗАРДАП ШЕККЕН БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС, АНЫҚТАУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ ПРИНЦИПТЕРІ

- ▶ Құқық қорғау органдарының қызметкерлері көбінесе адамдарды сатудың құрбандарымен бірінші болып не тергеу нәтижесінде, не ізбен, не үкіметтік емес ұйымдардың жолдамасы бойынша, не құрбанның өз бетінше жүгінуі нәтижесінде байланысқа түседі. Құқық қорғау органдары (тергеу органдары, полиция учаскелері және т. б.) анықтау үшін пайдаланатын жалпы белгілер:
 - Бала, әсіресе, егер мұндай бақылау кәдімгі ата-ана, қамқоршылық немесе отбасылық қамқорлық шегінен асып кетсе, басқаның бақылауында болады;
 - Ол жасына сәйкес мектеп ортасынан тыс еркін жүре алмайды;
 - Дене тұрғысынан зорлық-зомбылық белгілері;
 - Қорқыныш немесе қарым-қатынас жасаудағы қиындықтар (жергілікті немесе ана тілінде);
 - Жалпы қорқыныштың, жабығудың немесе сұрақтарға жауап бергісі келмеудің болуы;
 - Бала жақында елге елдің немесе әлемнің басқа бөлігінен әкелінді;
 - Балада төлқұжаттың, көші-қон құжаттарының, жеке басын куәландыратын құжаттардың болмауы немесе жалған құжаттардың болуы;
 - Бала оқшауланған аймақта ұсталады;
 - Балалар ілесіп жүрусіз заңсыз жұмыс істейді және түскен пайданы басқа біреуге өткізеді;
 - Бала мемлекет немесе үкіметтік емес ұйымдар берген баспанадан кетіп қалды;
 - Баланың кәсіпорын аумағында тұратыны және ұзақ уақыт жұмыс істейтіні анықталды;
 - Бала мектепке үнемі бармайды;
 - Бала өзінің биологиялық ата-анасы болып табылмайтын ересектермен бірге сапарда жүреді.
- ▶ Анықтау процесі полиция, шекара қызметі, кеден қызметінің қызметкерлері, еңбек инспекторлары, қолдау көрсететін үкіметтік емес және мемлекеттік ұйымдар қатысатын ведомствоаралық тәсілді талап етеді⁹⁹.
- ▶ Сәйкестендіру мақсатында алғашқы сұхбат жүргізу әдістері:
 - Балаға елеулі қылмыстың құрбаны ретінде қарау және оның алғашқы әңгімесіне сену — келесі тергеулердің рөлі оның дұрыстығын дәлелдеуден тұрады;
 - Егер баланы ешкім алып жүрмесе немесе ата-анасынан айырылса, оны тиісті қорғаншы және қамқоршы органдарға дереу жіберуді қамтамасыз ету;
 - Әлеуметтік қызметтерге және қолжетімді ҰЕҰ-ға жіберуге жәрдемдесу;
 - Баланың қатысуымен басқа да қылмыстарды қарау және бөлу (көшіп-қонушыларды заңсыз әкелу, жезөкшелік, ұрлау және т. б.)

⁹⁹ Көші-қон саясатын дамыту жөніндегі халықаралық орталық, Адам саудасына қарсы күрес жөніндегі құқық қорғау органдарына арналған нұсқау (2006 ж.), 89-бет

- Көптеген балалардың құқық қорғау органдарына деген сенімсіздігі қалыптасқанын ескеру:
 - Қатысуға құлықсыздық — әдеттегі құбылыс.
- Ойын, қағаз және қалам және/немесе бояу беттері сияқты балаға ыңғайлы сұхбат жүргізу әдістерін қолдануды қарастыру.

ҚҰРБАНДАРМЕН АЛҒАШҚЫ БАЙЛАНЫСҚА ДАЙЫНДЫҚ ҚАҒИДАТТАРЫ¹⁰⁰.

- ▶ Зиян келтірмеу.
 - Ата-аналар, қамқоршылар және отбасы мүшелерін тарту туралы бастапқы шешім қабылдау;
 - Егер олардың адамдарды қанауға/саудаға қатыстылығының азғана белгісі болса, оларды баламен сұхбатқа қоспау.
- ▶ Тақырыпты білу және тәуекелдерді бағалау;
- ▶ Балаларға құрбан мәртебесін таңбау — кейбір құрбандар өздерін мұндай деп атағысы келмейді;
- ▶ Баланы оның ана тілінде қайта бағыттау туралы ақпарат дайындау және өзіңіз орын-дай алмайтын уәделер бермеу;
- ▶ Аудармашылар мен әріптестерді мұқият таңдап, нұсқау беру;
- ▶ Анонимділік пен құпиялылықты қамтамасыз ету;
- ▶ Сұхбаттың мақсаты туралы хабарлауға, түсінікті растау алуға және баланың өзі жауап бергісі келмейтін сұрақтарға жауап беруге міндетті еместігін көрсету;
- ▶ Тыңдау және әр адамның өз жағдайын және оның қауіпсіздігінің тәуекелдерін бағалауын құрметтеу;
 - Әр адамның өз мәселелері болуы мүмкін екенін мойындау және оның оларды қалай бағалайтыны басқалармен салыстырғанда өзгеше болуы мүмкін.
- ▶ Құрбанды қайта жарақаттауға немесе қайта виктимизациялауына жол бермеу:
 - Құрбанның өз тарихын бірнеше рет айтуынан аулақ болыңыз — кейіннен қолдану үшін егжей-тегжейлі жазбалар жасаңыз
 - Құқық бұзушы ерлер болған жағдайларда сауалнама жүргізу үшін құқық қорғау органдарының әйел қызметкерлерін тарту мүмкіндігін қараңыз
 - Эмоциялық әсер тудыруға бағытталған сұрақтарды қоймау;
 - Құрбандарға олардың қиыншылықтары мен жарақаттарын жеңілдететін және көші-қон заңдарын бұзған жағдайда да оларды қылмыстық жауапкершілікке тартпайтын етіп қарау керек.
 - Құрбандар көші-қон заңнамасын бұзу немесе адам саудасының схемасына қатысы бар деген күдікпен немесе мәжбүрлі болса, басқа да заңсыз әрекеттер үшін ұсталмауы, айыпталмауы немесе қудаланбауы керек.
- ▶ Шұғыл араласуға дайын болу:
 - Егер құрбан өзіне қауіп төніп тұр деп санаса, соған сәйкес ден қою.
- ▶ Жиналған ақпаратты іс үшін пайдамен қолдану.

¹⁰⁰ Көші-қон саясатын дамыту жөніндегі халықаралық орталық, Адам саудасына қарсы күрес жөніндегі құқық қорғау органдарына арналған нұсқау (2006 ж.), 89-бет

II БӨЛІМ. ҚҰРБАНДАРДЫҢ ЕРЕКШЕ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

- ▶ Құқық қорғау органдарының міндеттері көбінесе құрбандардың жайлылығын, қауіпсіздігін және қорғалуын қамтамасыз ету міндеттеріне қайшы келеді;
- ▶ Көбінесе балалар ата-аналарының, қамқоршыларының немесе отбасы мүшелерінің тарапынан қанауға немесе саудаға ұшырайды:
 - Алғашқы сұхбатты жүргізу кезінде балаларды ересектерден бөліп алу маңызды.
- ▶ Құқық қорғау органдарының құрбандармен өзара әрекеттесуінің екі негізгі кезеңі бар:
 - 1-кезең: Бірінші кезең: қауіпсіздікті және психоәлеуметтік қолдауды қамтамасыз ету арқылы құрбанның психологиялық жағдайын тұрақтандыру.
 - 2-кезең: Тергеуді бастау.
- ▶ Баланың мүдделері әрқашан бірінші орында тұрады.

III БӨЛІМ. ТЕРГЕУ ЖӘНЕ БАЛАЛАРДЫ-САУДА ҚҰРБАНДАРЫН ҚҰТҚАРУ

Адам саудасы туралы істер бойынша тергеудің үш негізгі түрі бар және олардың әрқайсысының өзінің артықшылықтары мен кемшіліктері бар¹⁰¹:

- ▶ Реактивті: құқық қорғау органдарына хабарлама түскенде
 - Құқық қорғау органдары алынған ақпаратқа ден қояды
 - Істер жәбірленушілер мен куәгерлердің айғақтарына байланысты
 - Көптеген жағдайларда жәбірленушілердің қайтадан виктимизациялау және психологиялық жарақаттану қаупінен олардың куәгерлік айғақтарын пайдаланудан аулақ болған жөн, мұндай жағдайларда бұл жалғыз қол жетімді дәлел болуы мүмкін
- ▶ Белсенді: Барлау деректеріне негізделген тергеулер
 - Құрбандарда қол жетімділіктің және/немесе өзін-өзі сәйкестендіруден қорқудың болмауына байланысты маңызды мәнге ие
 - Балалар еңбегі пайдаланылатын аудандарды, үйсіз балалар мен тәуекел тобына жататын балалар тұратын және жиналатын аудандарды, адамдарды сатуға арналған жалпы көлік маршруттарын, секс-индустрия және есірткі саудасы кең таралған аудандарды және мектептер жетіспейтін қауымдарды, табысы төмен немесе көшіп-қонушылар үлесі жоғары халықты анықтау жолымен арандатылуы мүмкін
 - Жәбірленушілердің куәгерлік айғақтарына деген қажеттілік жоғары болмауы мүмкін, өйткені басқа да дәлелдемелер қол жетімді болуы мүмкін. Мысалы, қаржы есептерінен құқық қорғау органдары жалақының қызметкерден ұсталғанын көре алады
 - Бақылау және құпия операциялар сияқты әдістер пайдаланылуы мүмкін
- ▶ Қиратушы: адам саудасы бойынша операцияларды болдырмау немесе бұзып тастау мақсатында
 - Тергеудің бұл түрі қылмыскерлердің бизнес жүргізуін қиындатады
 - Алайда, тергеудің бұл түрінде тәуекел бар, себебі адам сатушылар өз бизнесін тоқтатуы немесе өзгертуі мүмкін
 - Түрлі секторлар арасындағы ынтымақтастық негізгі фактор болып табылады

- ▶ Сауда құрбаны болған балалар мүмкіндігінше тезірек құтқарылуы керек

¹⁰¹ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

ҚҰТҚАРУДЫҢ ҮШ КЕЗЕҢІ БАР: ҚҰТҚАРУ АЛДЫНДА, ҚҰТҚАРУ, ҚҰТҚАРУДАН КЕЙІН

- ▶ құтқару алдында:
 - Құқық қорғау органдары іс бойынша ақпаратты жинап тексеруі керек
 - ҮЕҰ және әлеуметтік қызметтерге хабарласып, оларға ақпараттандыру керек
 - Іс-қимыл жоспары жасалуы керек
 - Жоспар құрбандарға қосымша жарақат келтіруді болдырмауға бағытталуы тиіс
 - Жоспар әрбір адам өзінің рөлдері мен міндеттерін білуі үшін міндеттерді жеке адамдар арасында бөлуге тиіс
 - Құтқару операцияларын жүргізу орнының картасын жасау және құрбандар болуы мүмкін аудандар мен қауіпті аудандарды анықтау қажет
 - Іс-қимыл жоспарын әзірлеу жөнінде кеңес өткізілуі тиіс
- ▶ құтқару:
 - Құтқару жұмыстары әрдайым баланың мүддесі үшін жүргізілуі тиіс
 - Құтқару жоспарлары құрбандар қауіпсіз жерде болғанша құпия сақталуы керек
 - Құрбанның орналасқан жері белгісіз болуы керек
 - Егер бұл мүмкін болса, балалар құрбан болған жағдайда, құқық қорғау органдарының әйел қызметкерлері қатысуы керек
 - Құрбандар күдікті қылмыскерлерден бөлінуі керек
 - Құтқару кезінде құқық қорғау органдары дәлелдемелер жинап, қылмыс болған жерді құжаттауы керек
 - Құтқару кезінде және одан кейін құрбандарға қамқорлық жасаған жөн
 - Олардың жеке заттары табылуы, жиналуы, тізілімге енгізілуі және сақталуы тиіс
 - Құтқарылған құрбандардың есімдері жарияланбауы тиіс
 - Тамақтану, тұрғын үй, көлік және медициналық қызмет көрсету алдын ала ұйымдастырылуы тиіс
 - Құрбан болғандарға шұғыл көмек ҮЕҰ-ның жәрдемдесуімен көрсетілуі тиіс
 - Толық, жеке оңалту жоспары құтқарылғаннан кейін әзірленуі тиіс
- ▶ құтқарудан кейін:
 - Жоспар әзірлеңіз
 - Құрбандар туралы және құтқару кезінде не табылғаны туралы ақпаратты қосыңыз
 - Құрбандардың негізгі қажеттіліктерін оларды мамандарға қайта бағыттау арқылы қанағаттандырыңыз
 - Кінәлілерді жауапқа тарту мақсатында тергеуді жалғастырыңыз

IV БӨЛІМ. ҮЕҰ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕРМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛ

- ▶ ҮЕҰ және әлеуметтік қызметтермен үйлестіру осал, болжамды және нақты құрбан-балаларды қорғау үшін шешуші мәнге ие;
- ▶ Құқық қорғау органдарында әдетте адам саудасының барлық кезеңдерін қарау және құрбандардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін уақытқа, ресурстар немесе мандатқа ие емес, сондықтан ҮЕҰ мен әлеуметтік қызметтерді қамтитын тәртіптік және мекемеаралық тәсіл қажет;

- ▶ Құқық қорғау органдары, ҮЕҰ және әлеуметтік қызметтер арасындағы ынтымақтастық жекелеген жағдайлармен шектелмей, тұрақты түрде, стандартты операциялық процедуралар негізінде жүзеге асырылуы керек.

V БӨЛІМ. ШЕКАРА ҚЫЗМЕТТЕРІМЕН ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛ

- ▶ Көбінесе адам саудасы көптеген халықаралық шекараларды кесіп өтеді, бұл басқа елдердің құқық қорғау органдарымен, сондай-ақ аймақтық және халықаралық ұйымдармен (мысалы, Интерпол) ынтымақтастықты қажет етеді;
- ▶ Басқа елдерден болжамды құрбандармен немесе басқа елдерде сәйкестендірілген/олардан келген құрбандармен жұмыс істеу кезінде тергеудің бастапқы кезеңдерінде мыналарды ескеру қажет:
 - Балаға ешкім ілесіп жүрмейді ме немесе ата-анасынан бөлектелген бе?
 - Бала баспана сұрайды ма, әлде оның босқын мәртебесі бар ма?
 - Қайта оралу туралы келісімдер бар ма?
 - Ақпарат алмасу / барлау туралы келісімдер бар ма?
 - Адам саудасына ұсыныс/сұраныс ықтималдығын арттыратын басқа елмен қандай да бір тарихи немесе тілдік байланыстар бар ма?

VI БӨЛІМ. ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ ЖИНАУ ЖӘНЕ САҚТАУ

- ▶ Тиісінше жиналған және сақталған дәлелдемелер саудагерлердің өздері жасаған іс-әрекеттері үшін жазаға тартылуының басты кепілі болып табылады¹⁰²
- ▶ Дәлелдемелер құрбандар қанауға ұшыраған жерлерде жиналуы керек:
 - Шекарадан өту пункттері, көші-қон бақылау аймақтары және әуежайлар
 - Құрбандарды тасымалдау немесе жасыру үшін пайдаланылатын көлік құралдары
 - Жезөкшелер үйі, барлар және түнгі клубтар
 - Фабрикалар, фермалар немесе балалар еңбекке мәжбүрленген басқа орындар
 - Құрбандар жасырылған қонақ үйлер немесе үйлер
 - Балалар үй жұмыстарын орындауға мәжбүр болған үйлер
- ▶ Қазақстанның құқық қорғау органдарының дәлелдемелер жинау жөніндегі ұсынымдарын ұстану маңызды
- ▶ Дәлелдемелерді жинау және сақтау үшін келесі құралдар қолданылуы керек:
 - Кіруге бөгеуіл ретінде қолдануға арналған таспа немесе арқан
 - Байланыс жабдығы
 - Іскек/қысқыш
 - Тінтуге ордер/келісім
 - Айғақтарды тіркеуге арналған журналдар, олардың сақталуын қамтамасыз ету және фотосуреттер
 - Өлшеу жабдығы
 - Фотоаппаратура
 - Айғақтарға арналған пакеттер

¹⁰² Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

- Қораптар
 - Жалаулар, маркерлер, плакаттар
 - Қолғаптар
 - Жағындылар алуға арналған жиынтықтар
 - Химиялық тесттер
- Қылмыс орны дәлелдемелерді жинау басталғанға дейін белгіленген периметр бойынша қоршалуы тиіс
- Қылмыс болған жердің тәртібін мейлінше аз бұзу және оны суретке түсіріп, оның айнала-сындағы аудандарды суретке түсіру қажет
- Дәлелдемелер мүмкіндігінше көп жиналуы тиіс, өйткені бұл адам саудасының орын алғанын дәлелдейді және бұл сізге қосымша ақпарат береді
- Дәлелдемелердің үш түрі бар: физикалық (заттар мен биологиялық материалдар), деректі (билеттер, түбіртектер, жазбалар) және цифрлық (компьютерлер, ұялы телефондар және т. б.)
- Оңай тасымалданатын дәлелдемелер алынуы және тіркелуі тиіс
- Жұқтырмау үшін қолғаптар мен таңбаланған пакеттерді пайдаланыңыз
- Балалар саудасы істеріндегі дәлелдемелердің мысалдары:
- Мәжбүрлі еңбек: адамның жұмыс орнында ұйықтағаны туралы дәлелдеме, адамның қауіпті құралмен дәлелді байланысы, құрбанның қандай да бір жабдықпен жарақаттануы
 - Жыныстық қанау: құрбанға/зорлық-зомбылықты басынан өткерген адамға нақты адамның жыныстық басқыншылық жасағаны туралы дәлелдемелер (зорлауға талдамалар) құрбанның/зорлық-зомбылықты басынан өткерген адамның айғақтарын растау, дене жарақатын, жыныстық қанауға байланысты ауруларды анықтау
- Адамдардан дәлелдемелер жинау кезінде сақ болу керек, себебі олардың адам саудасына қатысты жағдайдағы рөлі қандай екені белгісіз болуы мүмкін

ЖАТТЫҒУ: ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ — ҚҰТҚАРУ ОПЕРАЦИЯСЫН ЖОСПАРЛАУ

Ұсынылатын уақыт: 50 минут

Жаттықтырушы нұсқаулары¹⁰³

Бұл жаттығудың мақсаты тәжірибеде құтқару операциясына дайындалудан және қандай қадамдар жасау керектігін анықтаудан, құтқару операциясын жүргізу үшін қажетті адамдар тобын анықтаудан және құрбандардың қажеттіліктерін ескеріліп және жоспарлауды қамтамасыз етуден тұрады.

Осы жаттығудың негізгі идеялары мынада: құтқару операциясына дайындық барлық нәрсенің тегіс өтуін және зардап шеккендердің қажеттіліктерінің ескерілуін қамтамасыз етуге көмектесуі мүмкін; құтқару операциясын жоспарлау мен жүргізудің бүкіл процесі бойына құпиялылықты сақтау оның табысы үшін маңызды. Ақпарат алмасу қажеттілігіне қарай ғана жүзеге асырылуы тиіс және; құрбандардың/аман қалған адамдардың базалық қажеттіліктерін алдын ала есепке алу оларға неғұрлым тиімді түрде қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылатын материалдар:

- флипчарт;
- маркер;
- стикер;
- қалам/қарындаштар;
- сценарийлердің көшірмелері

Нұсқаулықтар:

1. қатысушыларға жаттығудың мақсаттарын түсіндіру.
2. қатысушыларды 4-8 адамнан шағын топтарға бөлу.
3. әрбір топқа сценарийдің көшірмесін беру.
4. әрбір топ сценарийде көрсетілген барлық мәселелер пысықталатын құтқару жоспарын жасауы тиіс.
5. барлық топтарды бірге жинап, әрбір топ өзінің сценарийі мен құтқару жоспарын ұсынсын. Қатысушыларға түсініктеме беріп, талқылауға рұқсат етіңіз.
6. «сұрақ-жауап» сессиясымен және негізгі тұжырымдармен аяқтау.

¹⁰³ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

ҚҰТҚАРУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖОСПАРЛАУ: СЦЕНАРИЙЛЕР

Әр топ сценарийлердің бірі бойынша құтқару жұмыстарын жоспарлайтын болады:

1-сценарий

Еңбек инспекторы шахтада балалардың жұмыс істейтіні туралы ақпарат алады. Шамасы, бұл 12 мен 17 жас аралығындағы ұлдар. Балалар мектептегі сабақ кезінде шахтада байқалған және шахтадан қандай да бір материалдарды шығарып жатқан кездерінде байқалған.

2-сценарий

Полиция қызметкері ер адамдардың фермада қауіпті жағдайларда жұмыс істейтіні және одан ешқашан шықпағандықтары туралы ақпарат алады. Ер адамдар пестицидтермен ұзақ уақыт бойы қорғаныс құралдарынсыз жұмыс істейді. Сілтеме берген адам ер адамдардың фермада тұратын сияқты болып көрінетіндіктерін және бір-бірімен бұл түсінбейтін тілде сөйлейтіндіктерін айтты.

3-сценарий

Еңбек инспекторы шағын балық аулау кемесінде жұмыс істейтін бірнеше баланы байқайды. Балалар күннің басым бөлігінде торларды сүйреп, балықты өткір пышақтармен тазалап жұмыс істейтін сияқты.

4-сценарий

Полиция қызметкері әйелдер мен қыздардың жезөкшелер үйінде жұмыс істеуге мәжбүр болғаны туралы ақпарат алады. Әйелдер мен қыздар ешқашан жезөкшелер үйінен шықпайтын сияқты және бір қыз жарақат алған.

4.D.2. СОТ ЖҮЙЕСІ (ПРОКУРОРЛАР, СУДЬЯЛАР)

I бөлім. Сот жүйесіндегі балалар

- ▶ Балалар көбінесе өздеріне қарсы жасалған қылмыстардың жалғыз куәгері болып табылады, сондықтан сот талқылауы кезінде ерекше қорғауды қажет етеді¹⁰⁴.
 - Куәгер балаларға қатысты ешқандай кемсітушілікке жол бермеу керексіз;
 - Куәгерлермен жұмыс кезінде баланың жеке жағдайын, сондай-ақ тікелей және ерекше қажеттіліктерін, жасын, жынысын, мүгедектігін және жетілу деңгейін ескеру қажет;
 - Баланың жеке өміріне араласуды дәлелдемелердің жоғары стандарттарын, сондай-ақ анықтаудың әділ және тең құқықты нәтижесін қамтамасыз ету үшін заңмен белгіленген қажетті минимумға дейін шектеу керек;
 - Куәгердің жеке өмірін қорғау қажет;
 - Баланы куәгер ретінде сәйкестендіруге мүмкіндік беретін ақпарат соттың тікелей рұқсатынсыз жарияланбауы керек;
 - Куәгер бала өзінің көзқарасын, пікірлері мен сенімдерін білдіруге, сондай-ақ сот төрелігін жүзеге асыру барысында оның өміріне әсер ететін шешімдер қабылдауға үлес қосуға құқылы болуы керек.
- ▶ Құрбандарды жазадан босату және қайта жарақаттануды болдырмау бірінші кезектегі міндет болуы тиіс, өйткені сот қудалау процесі күрделі және жарақат салатын болуы мүмкін¹⁰⁵.
 - Балалар көбінесе адам саудасы немесе қанау процесінде қылмыс жасауға мәжбүр болады;
 - Адам саудасының құрбаны болған балалар қамауға алынбауы, айыпталмауы, ұсталмауы, қудаланбауы, сондай-ақ адам саудасы салдарынан жасаған заңсыз әрекеттері үшін айыппұл немесе басқа жазаларға тартылмауы керек;
 - Жазаның болмауы қағидаты қылмыстық сот ісін жүргізудің барлық аспектілерінде қолданылады: айып тағу/қудалау, іс бойынша іс жүргізуді тоқтату, заңда көзделген қорғау құралдары, үкім шығару, үкімнен кейін іс жүргізу, әкімшілік іс жүргізу (көші-қон және т. б.).
- ▶ Құрбандармен сұхбат мынадай қағидаттарға сәйкес жүргізілуі тиіс¹⁰⁶:
 - Жайлы, қауіпсіз үй-жайдағы сұхбат;
 - Бастамас бұрын баланың қажеттіліктерін анықтаңыз:
 - Тіл;
 - Мүмкіндігі шектеулі және медициналық қажеттіліктері бар адамдарға арналған құралдар;
 - Әділет жүйесімен алдыңғы өзара әрекеттесу;
 - Ықтимал күйзеліс пен триггерлерді есепке алу.
 - Баланың мінез-құлқын бақылау;
 - Баланың сұрақтарға жауап бермеуді таңдауын құрметтеу;
 - Баланың үлгісін ұстану және оның оқиғалардың хронологиясын және оның сипаттау сөздеріне сену;

¹⁰⁴ БҰҰ Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы, Құрбан балалар мен қылмыс куәгерлерінің қатысуымен мәселелерде сот төрелігі (БҰҰ, 2009 ж.).

¹⁰⁵ Адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі ведомствоаралық үйлестіру тобы, Мәселенің қысқаша сипаттамасы: адам саудасының құрбандарын жазадан босату (БҰҰ-ның Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы), 2020), ат 1.

¹⁰⁶ «Психикалық жарақат туралы ақпараттанған прокурор» жобасы, Лукаспен сұхбат: поливиктимизация жағдайы (Нөлдік теріс пайдалану жобасы, 2022 ж.).

- Болжаудың орнына түсініктеме сұрау және асықпай әрекет ету;
- Шынайы уақытта ден қоюға дайын болу;
- Басқа ықтимал құрбандарды, куәгерлерді және күдіктілерді анықтау.

II БӨЛІМ. СОТТА АЙҒАҚТАР БЕРЕТІН БАЛАЛАР

- ▶ Балалар ересектерден куәгер ретінде ерекшеленеді¹⁰⁷
- ▶ ҚР Азаматтық іс жүргізу кодексіне сәйкес, егер балалар жасына байланысты фактілерді дұрыс қабылдауға бейім болмаса және олар туралы дұрыс айғақтар бере алмаса, балалар куәгер ретінде жауап алуға жатпайды
 - Баланың жеткілікті жетілген және көрінеу жалған айғақтар бергені үшін жауапкершілікті түсінуге қабілетті екенін анықтау қажет
- ▶ Қашықтан айғақтар беру Қазақстанда баланың ең жақсы мүдделерін қорғау үшін мүмкін болады және барынша мүмкін деңгейде пайдаланылуы тиіс
- ▶ Ата-аналардың өз баласының куәгерлік айғақтарын беру кезінде қатысуға құқығы бар және сот олардың қатысуы немесе баланың ең жақсы мүдделеріне қарай алып тасталуы туралы өкім бере алады
 - Егер ата-ананың қатысуы балада күйзеліс немесе қорқыныш тудырса, онда олардың орнына әлеуметтік қызметкердің немесе кейс-менеджердің қатысқаны жақсы болар еді
- ▶ Егер оның қатысуы сыни/маңызды болмаса, баланы соттың істі қарауына қатысудан босату үшін бар күшіңізді салыңыз
 - Балаға оның орнына мектепке барып, қалыпты өмір салтына оралған дұрыс
- ▶ Адамдарды сатушылар балаларды құқық қорғау органдары мен сот жүйесіне сенбеуге жиі үйрететінін әрқашан есте ұстаңыз
 - Балалар өздерінің қатысуы біршама жайлы болуы үшін өз құқықтары мен сот процесі туралы хабардар болуы керек. Балаларға қай жерде жауап беретінін көрсету, оларға кімнің сұрақ қоятынын айту және жауап берудің басқа да аспектілерін түсіндіру маңызды
- ▶ Айғақтар бергеннен кейін психологиялық қолдау көрсету мәселесін де қарастырған жөн
 - Куәгерлерді қорғау
 - Сотқа / айғақ берудің қашықтағы орнына және кері тасымалдау
 - Сот талқылауынан кейін құрбандар мен олардың қамқоршылары апелляциялық шағымдар, үкім шығару, шартты түрде мерзімінен бұрын босату және босату туралы хабардар болуы керек
 - Сот талқылауы аяқталғаннан кейін бірден құрбандар мен олардың қамқоршылары ықтимал немесе нақты апелляциялар туралы хабардар болуы керек (егер олар берілген жағдайда) және үкім шығарылғаннан кейін сот талқылауы, мысалы, үкім шығаруды тыңдау барысында сөйлеуге құқылы болуы керек
 - Зардап шегушілер ықтимал босату туралы өз пікірлерін айтуға құқылы

III БӨЛІМ. ҮЕҰ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕРМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛ

- ▶ ҮЕҰ мен әлеуметтік қызметтер сотқа жиі ақпарат беріп, құрбандар, куәгерлер мен прокурорлар арасындағы байланыс қызметін атқарады;
- ▶ ҮЕҰ мен әлеуметтік қызметтер құрбандар мен куәгерлерге сотқа дайындалуға көмектесе алады;
- ▶ Прокурорлар ҮЕҰ мен әлеуметтік қызметтерді істің маңызды қатысушылары ретінде қарастыруы керек, себебі олар жәбірленушілер тарапынан үлкен сенімге ие және олармен байланыста болады;
- ▶ Дегенмен, рөлдердің әртүрлі екенін және ҮЕҰ мен әлеуметтік қызметтер тергеу органдары болып табылмайтынын есте ұстаған жөн.

IV БӨЛІМ. ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ ҚОЛДАНУ

- ▶ Құқық қорғау органдары жинаған дәлелдемелер адам саудасының әртүрлі элементтерін дәлелдеу үшін пайдаланылуы мүмкін¹⁰⁸
- ▶ Балаларды сатқан жағдайда, атап айтқанда, іс-әрекеттердің (тасымалдау, жасырушылық және т. б.) және мақсаттардың (мәжбүрлі еңбек, жыныстық қанау, мәжбүрлі қайыршылық және т. б.) дәлелдемелерін іздеңіз

ӘРЕКЕТ(ТЕР):

- ▶ Тарту
 - Плакаттар, кітапшалар, парақшалар және т. б. түріндегі жұмыс туралы хабарландырулар
 - Әлеуметтік желілердегі, мобильді қосымшалардағы мақалаларды немесе хабарламаларды қоса алғанда, интернеттегі жарнама және т. б.
 - Адам сатушы мен құрбан арасындағы тарту туралы мәтіндік хабарламалар
- ▶ Тасымалдау
 - Бағыт
 - Билеттер, отырғызу талондары және т. б.
 - Шоттар, чектер, ...
- ▶ Жасырушылық
 - Тамақтану және тұру
 - Есіктердегі бір жақты құлыптар
 - Бейнекамералар немесе бақылау құрылғылары
 - Төлқұжаттар мен басқа да жол жүру құжаттарын тәркілеу
 - Күзетшілер үй-жайды мұқият қадағалайды
 - Тек адамдарды тасымалдауға арналған көлік құралдары (полиция хаттамасы немесе осындай көлік құралдарын сатып алатын немесе оларды басқаратын адамдардың өтініштері)

¹⁰⁷ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

¹⁰⁸ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

- ▶ Адамдарды қабылдау
 - Тартушылар мен адам сатушыларды байланыстыратын жедел аударымдар, бухгалтерлік кітаптар немесе банктік үзінділер
 - Қамқоршылықты ауыстыру туралы куәландыратын заң құжаттары
 - Адам саудасының құрбаны болған адамдардың осы жерде жұмыс істейтіні туралы куәлік

ҚҰРАЛДАР:

- Балалар жағдайында құралдар маңызды емес
- Сіз құрбанның 18 жасқа толмағанына дәлел іздеп жүрсіз
- Туу туралы куәлікті, төлқұжатты және/немесе мектеп дәптерлерін, күнделік-терді және т. б. іздеңіз.

МАҚСАТЫ(ТАР):

- ▶ Жыныстық қанау
 - Жыныстық қатынастың дәлелдемесі (құрбандар мен төсек-орындардағы шәу-еттің, шаштың немесе қанның іздерін қоса алғанда)
 - Қажетсіз/жоспарланбаған жүктілік
 - Жарақаттардың немесе аурулардың дәлелдері
 - Жыныстық қызметтердің бағасын көрсететін құжаттар немесе электрондық жазбалар
 - Құрбандарды тарту немесе жыныстық қызметтерді сату үшін пайдаланылатын веб-сайттар
 - Секс-ойыншықтар, лубриканттар, арнайы киімдер және т. б. (сондай-ақ адамдардың осы қылмысқа қатыстылығын дәлелдей алатын биологиялық сұйықтықтардың іздері болуы мүмкін)
 - Қонақ үйлерге, борделдерге немесе жезөкшелікпен айналысатын белгілі ау-дандарға қол жеткізудің бірнеше кілттері немесе құралдары
 - Фотосуреттер немесе бейнелер
 - Денедегі таңбалар/татуировкалар
- ▶ Мәжбүрлі еңбек, құлдық және еріксіз күй
 - Зорлық-зомбылықтың (дене жарақатының) немесе жуасытудың дәлелдемелері
 - Құрбанның жарақатын жабдықтың нақты түрімен байланыстыратын дәлелде-мелер
 - Жабдықты пайдаланған адаммен байланыстыратын дәлелдемелер (саусақ іздері, шаш және т. б.).
 - Еңбек шарттары (немесе олардың болмауы)
 - Адамдардың жұмыс орындарында ұйықтайтындықтарының дәлелі
 - Жалақы туралы түбіртек және ең төменгі жалақы туралы заңнаманың бұзылға-нын куәландыратын басқа да құжаттар
 - Қауіпсіздік құралдарының болмауы
 - Ауыр еңбек, нормаланбаған жұмыс кестесі

ЖАТТЫҒУ: СОТ ЖҮЙЕСІ: CASE STUDY / ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ ТАҚЫРЫПТЫҚ ЗЕРТТЕУ

 Ұсынылатын уақыт: 35 минут

 Жаттықтырушы нұсқаулары¹⁰⁹

Бұл жаттығудың мақсаты адам саудасы істерінде қандай дәлелдемелерді қолдану керектігін және олардың қудалау кезінде қаншалықты пайдалы болуы мүмкін екенін қарастыру болып табылады. Бұл жаттығудың негізгі бағыттары мынада: әртүрлі айғақтар қылмыстың әртүрлі элементтері мен әртүрлі айыптаулар үшін пайдаланылуы мүмкін.

 Пайдаланылатын материалдар:

- флипчарт;
- маркер; стикер;
- қалам/қарындаштар;
- талдауға арналған кейстер

 Нұсқаулықтар:

1. Қатысушыларға жаттығудың мақсаттарын түсіндіріңіз.
2. Әрбір қатысушыға бір-бір стикерден таратыңыз. Қатысушылардан кейспен өзді-гінен танысуын сұраңыз.
3. Әрбір қатысушы, оның пікірі бойынша, сотта пайдалы болатын бір дәлелдеме жазсын.
4. Қатысушылардан өз орындарынан тұруын және жауаптары ұқсас адамдармен топ-тасуын сұраңыз. Ол үшін олар бір-бірінен жауаптары қандай екенін сұрауы керек.
5. Олар топтарға бөлінгеннен кейін, әрбір топтан өздерінің дәлелдемелерінің неге пайдалы болатынын және қылмыстың қандай элементін дәлелдеуге көмектесетінін анықтауын сұраңыз.
6. Әрбір топ қандай дәлелдемелерді анықтағанын, олардың пікірінше, бұл неліктен пайдалы болар еді және олардың пікірінше, бұл қылмыстың қандай элементін дәлелдеуге көмектеседі. Әрбір дәлелдемемен байланысты дәлелдемелер мен қылмыс элементтерін флипчартқа жазыңыз.
7. Соңында топтар дәлелдемелерді анықтаған қылмыстардың әртүрлі элементтерін талдаңыз.
8. Негізгі тұжырымдармен қорытындылаңыз.

¹⁰⁹ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

Сот жүйесі: case study / дәлелдемелерді тақырыптық зерттеу

Құтқару операциясымен айналысатын мамандандырылған полиция бөлімшесі өз жазбаларын сізге, прокурорға тапсырды. Сіз келесі ақпаратты аласыз:

- Полиция мазасыз көршіден сілтеме алды. Көрші екі жас қыздың үйге кіргендерін және одан әр уақытта жаңа ер адаммен бірге шығатындарын, сондай-ақ ол осы қыздардың әкесі деп болжамдайтын тағы бір ер адамды көргенін мәлімдеді. Қыздар тамаққа жарымаған және лас болып көрінген. Көршісі оларға жақындағанда, олар онымен сөйлесуден бас тартып, пәтерде жасырынған.
- Полиция зорлық-зомбылықтан құрбан болған балалармен жұмыс істеуге арнайы дайындалған қызметкерді жібереді. Ол келген кезде қыздар алдымен оған есік ашудан қорқады, бірақ ақырында көнеді. Балаларды көргеннен кейін, бұл олардың сыртқы түрлеріне қарап дереу тінтуге ордер талап етеді. Олармен бірге тұратын ер адам ғимаратқа кіре берісте ұсталады және балаларға қатысты зорлық-зомбылық негізінде қамауға алынады.
- Қызметкерлер пәтерді тінткенде, Өзбекстанның екі паспортын тапты, оған сәйкес қыздар 11 және 14 жаста болған. Пайдаланылған мүшеқаптар жалаң матраста биологиялық материалмен бірге қоқыстан табылды. Еден тақтайының астынан қыздардың қатысуымен жазылған порнографиялық DVD-дискілер табылды.
- Он төрт жасар қыз офицерге пәтерде өздерімен бірге тұратын ер адамнан алған Viber-дегі хабарламаларын көрсетеді, мұнда ол бұларға зорлық-зомбылыққа толы үйлерінен қашу үшін Қазақстанға келуді ұсынған.
- Екі қыз медициналық тексеруден өткенде, 11 жасар қыздың жыныс мүшелерінің айналасында хламидиоз және көгерулер бар екені анықталды. 14 жасар қыз жүкті және жыныстық герпестен зардап шегеді.

КЕЙСТІ ОРТАҚ ТАЛДАУ

Жаттықтырушы нұсқаулары

Бұл жаттығудың мақсаты іс бойынша берілген ақпаратты талдау және мұғалім, медицина қызметкері, еңбек инспекторы, құқық қорғау органдары қызметкері, мемлекеттік прокурордың немесе судьяның өздерінің функционалдық рөлін негізге ала отырып, одан әрі не істеу керектігін шешу болып табылады. Істің сипаттамасы оқиғалардың одан әрі дамуы мен кейсті пысықтаудың көптеген нұсқалары болатындай әдейі толық берілмеген.

Талап етілетін материалдар:

- флипчарт;
- маркерлер;
- case study/қаралып отырған кейстің көшірмелері

Нұсқаулықтар:

1. Жаттығуды қатысушыларға түсіндіріңіз.
2. Қатысушылардан кейспен танысуды сұраңыз.
3. Әрбір қатысушыдан қандай аспектілерді ескеру маңызды екенін сұраңыз:
 - Еңбек инспекторы
 - Құқық қорғау органдарының қызметкері
 - Мұғалім
 - Прокурор/судья
 - Медициналық жұмыскер
4. Флипчартқа қатысушылардың әрқайсысы тапқан/білдірген нәрсені жазыңыз

Істің сипаттамасы

Жергілікті мектептің мұғалімі полицияға қоңырау шалып, оқушыларының кейбіреулері, тоғыз жастағы балалар қала маңындағы фермада мақта жинап жүр деп күдіктенеді. Ол балалардың физикалық және психологиялық зорлық-зомбылық белгілерін көрсететініне алаңдайды. Мұғалім ферманың мекен-жайын беріп, оның ойынша, онда кемінде оның бес оқушысы жұмыс істейді және тұратыны туралы айтады. Ол бұған басқа оқушылардың қатысатындығына сенімді емес.

Полиция департаменті қанау құрбандарына көмек көрсететін жергілікті ҰЕҰ-мен, жергілікті емханамен және еңбек инспекциясымен өзара түсіністік туралы меморандумдарға қол қойды.

Полиция фермада тексеру жүргізіп, балаларды құтқаруды жоспарлайды, соның ішінде оларды хабардар ету үшін емханаға және прокурорға қоңырау шалады.

Сонымен қатар, еңбек инспекторы ферманы тексеруді жоспарлап отыр. Оған балаларды сату жағдайлары туралы телефон арқылы жасырын түрде хабарланды. Балалар фермада тұрып, күніне 12 сағатқа дейін жұмыс істейтіні туралы хабарланды.

Кейсті талдау топтық бірлескен жаттығу болып табылады. Сіздер қатысушыларды бұрын орындамаған рөлдерін өз мойнына алуға шақыруларыңыз керек. Төменде талқылау үшін әрбір рөл бойынша кейбір пікірлер келтіріледі.

ЕҢБЕК ИНСПЕКТОРЫ

- Еңбек инспекторы мынадай дәлелдемелерді іздеуі тиіс:
 - балалардың фермада тұратындығының белгілері;
 - балалардың жасын көрсететін құжаттардың болмауы немесе жалған құжаттар;
 - қарама-қайшы деректер (қаржылық ақпарат, қызметкерлер туралы ақпарат және т. б.);
 - балалардың қауіпті және ауыр техниканы пайдаланғаны туралы куәлік;
 - үстеме жұмыс туралы және толық ақы төленбегені немесе оның жоқтығы туралы куәлік;
 - мүмкіндігінше қызметкерлердің еңбек жағдайлары туралы айғақтары
- Еңбек инспекторы істі жасалған Меморандумға сәйкес жинаған барлық ақпаратпен бірге полицияға беруі тиіс
- Еңбек инспекторы әлеуетті құрбандардың қорқыныштан немесе жасына байланысты айғақ беруден бас тартуына/бере алмауына дайын болуы тиіс, сондықтан егжей-тегжейлі бақылауға және оларды тіркеуге баса назар аударылуы тиіс

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТКЕРІ

- Құқық қорғау органдары бірінші кезекте балаларды қорғауды қамтамасыз етуді ескере отырып, құтқару операциясы мен тергеуді жоспарлауы тиіс
- Құтқару операциясы мен тергеуді жоспарлай отырып, құқық қорғау органдары жергілікті үкіметтік емес ұйыммен байланысуы және қызметтер арасында жасалған меморандумдарды ескере отырып, емхананы хабардар етуі тиіс
- Құқық қорғау органдары әлеуетті құрбандар қорқыныштан немесе жасына байланысты айғақ беруден бас тартатынын/бере алмайтынын назарда ұстауы керек, сондықтан да егжей-тегжейлі бақылауға және оларды тіркеуге баса назар аударылуы тиіс;
- Құқық қорғау органдары дәлелдемелерді үш элемент (іс-әрекеттер, құралдар [кәмелетке толмағандардың дәлелдемелері], мақсат) бойынша жинауға тиіс
- Егер әңгіме бала саудасына қатысты болса, құқық қорғау органдары істі мемлекеттік прокурорға беруі тиіс

МҰҒАЛІМ

- Оқытушы мектеп әкімшілігіне жағдай туралы хабарлауы тиіс
- Мектеп қызметкерлері оған басқа оқушылардың қатыстырылғанын және қаншалықты дәрежеде тартылғанын анықтауы тиіс
- Мектеп қызметкерлері басқа оқушыларды қорғау жөнінде қажетті шаралар қабылдауы тиіс
- Егер мұндай хаттама бұрын әзірленбеген/қабылданбаған болса, мектеп қызметкерлері мектептегі қауіпсіздік хаттамасын әзірлеу туралы мәселені қарастыруы тиіс

ПРОКУРОР/СУДЬЯ

- Мемлекеттік прокурор мен судья сотта айғақтар беруге қатысатын бейне-/қашықтықтан айғақтар сияқты балаларды қорғау шараларын қолдану туралы мәселені қарастыру керек
- Мемлекеттік прокурор үш элемент (іс-әрекеттер, құралдар [кәмелетке толмағандардың дәлелдемелері], мақсат) бойынша қорытындыларды растайтын дәлелдемелерді пайдаланғаны жөн

- Куәларды қорғау және тұрғылықты жерін ауыстыру сияқты айғақтар бергеннен кейін қорғау шаралары туралы мәселені қарастыру

МЕДИЦИНАЛЫҚ ЖҰМЫСКЕР

- Клиника өз қызметкерлерін адам саудасының жалпы белгілерін анықтауға үйретуі тиіс
- Клиника скрининг құралын қолдану туралы мәселені қарастыруы тиіс
- Егер мұндай хаттама әзірленбеген болса, клиника адам саудасына жедел ден қою хаттамасын әзірлеу туралы мәселені қарастыруы тиіс

1-ҚОСЫМША.

Қосымша ақпарат
көздері

ЖАЛПЫ АНЫҚТАМАЛЫҚ АҚПАРАТ

- ▶ [Еңбек, жыныстық және басқа да қанау нысандары мақсатында балалар саудасына қарсы күрес бойынша оқу құралы: 1-оқулық: Балалар саудасының түсінігі](#)
- ▶ [Еңбекті қанау мақсатындағы балалар саудасына қарсы күрес: Анықтамалық материалдар мен мамандарға қолдау көрсету құралдары](#)
- ▶ [АҚШ Мемлекеттік Департаментіндегі адам саудасы туралы есеп](#)

ЕҢБЕК ҚАНАУЫ

- ▶ [Еңбекті қанау мақсатындағы балалар саудасына қарсы күрес: Анықтамалық материалдар мен мамандарға қолдау көрсету құралдары](#)

ЖЫНЫСТЫҚ ҚАНАУ

- ▶ [Жыныстық мақсаттағы балалар саудасымен күрес: оқу құралы](#)

БАЛАЛАРДЫ ҚОРҒАУ

- ▶ [Балалар саудасы және кәмелетке толмағандарды қорғау: адам саудасынан зардап шеккен балалардың құқықтарын қорғауды және балаларды қорғаудың қолданыстағы тетіктері шеңберінде қажеттіліктерін қанағаттандыруды қамтамасыз ету](#)
- ▶ [Посткеңестік мемлекеттерде балаларды қорғау жүйесін дамыту](#)
- ▶ [Балаларды қорғау стратегиясы: 2021–2030](#)

ТӘУЕКЕЛ ФАКТОРЛАРЫ ЖӘНЕ ОСАЛДЫҚ

- ▶ [Адам саудасына осалдықты жою](#)
- ▶ [Адам саудасының тәуекел тобындағы құрбандарды/адамдарды анықтау](#)
- ▶ [Коммерциялық мақсаттарда балаларды коммерциялық жыныстық қанауға/кәмелетке толмағандардың саудасына қатысты осалдықтар: тәуекел факторларына жүйелі шолу](#)

ІЛЕСТІРУСІЗ, АТА-АНАСЫНАН АЖЫРАҒАН БАЛАЛАР МЕН КӨШІП-ҚОНУШЫ БАЛАЛАР

- ▶ [Ілестірусіз, ата-анасынан ажыраған балаларға қатысты ведомствоаралық басшылық қағидаттар](#)
- ▶ [Қазақстан Республикасында адам саудасына қарсы іс-қимыл саласындағы азаматтар мен өзге де адамдардың әлеуметтік-экономикалық, еңбек, азаматтық және мәдени құқықтарын қорғаудың өзекті мәселелері](#)

ҚАЗАҚСТАН БОЙЫНША МАТЕРИАЛДАР

- ▶ [Кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтары мен өмірлік қиын жағдайда балаларды қолдау орталықтары үшін көші-қон процестерінде балаларды қолдау бойынша практикалық нұсқаулық](#)
- ▶ [Адам саудасының құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы](#)
- ▶ [Әлеуметтік бейімсізденуге және әлеуметтік депривацияға әкеп соққан қатыгездікпен қараудың бар-жоғын бағалау критерийлерін бекіту туралы](#)

СКРИНИНГ ҚҰРАЛДАРЫ

- ▶ [Адам саудасын анықтауға арналған скрининг құралдары](#)
- ▶ [Денсаулық сақтау саласындағы балаларды сатудан зардап шеккендерді анықтау үшін скринингтің қысқаша құралы](#)
- ▶ [Адамдарды сатудан зардап шеккендерді анықтауға арналған құралды қолдану жөніндегі нұсқаулық \(TVIT\)](#)

БАҒДАРЛАМАНЫ ӘЗІРЛЕУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

- ▶ [Еңбек, жыныстық және басқа да қанау нысандары мақсатында балалар саудасына қарсы күрес бойынша оқу құралы: 3-оқулық: Процессуалдық мәселелер](#)
- ▶ [Зардап шеккендердің мүдделерін ескеретін тәжірибе: өзін-өзі бағалауға арналған құрал](#)

ҮЕҰ, ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚОЛДАУ ҚЫЗМЕТТЕРІ МЕН ПАНАЛАР ҮШІН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ

- ▶ [Адам саудасының құрбаны болған жастарға психоәлеуметтік кеңес беру бойынша мамандандырылған оқу құралы](#)
- ▶ [Адам саудасына қарсы іс-қимылдарға арналған құралдар: Пана бағдарламалары \(8.8- тарау\)](#)
- ▶ [ХҚҰ-ның адам саудасының құрбандарына тікелей көмек көрсету жөніндегі нұсқаулығы](#)
- ▶ [Тәжірибелік нұсқаулық: Зардап шеккендердің мүдделерін ескеретін қызметтер](#)
- ▶ [Паналар мен адам саудасының құрбандарына көмек көрсету орталықтарын басқару жөніндегі нұсқаулық](#)
- ▶ [Адам саудасы және балалардың амандығы: әлеуметтік қызметкерлерге арналған нұсқаулық](#)

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ

- ▶ [Адам саудасына қарсы іс-қимыл: оқытушыларға арналған нұсқаулық](#)
- ▶ [Мектеп деңгейіндегі балалар саудасының алдын алу](#)
- ▶ [Мектепте бала саудасы бойынша қауіпсіздік хаттамасын әзірлеуге арналған құралдар](#)

МЕДИЦИНАЛЫҚ МЕКЕМЕЛЕРГЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ

- ▶ [Адам саудасының құрбандарына көмек көрсету: медицина қызметкерлеріне арналған нұсқаулық](#)
- ▶ [Адам саудасына қарсы іс-қимыл бағдарламасы-тәжірибе алмасу жөніндегі нұсқаулық](#)
- ▶ [Адам саудасы: отбасылық дәрігерлер адам саудасынан зардап шеккендерді қалай танып, оларға қалай көмек көрсете алады](#)
- ▶ [Адам саудасының көп деңгейлі профилактикасы: медицина қызметкерлерінің рөлі](#)

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ МЕН ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ ЖҮЙЕЛЕРІНЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ

- ▶ [Адам саудасына қарсы іс-қимылдарға арналған құралдар: Құқық қорғау органдары және прокуратура \(5.2-тарау\)](#)
- ▶ [Адам саудасына қарсы күрес бойынша құқық қорғау органдарына арналған нұсқаулық](#)
- ▶ [Бейбітшілікті сақтау операцияларындағы адам саудасының мәселелері жөніндегі оқу құралы](#)
- ▶ [Азиядағы адам саудасына қарсы іс-қимыл: халықаралық және аймақтық құқықтық құжаттар, саяси міндеттемелер және ұсынылған тәжірибе бойынша анықтама](#)
- ▶ [Құқық қорғау органдарының қызметкерлерін адам саудасына қарсы іс-қимыл бойынша оқыту](#)
- ▶ [Балалар саудасымен күресудің тиімді тәжірибесі туралы құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне арналған анықтамалық оқу құралы](#)
- ▶ [Адам саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша судьялар мен прокурорларды даярлаудың өңірлік стандарты](#)
- ▶ [Қылмыстық сот төрелігі саласындағы мамандарға арналған адам саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі нұсқаулық](#)
- ▶ [Саудадан зардап шеккен балалар мен қылмыс куәгерлері қатысатын мәселелердегі сот төрелігі](#)
- ▶ [Құқық қорғау практикасын оқыту бағдарламасы - Балалар еңбегін, мәжбүрлі еңбекті және адам саудасын шешу үшін еңбек және қылмыстық заңнаманы орындау](#)

МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ КӨЗДЕРІ

- ▶ [Министрліктерге, ведомстволарға және агенттіктерге арналған адам саудасымен күрес жөніндегі нұсқаулық](#)

2-ҚОСЫМША.

Энерджайзерлер

ЭНЕРДЖАЙЗЕР #1: ӘҢГІМЕНІ ЖАЛҒАСТЫРУ

1. Топты бір шеңберге жинаңыз.
2. Әңгімені мына сөздермен бастаңыз: «Бір күні...»
3. Шеңбер бойымен сағат тілімен қозғала отырып, әрбір қатысушыдан тек үш сөзді пайдалана отырып, әңгімені толықтыруын сұраңыз.
4. Оқиғаның логикалық аяқталуына дейін жалғастырыңыз.
5. Егер оқиға аяқталса, бірақ оған қатысушылардың барлығы қатыса алмаса, бұрынғы оқиғаны аяқтаған адамнан қайта бастаңыз.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР #2: ӨТКЕНДЕГІ ЖАРЫЛЫС

1. Топты бір шеңберге жинаңыз.
2. Шеңбер бойымен сағат тілімен қозғала отырып, әрбір қатысушыдан қандай уақыт аралығына ауысқысы келетінін және неге ауысқысы келетінін сұраңыз.
3. Әр адам қатысқанша шеңбер бойымен қозғалуды жалғастырыңыз.
4. Қатысушыларға, егер қаласа, жауабын талқылауға рұқсат етіңіз. Бұл энерджайзер жауап беруге асығу керек дегенді білдірмейді, керісінше, ол қарым-қатынасқа ықпал етеді.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР #3: ДОПТЫ БЕРУ

1. Топты бір шеңберге жинаңыз.
2. Қатысушылардың біреуіне допты лақтырудан бастаңыз да, сол кезде сұрақ қойыңыз, мысалы:
 - «Сіздің ең сүйікті балалық естелігіңіз қандай?»
 - «Сен қайда өстің?»
 - «Соңғы рет қандай фильм көрдіңіз?»
 - «Егер сізде супер күш болса, ол қандай болар еді?»
 - «Егер кез келген жерге саяхаттау мүмкіндігі болса, қайда барар едіңіз?»
3. Ұстаушы жауап береді, содан кейін процесті басқа қатысушымен қайталайды. Бұл сіз ойнағыңыз келгенше жалғасады.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР #4: БІРЛЕСІП СУРЕТ САЛУ

Пайдаланылатын материалдар:

- стикер;
- маркер/қарындаш/қаламдар

1. Топты бір шеңберге жинаңыз.
2. Әрбір қатысушыға стикер мен маркер/қалам/қарындаш таратыңыз.
3. Өзіңіздің стикеріңізге бірдеңе салып, оны одан әрі сол жаққа қарай беріңіз.
4. Көршіңізден стикер алғаннан кейін, оның суретін өзіңіздің идеяңызбен толықтырыңыз.
5. Бес минут өткенге дейін процесті жалғастырыңыз.
6. Шай/кофеге үзіліс кезінде оларды көру үшін бөлмеде стикерлерді жабыстырыңыз.

ЭНЕРДЖАЙЗЕР #5: ЖАНУАРЛАРМЕН ОЙЫН

1. Әр қатысушыға стикер және маркер/қалам/қарындаш беріңіз.
2. Олардың әрқайсысы жануарды стикерге салып, өзіне қалдырсын.
3. Қатысушылар өз үйірінің басқа мүшелерін табу үшін өз жануарларының тиісті дыбысын шығарсын.
4. Бұдан әрі қатысушылар үлкен топқа өздері ұсынатын жануарды атайды/көрсетеді.

3-ҚОСЫМША.

ПРЕ-ТЕСТ ЖӘНЕ ПОСТ-ТЕСТ

Пре-тест

Winrock International
«Қазақстанның бала саудасына қарсы іс-қимылы» жобасы

Тренингке дейін және тренингтен кейін толтыратын сауалнама (Үлгі)

САУАЛНАМА ТҮРІ

Дейін ☐

ТРЕНИНГ АТАУЫ: Бала саудасынан зардап шеккендерді анықтау, олардың істерін жүргізу және оларға көмек көрсету бойынша тренинг

ТРЕНИНГТІ ӨТКІЗУ КҮНДЕРІ: _____

ТРЕНИНГТІ ӨТКІЗУ ОРНЫ: _____

НҰСҚАУШЫНЫҢ АТЫ-ЖӨНІ: _____

ОБЛЫС/ҚАЛА:

☐ Түркістан облысы

☐ Қызылорда облысы

☐ Алматы облысы

☐ Жамбыл облысы

☐ Жетісу облысы

☐ Шымкент қаласы

☐ Алматы қаласы

СІЗ КЕЛЕСІ ТОПТЫҢ ӨКІЛІСІЗ:

☐ Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің кеңсесі

☐ Полиция департаменті

☐ Білім басқармасы

☐ Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы

☐ Денсаулық сақтау басқармасы

☐ Әділет басқармасы

☐ Прокуратура

☐ ҰЕҰ қызметкерлері

☐ Адам саудасынан зардап шеккендердің консультативтік тобының мүшелері

☐ Басқа _____

Ваш пол:

☐ Ер адам

☐ Әйел

Аты-жөніңіз: _____

Сіздің байланыс деректеріңіз: _____

СҰРАҚТАР

1. Адам саудасына анықтама беріңіз:

- a. бұл адамдарды алдау немесе адам саудасының құрбандарының мәселеден құтылуы қиын болатын қанау жұмыс түрлеріне мәжбүрлеу
- b. адамдарды алдау немесе жыныстық қанауға мәжбүрлеу жағдайы
- c. қайыр сұрау, органдарды сату және балалар еңбегі

2. Адам саудасының құрбаны кім болуы мүмкін?

- a. Тек ер адамдар
- b. Әйелдер мен балалар
- c. Ерлер, әйелдер және балалар

3. Адам саудасының негізгі элементтерін атаңыз:

- a. вербовка, тасымалдау, өткізу, паналау, адамды алу, қанау
- b. адамды жіберу, адамды қабылдау
- c. вербовка, қанау

4. Адам саудасының негізгі нысандарын атаңыз:

- a. жыныстық қанау, мәжбүрлі еңбек, қайыр сұрау, органдарды сату, кәмелетке толмаған-дарды сату
- b. адамдарды басқа елге заңсыз тасымалдау, органдарды сату
- c. адам құқықтарын бұзу, ересектер мен кәмелетке толмағандарды сату

5. ҚР Қылмыстық кодексінің қандай бабы Адам саудасын жазалайды?

- a. ҚР ҚК 128
- b. ҚР ҚК 126
- c. ҚР ҚК 135

6. Адам саудасынан зардап шеккендерді анықтау дегеніміз не?

- a. Маман адам саудасының болжамды құрбанынан алынған мәліметтер негізінде алынған ақпаратқа талдау жасайтын, жасалған қылмыстың белгілерін адам саудасын анықтау элементтерімен салыстыратын және адам адам саудасының құрбаны деген қорытындыға келетін әрекеттер жиынтығы
- b. Құқық қорғау органының қызметкеріне әңгіме нәтижесінде қарастырылып отырған тұлғаның адам саудасының құрбаны деген қорытынды жасауға мүмкіндік беретін процесс
- c. Тұлғаның әңгіме барысында адам саудасының құрбаны болып табылады деген қорытынды жасау мүмкіндігі

7. Төмендегілердің қайсысы адам саудасына қатысты жалған сенім болып табылады:

- a. Бұл ұлдарда да, қыздарда да болуы мүмкін
- b. Адам саудасы жәбірленуші халықаралық шекарадан өткен жағдайда ғана орын алады
- c. Ересектер қанауға келісе алады
- d. Балаға күш қолданбаса да, мәжбүрленбесе де және алданбаса да адам саудасы ретінде анықталады

8. Сауда құрбаны болған балаларға қатысты ең жақсы 4 әдіс қандай?

- a. Ата-ана-бағдарланған тәсіл, жарақат-ақпараттандырылған тәсіл, қайта ревиктимизацияны болдырмау, жәбірленушілерді жазадан босату
- b. Институттандыру, ата-ана-бағдарланған тәсіл, қайта ревиктимизацияны болдырмау, жәбірленушілерді жазадан босату
- c. Жәбірленушіге бағытталған тәсіл, жарақат-ақпараттандырылған тәсіл, қайта ревиктимизацияны болдырмау, жәбірленушілерді жазадан босату
- d. Жоғарыда айтылғандардың ешқайсысы

9. Тәжірибеші маман скринингке/сәйкестендіруге кіріспес бұрын маңызды қадам қандай?

- a. Медициналық тексеру
- b. Бағыттау
- c. Сенімді нығайту және қарым-қатынас орнату
- d. Қажеттіліктерді бағалау

10. Қазақстандағы субъектілер адам саудасына қарсы күресте бір-бірімен қалай ынтымақтаса алады? Жауабыңызды төменде жазыңыз:

Пост-тест

Winrock International
«Қазақстанның бала саудасына қарсы іс-қимылы» жобасы

Тренингке дейін және тренингтен кейін толтыратын сауалнама (Үлгі)

САУАЛНАМА ТҮРІ

Дейін ☐

ТРЕНИНГ АТАУЫ: Бала саудасынан зардап шеккендерді анықтау, олардың істерін жүргізу және оларға көмек көрсету бойынша тренинг

ТРЕНИНГТІ ӨТКІЗУ КҮНДЕРІ: _____

ТРЕНИНГТІ ӨТКІЗУ ОРНЫ: _____

НҰСҚАУШЫНЫҢ АТЫ-ЖӨНІ: _____

ОБЛЫС/ҚАЛА:

☐ Түркістан облысы

☐ Қызылорда облысы

☐ Алматы облысы

☐ Жамбыл облысы

☐ Жетісу облысы

☐ Шымкент қаласы

☐ Алматы қаласы

СІЗ КЕЛЕСІ ТОПТЫҢ ӨКІЛІСІЗ:

☐ Бала құқықтары жөніндегі уәкілдің кеңсесі

☐ Полиция департаменті

☐ Білім басқармасы

☐ Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы

☐ Денсаулық сақтау басқармасы

☐ Әділет басқармасы

☐ Прокуратура

☐ ҰЕҰ қызметкерлері

☐ Адам саудасынан зардап шеккендердің консультативтік тобының мүшелері

☐ Басқа _____

Ваш пол:

☐ Ер адам

☐ Әйел

Аты-жөніңіз: _____

Сіздің байланыс деректеріңіз: _____

СҰРАҚТАР

1. Адам саудасына анықтама беріңіз:

- e.** бұл адамдарды алдау немесе адам саудасының құрбандарының мәселеден құтылуы қиын болатын қанау жұмыс түрлеріне мәжбүрлеу
- f.** адамдарды алдау немесе жыныстық қанауға мәжбүрлеу жағдайы
- g.** қайыр сұрау, органдарды сату және балалар еңбегі

2. Адам саудасының құрбаны кім болуы мүмкін?

- a.** Тек ер адамдар
- b.** Әйелдер мен балалар
- c.** Ерлер, әйелдер және балалар

3. Адам саудасының негізгі элементтерін атаңыз:

- a.** вербовка, тасымалдау, өткізу, паналау, адамды алу, қанау
- b.** адамды жіберу, адамды қабылдау
- c.** вербовка, қанау

4. Адам саудасының негізгі нысандарын атаңыз:

- a. жыныстық қанау, мәжбүрлі еңбек, қайыр сұрау, органдарды сату, кәмелетке толмаған-дарды сату
- b. адамдарды басқа елге заңсыз тасымалдау, органдарды сату
- c. адам құқықтарын бұзу, ересектер мен кәмелетке толмағандарды сату

5. ҚР Қылмыстық кодексінің қандай бабы Адам саудасын жазалайды?

- a. ҚР ҚК 128
- b. ҚР ҚК 126
- c. ҚР ҚК 135

6. Адам саудасынан зардап шеккендерді анықтау дегеніміз не?

- a. Маман адам саудасының болжамды құрбанынан алынған мәліметтер негізінде алынған ақпаратқа талдау жасайтын, жасалған қылмыстың белгілерін адам саудасын анықтау элементтерімен салыстыратын және адам адам саудасының құрбаны деген қорытындыға келетін әрекеттер жиынтығы
- b. Құқық қорғау органының қызметкеріне әңгіме нәтижесінде қарастырылып отырған тұлғаның адам саудасының құрбаны деген қорытынды жасауға мүмкіндік беретін процесс
- c. Тұлғаның әңгіме барысында адам саудасының құрбаны болып табылады деген қорытынды жасау мүмкіндігі

7. Төмендегілердің қайсысы адам саудасына қатысты жалған сенім болып табылады:

- a. Бұл ұлдарда да, қыздарда да болуы мүмкін
- b. Адам саудасы жәбірленуші халықаралық шекарадан өткен жағдайда ғана орын алады
- c. Ересектер қанауға келісе алады
- d. Балаға күш қолданбаса да, мәжбүрленбесе де және алданбаса да адам саудасы ретінде анықталады

8. Сауда құрбаны болған балаларға қатысты ең жақсы 4 әдіс қандай?

- a. Ата-ана-бағдарланған тәсіл, жарақат-ақпараттандырылған тәсіл, қайта ревиктимизацияны болдырмау, жәбірленушілерді жазадан босату
- b. Институттандыру, ата-ана-бағдарланған тәсіл, қайта ревиктимизацияны болдырмау, жәбірленушілерді жазадан босату
- c. Жәбірленушіге бағытталған тәсіл, жарақат-ақпараттандырылған тәсіл, қайта ревиктимизацияны болдырмау, жәбірленушілерді жазадан босату
- d. Жоғарыда айтылғандардың ешқайсысы

9. Тәжірибеші маман скринингке/сәйкестендіруге кіріспес бұрын маңызды қадам қандай?

- a. Медициналық тексеру
- b. Бағыттау
- c. Сенімді нығайту және қарым-қатынас орнату
- d. Қажеттіліктерді бағалау

10. Қазақстандағы субъектілер адам саудасына қарсы күресте бір-бірімен қалай ынтымақтаса алады? Жауабыңызды төменде жазыңыз:

Оқу мазмұнын 1-ден 5-ке дейін бағалаңыз

- 1. Нашар
- 2. Жақсартуларды қажет етеді
- 3. Қанағаттанарлық
- 4. Жақсы
- 5. Керемет

Жаттықтырушылардың оқыту, қарым-қатынас және жеңілдету дағдыларын бағалаңыз:

- 1. Нашар
- 2. Жақсартуларды қажет етеді
- 3. Қанағаттанарлық
- 4. Жақсы
- 5. Керемет

Тренингте сізге ең қатты не ұнады?

Оқыту барысында алған бір-екі маңызды сабақты және оларды өз жұмысыңызда қалай пайдалануды жоспарлап отырғаныңызды тізімдеңіз.

Болашақ тренингтерді жақсарту бойынша қандай ұсыныстарыңыз бар?

4-ҚОСЫМША.

СКРИНИНГ ҚҰРАЛЫНЫҢ МЫСАЛЫ

Скрининг құралының мысалы

СҰХБАТ АЛУШЫҒА АРНАЛҒАН КОДТАУ ЖӨНІНДЕГІ НҰСҚАУ- ЛЫҚТАРЫ¹¹⁰

- ▶ Скрининг жүргізбес бұрын нұсқаулықтарды мұқият оқып шығыңыз.
- ▶ В бөлімін тек Қазақстан азаматтығы жоқ адамдар үшін пайдаланыңыз.
- ▶ Пікір сұралушыға кіріспе бөлімді, сондай-ақ қалың қаріппен жазылған «Еңбек анықтамасын» және «Жыныстық әрекет анықтамасын» мұқият оқып беріңіз.
- ▶ Қалың қаріппен ерекшеленген сұрақтарды қойыңыз және әр сұрақтың астында тізбеленген нұсқаулықтарды қолданыңыз.
- ▶ Әр тармақтан кейін курсивпен ерекшеленген «Сұхбат алушыға арналған ескертпелерді» мұқият оқып шығыңыз және оларды әрі қарай қалай әрекет ету керектігін түсіну үшін қолданыңыз.
- ▶ Көптеген сұрақтар ұқсас сөйлемдермен ауыстырылуы мүмкін «Өтінемін, түсіндіріп өтіңізші» деген сөйлемді қамтиды (мысалы, «Бұл туралы маған толығырақ айтып бере аласыз ба?»).
- ▶ Көптеген сұрақтар әсерлі тақырыптарға қатысты болғандықтан, берілген тұжырымдаманы қолдана отырып, сұрақты қашан бастау керектігі туралы шешім қабылдаған кезде клиникалық пайымдаманы қолданыңыз (мысалы, «Егер Сізге ыңғайлы болса, мысал келтіре аласыз ба?»).
- ▶ Ашық сұрақтарға жеке жауаптарды, соның ішінде оларға мүмкіндігінше егжей-тегжейлі ақпаратты жазу үшін бөлінген сызықты кеңістіктерді пайдаланыңыз.
- ▶ Әр жауаптың соңында осы тармақтың болу ықтималдығын белгілеңіз. Адам саудасын көрсететін жауаптар кем дегенде 2 санымен бағалануы керек.

Мысал:

қауіпсіз емес / мәжбүрлі еңбек жағдайларының болу дәлелдемесі: 0 1 2 3

- 0 = дәлелдемелер жоқ
- 1 = азғантай дәлелдемелер
- 2 = орташа дәлелдемелер
- 3 = бұлтартпайтын дәлелдемелер

¹¹⁰ НТИАМ-1411 сәйкес АҚШ-тың Нью-Джерси штатындағы Covenant House әзірлеген адам саудасына сауалнама жүргізу және бағалау құралы негізінде

КІРІСПЕ ЕСКЕРТУЛЕР

Бұл сұхбат сізді [ұйымның атауына] жүгінуге итермелеген, өзіңіз алған тәжірибе туралы. Мен сізден сұрақтарға жауап берген кезде барынша адал болуды сұраймын. Мен кейбір сұрақтардың өте сезімтал болуы мүмкін екендігін және оларға жауап беру қиын болатындығын түсінемін, және егер сіз қаламасаңыз, оларға жауап беруге міндетті емессіз. Егер сіз кенеттен өзіңізді жайсыз сезінсеңіз, үзіліс жасай аласыз немесе одан әрі сауалнама жүргізуден бас тарта аласыз. Сұхбат кезінде айтқаныңыздың бәрі қатаң құпия болады және сіз айтқан жайттардың ешбірі сіздің рұқсатыңызсыз ашылмайды, егер сіз өзіңізге немесе басқа біреуге қазіргі уақытта қауіп төніп тұрған жағдайды, соның ішінде балаға қатыгездік көрсету немесе қараусыз қалу қаупі бар жағдайды сипаттамасаңыз. Егер біз сізден сұрайтын немесе сұрамайтын нәрсені бастан өткерген болсаңыз, сұрақтарға адал жауап бере отырып, сіз бізге қанау мен адам саудасын басынан өткендерге көмек беруге көмектесесіз. Бастамас бұрын, сұрақтарымызға жауап беру үшін бізге уақыт бөлгеніңіз үшін алғыс білдіргіміз келеді. Есіңізде болсын, сіз айтқанның бәрі ерікті, анонимді және құпия болып табылады. Сұрақтарыңыз бар ма?

А БӨЛІМІ — ДЕРБЕС АҚПАРАТ

A1. ЖАСЫ _____

A2. Жынысы _____

A3. Ұлты _____

A4. Білім деңгейі _____

A5. Азаматтығы ҚР _____

A6. Отбасы мүшелері _____

В БӨЛІМІ — ИММИГРАЦИЯЛЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Осы В бөлімін, егер сұралушы ҚР азаматы болмаған жағдайда ғана пайдаланыңыз

В1. Сіз ҚАЗАҚСТАНҒА САПАРДЫ ӨЗІҢІЗ ҰЙЫМДАСТЫРДЫҢЫЗ БА? СІЗДІҢ АТА-АНАҢЫЗ / ОТБАСЫҢЫЗ?

- Егер ИӘ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер жоқ болса, сұраңыз:
Сізді біреу Қазақстанға баруға мәжбүр етті ме? Немесе сапар кезінде сіздің жолды жалғастырғыңыз келмей және үйге оралуды қалаған, бірақ сізге рұқсат бермеген кез болды ма?
 - Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
 - Егер иә болса, сұраңыз: *Сізді кім әкелді? Сіз өз сапарыңызды сипаттай аласыз ба?*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Пікір сұралушының қорқыныш немесе еркіне қарсы көші-қон белгілерін іздеңіз. Егер ол кішкентай кезінде немесе өз еркімен қоныс аударса, мәжбүрлі көші-қон ретінде бағаланбайды.

Ескертпелер: _____

Жалпы ұпай: Мәжбүрлі көші-қон дәлелдері: 0 1 2 3

В2. Кейде жастар ҚАЗАҚСТАНҒА ЖҰМЫС НЕМЕСЕ ОҚУ УӘДЕ ЕТІЛГЕНДІКТЕН БАРАДЫ. КЕЛГЕННЕН КЕЙІН ӨЗДЕРІНІҢ АЛДАНҒАНДАРЫН ЖӘНЕ ҚАНАУ МАҚСАТТАРЫНДА ӘКЕЛІНГЕНДІКТЕРІ АНЫҚТАЛАДЫ. СІЗ ҚАЗАҚСТАНҒА СІЗГЕ НЕМЕСЕ СІЗДІҢ АТА-АНАҢЫЗҒА СІЗДІ ЖҰМЫСҚА НЕМЕСЕ ОҚУҒА ОРНАЛАСТЫРУҒА УӘДЕ БЕРІЛГЕНДІКТЕН КЕЛДІҢІЗ БЕ?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Сіз алған жұмыс пен төлем бастапқыда уәде етілгендей болды ма?*
 - Егер ИӘ болса, 0 деп санаңыз.
 - Егер жоқ болса, сұраңыз: *Өтінемін, күтілгеннен не өзгеше екенін түсіндіріңіз-ші. Сіз бұйырылған жұмысты мәжбүрлі және қоқан-лоққымен орындауды сезіндіңіз бе?*
 - Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
 - Егер иә болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Жұмыс немесе төлем күткендей болмағанның дәлелдемелерін іздеңіз, оның қаншалықты өзгеше екенін тексеріңіз. Жұмысты орындау кезінде алдаудың, мәжбүрлеудің немесе қорқыныштың дәлелдемелерін іздеңіз. Ақша үшін жұмыс істеу қажеттілігі міндетті түрде адам саудасының белгісі болып табылмайтындығын түсіндіріңіз.

Ескертпелер: _____

Жалпы ұпай: Жұмысқа қатысты жаңылыс болжамдар/уәделер туралы фактілер: 0 1 2 3

В3. Кейде жастар Қазақстанға барғанда, олар сапарын ұйымдастырған адаммен немесе адамдармен келісім жасайды. Сіз немесе сіздің отбасыңыз Қазақстанға келуге көмектескен адамға немесе адамдарға қарыздар ма?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Қызметтер немесе қарызды төлеуге кететін уақыт сіз күткеннен өзгеше болды ма? Сізге немесе сіздің отбасыңызға қоқан-лоққы жасалды ма немесе егер сіз қарызды қайтармасаңыз, сіз немесе сіздің отбасыңыз зардап шегеді деп айтылды ма?*
 - Егер ЖОҚ болса, онда 0
 - Егер ИӘ болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Көші-қон қарызын өтеу құралы ретінде мәжбүрлі еңбек белгілерін, сондай-ақ қанаушы қарыздың бастапқы шарттарын қиындату/ұзарту белгілерін (мысалы, қарыз кіріптарлығын) іздеңіз.

Ескертпелер: _____

Қарыз кіріптарлығының белгілері: 0 1 2 3

В4. Қандай-да біреу сіздің жеке куәлігіңізді немесе басқа заңды құжаттарыңызды сіздің келісіміңізсіз алған/өзінде ұстаған кез болды ма?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Олардың еркінен тыс жеке куәліктерінің/заңды құжаттарының басқа адамдарда сақталатынын көрсететін белгілерді іздеңіз. Бұл жерде балаларының құжаттарын өздерінде сақтайтын ата-аналар туралы сөз болмайды.

Ескертпелер: _____

Жеке басын куәландыратын құжаттарды пікірі сұралушының еркіне қарсы тәркілеу/ұстау дәлелдемелері: 0 1 2 3

Жалпы ұпай В бөлімі: _____/12

ЖҰМЫС АНЫҚТАМАСЫ

Менің сізге қоятын көптеген сұрақтарым жұмыс жағдайларына қатысты. Мен «жұмыс» дегенде, бұл сіздің жұмысыңыздың орнына мысалы, ақша, тамақ, киім, баспана, қорғаныс, есірткі немесе сыйлықтар сияқты алған құнды нәрселеріңіздің барлығын білдіреді. Осы анықтаманы қолдана отырып, «жұмыс» дүкенде немесе мейрамханада толық емес жұмыс күні сияқты дәстүрлі ұғымды білдіруі мүмкін, бірақ бұл дүкен ұрлығын, есірткі саудасын немесе сіз жұмсаған күш-жігеріңіз құнды нәрсеге айырбасталған кез келген нәрсені де білдіруі мүмкін. Әдеттегі жұмыс берушіден басқа, сіз жұмыс істеген адамға отбасы мүшеңіз, досыңыз, жігітіңіз немесе құрбыңыз немесе сіз бірге өмір сүрген немесе қарым-қатынаста болған кез келген адам кіруі мүмкін.

С бөлімі — Психологиялық/қаржылық мәжбүрлеу

С1. Көбінесе жастар басқа таңдаулары болмағандықтан, жұмысқа қатерлі немесе тіпті өміріне қауіп төндіретін жағдайларда тап болады. Сіз қорқынышты немесе қауіпсіз болған жерде жұмыс істеп көрдіңіз бе?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Сізге, сіздің отбасыңызға немесе әріптесіңізге (-теріңізге) сіз жұмыс істеген адам немесе адамдар қоқан-лоққы көрсетті ме? Сіз қызметкерлердің біреуінің зардап шеккенін немесе оған қоқан-лоққы жасалғанын көрген бе едіңіз? Сіз жұмыс істейтін адам немесе адамдар сіз туралы полицияға немесе билікке хабарлаймын деп қоқан-лоққы жасады ма? [Егер иммигрант; иммиграциялық билік].*
 - Егер жоғарыда тізбеленген сұрақтардың кез келгеніне ИӘ деген жауап болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Осы сұрақтардың кез келгеніне олардың жеке қауіпсіздігіне немесе амандығына немесе басқалардың жеке қауіпсіздігіне немесе амандығына қауіп төнуінің көрсеткіші ретінде «Иә» деген жауап іздеңіз.

Ескертпелер: _____

Қауіпсіз емес/мәжбүрлі еңбек жағдайлары туралы деректер: 0 1 2 3

С2. Өткен тәжірибеңізді еске түсіре отырып, сіз бұрын-соңды жасағыңыз келмейтін қандай-да бір жұмыстарды орындауға алданып қалдыңыз ба немесе мәжбүр болдыңыз ба?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Адам өзін бағынуға міндетті сезінген кезде сыртқы қысым немесе мәжбүрлеу белгілерін іздеңіз. Жұмыстан шығарылу және/немесе ақшаға мұқтаж болу қорқынышы «күш» деп жіктелмейді. «Кім» деген сұрақтарды абайлап қойыңыз.

Ескертпелер: _____

Мәжбүрлі еңбек туралы куәлік: 0 1 2 3

С3. Кейде адамдар бірдеңе білу үшін ғана жұмысқа/төлемге келіседі, олардан істеу сұралған немесе оларға ақы төленген жағдайлар, олар күткеннен мүлдем өзгеше болады. Сізге ең соңында жұмыс немесе төленген ақы сіз күткеннен өзгеше болған жұмыс туралы уәде берілді ме?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Сізге ақша қажет болумен қатар, сіз бұл жұмысты жалғастыруға мәжбүр сезіндіңіз бе?*
 - Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
 - Егер иә болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Соңғы сұраққа «иә» деген жауапты және сыртқы мәжбүрлеуді, күштің жоқтығын немесе жұмысты жалғастыруға қаламаушылықтың көрсеткішін іздеңіз. Жалған үміттер және/немесе ақшаға деген қажеттіліктер адам саудасы ретінде бағалау үшін жеткіліксіз.

Ескертпелер: _____

Жұмысқа/төлемге қатысты орындалмаған үміттерге қарамастан, жұмысты жалғастыру туралы растамалар: 0 1 2 3

С4. Кейде жұмыс берушілер өз жұмыскерлеріне әділетсіз төлей отырып қауіпті жұмыстан шығуға рұқсат бермейді. Сіз зорлық-зомбылық немесе сізге немесе сіздің отбасыңызға зиян тигізудің басқа да қорқыныштарына байланысты жұмыстан кетуден немесе жұмысты тастап кетуден қорыққан күндеріңіз болды ма?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз:
 - *Егер сіз кетуге тырыссаңыз, не болар еді деп ойлайсыз? Сіз кетуге тырысқан, бірақ ақырында зардап шеккен адамды көрген кезіңіз болды ма?*
 - Егер ИӘ болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Кез келген сұраққа «иә» деген жауапты және кеткеннен кейін пікірі суралушының (-лардың) немесе оның достары мен отбасының жеке қауіпсіздігі мен амандығына қауіп төну көрсеткішін іздеңіз. Кімнің қысым көрсеткенін немесе адамның кетуіне кедергі келтіргенін білу үшін «кім» деген сұрақты зерттеңіз. Қажет болса, адамға оның досы немесе құрбысы я болмаса одан ақша табатын басқа жақын адамы жұмыс беруші бола алатындығын ескертіңіз.

Ескертпелер: _____

Кету қорқынышының дәлелі: 0 1 2 3

Жалпы ұпай C бөлімі: _____/1

D бөлімі — Бақылау

D1. Кейбір жұмыс берушілер өз қызметкерлері атқаратын жұмыстың орнына оларға ақшамен емес, айырбас/басқа тәсілдермен төлеуге болады деп санайды, тіпті егер олар ешқашан өз қызметкерлерінен бұған рұқсат/келісім алмаса да. Сіз жұмыс істеген, сіздің тапқан ақшаңызды ұстаған және оның орнына сіздің келісіміңізсіз көлік, тамақ немесе жалға алу шығындарын жабуды ұсынған біреу болды ма?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Бұл адамға оның еңбегі үшін жеткілікті жалақы төленбегенін және тапқан ақшасының орнына тұрғын үй, тамақ және т.б. асырып көрсетілген мөлшерлемелер бойынша ұсынудың дәлелдемелерін іздеңіз.

Ескертпелер: _____

Еңбекке ақының тиісінше төленбеу дәлелдемелері: 0 1 2 3

D2. Сіз тіпті жұмыс істемеген кезде де достарыңызбен немесе отбасыңызбен немесе сыртқы әлеммен байланысуға мүмкіндік бермеген адамға бір кездері жұмыс істеп көрдіңіз бе?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Жұмыс беруші/адам саудагері пікірі сұралушыны оқшаулаған, оны әлеуметтік қолдаудан немесе сыртқы ресурстардан айырған және/немесе оның жұмыс берушіге/саудагерге тәуелділігіне ықпал еткен белгілерді іздеңіз.

Ескертпелер: _____

Оқшаулау дәлелдемелері: 0 1 2 3

D3. Кейде «жұмыс берушілер» өз «жұмыскерлерін» орындауға мәжбүр ететін жұмыс туралы басқа адамдардың білгенін қаламайды. Өздерін қорғау үшін олар өз қызметкерлерінен олардың қандай жұмыс істеп жатқаны туралы өтірік айтуды сұрайды. Сіз өзіңіздің жұмысыңыз туралы басқалармен сөйлескенде өтірік айтуды сұраған адамға жұмыс істедіңіз бе?

- Егер ЖОҚ болса, 0 деп санаңыз.
- Егер иә болса, сұраңыз: *Неліктен сізден өтірік айтуды сұрады? Өтінеміз, түсіндіріп өтсеңіз.*

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Заңсыз жұмысты ақтау, «жұмыс берушінің»/ адам саудагерінің іс-әрекеттерін ақтау немесе пікірі сұралушының елге кіруіне/кетуіне жол бермеу үшін өтіріктің қолданылғанын көрсететін белгілерді іздеңіз.

Ескертпелер: _____

Жасырын жұмыстың дәлелдемелері: 0 1 2 3

Жалпы ұпай D бөлімі: _____/9

Жыныстық іс-әрекетті анықтау

Менің сізге қоятын соңғы бірнеше сұрақтарым жыныстық іс-әрекеттің орнына құнды нәрсе алуға байланысты. «Жыныстық іс-әрекет» ақша, тамақ, киім, баспана, қорғаныс, есірткі, сыйлықтар немесе қызметтер сияқты құнды нәрсенің орнына би билеуді, шешінуді, суретке түсуді немесе біреумен жыныстық қатынастың кез келген түрін білдіруі мүмкін. Есіңізде болсын, жұмыс беруші сіз жұмыс істейтін кез келген адам, оның ішінде отбасы мүшеңіз, досыңыз, жігітіңіз немесе құрбыңыз немесе сіз бірге өмір сүрген немесе қарым-қатынаста болған кез келген адам болуы мүмкін.

Е бөлімі — Жыныстық қанау

Е1. Кейде үйсіз қалған немесе дисфункционалды отбасылардан шыққан жастар өмір сүруге немесе тамақ пен баспана сияқты негізгі қажеттіліктерін қанағаттандыруға өте аз мүмкіндік алады. Кейде олар қанауға ұшырайды немесе аман қалу үшін жыныстық қызметтерді ұсыну қажеттілігін сезінеді. Сіз қандай да бір жыныстық іс-әрекет түрінің орнына ақша, баспана, тамақ, есірткі, сыйлықтар немесе қызметтер сияқты құнды нәрсе алдыңыз ба?

- ИӘ (3 ұпай)
- ЖОҚ (0 ұпай)
 - Олай болмаса, тоқтаңыз; Е2 үшін де, Е3 үшін де 0 ұпаймен бағалаңыз.
 - Егер ИӘ болса, сұраңыз: *Мүмкін болса, бұған мысал келтіре аласыз ба?* Е2 және Е3 сұрақтарына өтіңіз

Ескертпелер: _____

Е2. [18 жасқа дейінгі балалар үшін қолданылмайды].

Сіз біреудің мұны жасауға итермелегенін немесе мәжбүрлегенін сезіндіңіз бе?

Сұхбат алушыға арналған ескертпелер:

Құнды бір нәрсенің орнына жәбірленушінің еркіне/келісіміне қарсы жыныстық іс-әрекеттің дәлелдерін іздеңіз. Оны жігіт/саудагер мәжбүрледі ме деп сұраңыз. Күш қолдану дәрежесі (яғни «түрткі болу/итермелеу» 1, денсаулыққа қауіп төндіру - 3 деп бағаланады).

Ескертпелер: _____

Күш қолдану, алаяқтық немесе мәжбүрлеу дәрежесі: 0 1 2 3

Е3. Сіз мұнымен айналыса бастаған кезде неше жаста болдыңыз? _____

- Бала (18 жасқа дейін)
- Ересек (18 жастан асқан)

Жалпы ұпай Е бөлімі:_____/6

Сұхбат алушының ескертпелері: бейсезімдік белгілер

Ұпайларды есептеу

Егер В бөлімі енгізілсе (ҚР бейрезиденттері)	Егер В бөлімі енгізілмесе (ҚР резиденттері):
Жалпы ұпай В бөлімі:_____/12	Жалпы ұпай С бөлімі:_____/12
Жалпы ұпай С бөлімі:_____/12	Жалпы ұпай D бөлімі:_____/9
Жалпы ұпай D бөлімі:_____/9	Жалпы ұпай E бөлімі:_____/6
Жалпы ұпай E бөлімі:_____/6	
Жалпы ұпай: ____/39	Жалпы ұпай: ____/27q

Сіз бұл адамды адам саудасының құрбаны деп санайсыз ба? 0 1 2 3

АДАМ САУДАСЫНЫҢ ТҮРІ:

(Қолданылатындардың барлығын белгілеңіз)

- ☐ Құрбан емес
- ☐ Еңбекті қанау құрбаны
- ☐ Жыныстық қанау құрбаны (барлық жастағы; күш қолдану, алаяқтық, мәжбүрлеу)
- ☐ Жыныстық қанау құрбаны (18 жасқа дейінгі бала; күш қолданбай, алаяқтық, мәжбүрлеу)
- ☐ Жыныстық қанау құрбаны (18 жастан асқан ересек адам; күш қолданбай, алаяқтық, мәжбүрлеу)
- ☐ Басқасы: _____

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАЛАЛАР САУДАСЫНА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛЫ

Тренингтер мен жаттығулар жөніндегі кітапша

ҚАТЫСУШЫҒА АРНАЛҒАН НҰСҚА

Мазмұны

КІРІСПЕ.....	160
Бұл оқулықты қалай қолдануға болады	160
Дайындық ақпараты	161
1-МОДУЛЬ. «АДАМ САУДАСЫ» ҰҒЫМЫНА КІРІСПЕ, ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ҰЛТТЫҚ НЕГІЗДЕР ЖӘНЕ БАЛАЛАР САУДАСЫ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК	162
2-МОДУЛЬ. ҚҰРБАН-БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ҮЗДІК ТӘЖІРИБЕЛЕРІ	165
3-МОДУЛЬ. ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ЖӘНЕ ДЕРЕКТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ	168
4-МОДУЛЬ. МАМАНДАНУ	170
4.a. Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы.....	170
CASE STUDY «ҚАЖЕТТІЛІКТЕРДІ БАҒАЛАУ»	170
4.b. бөлім. Білім басқармасы	171
«ХАТТАМА» КЕЙСІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТОПТЫҚ ТАЛҚЫЛАУ.....	171
4.c. бөлім. Денсаулық сақтау басқармасы.....	175
ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ БАСҚАРМАЛАРЫ: «ЕМДЕЛУШІНІҢ САУАЛНАМАСЫ» РӨЛДІК ОЙЫНЫ	175
4.d. бөлім Қылмыстық сот төрелігі жүйесі	176
4.D.1. Құқық қорғау органдары (полиция, шекара қызметі) ҚҰТҚАРУ ОПЕРАЦИЯСЫН ЖОСПАРЛАУ	176
4.D.2. Сот жүйесі (прокурорлар, судьялар).....	177
Сот жүйесі: CASE STUDY / ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІ ТАҚЫРЫПТЫҚ ЗЕРТТЕУ	177
Кейсті бірлесіп талдау.....	178
1-ҚОСЫМША. ҚАЗАҚСТАН ҮШІН АРНАЙЫ БАҒАЛАУ НЫСАНДАРЫ.....	179

Тренингтік бағдарламаның авторы — Kelly Ann Whelan, Халықаралық кеңесші — Winrock International балалар саудасына қарсы іс-қимыл жөніндегі сарапшы. «Сана Сезім» әйелдер бастамаларының құқықтық орталығы» қоғамдық бірлестігіне және «Родник» әйелдер мен балаларға арналған әлеуметтік-психологиялық оңалту және бейімдеу орталығы» қоғамдық қорына тренингтік бағдарламаны тестілеуге көмектескені үшін алғысымызды білдіреміз.

Осы тренингтік бағдарламаны әзірлеуге және жаттықтырушыларды даярлауға көмектескені үшін Winrock International «Қазақстанның балалар саудасына қарсы іс-қимылы» жобасының жетекшісі Гүлназ Келекееваға ризашылығымызды білдіреміз.

Бұл тренингтік бағдарлама АҚШ Мемлекеттік департаментінің қаржылай қолдауымен әзірленді.

Бұл тренингтік бағдарламаның мазмұны авторлардың жауапкершілігінің мәні болып табылады және міндетті түрде АҚШ Мемлекеттік департаментінің көзқарасын білдірмейді.

Осы жарияланымдағы ақпарат дереккөзді еске салу жағдайында дәйексөздер еркін айтылуы және жаңғыртылуы мүмкін.

Осы жарияланымды қайта сату немесе басқа коммерциялық мақсаттар үшін пайдалануға рұқсат етілмейді.

Кіріспе

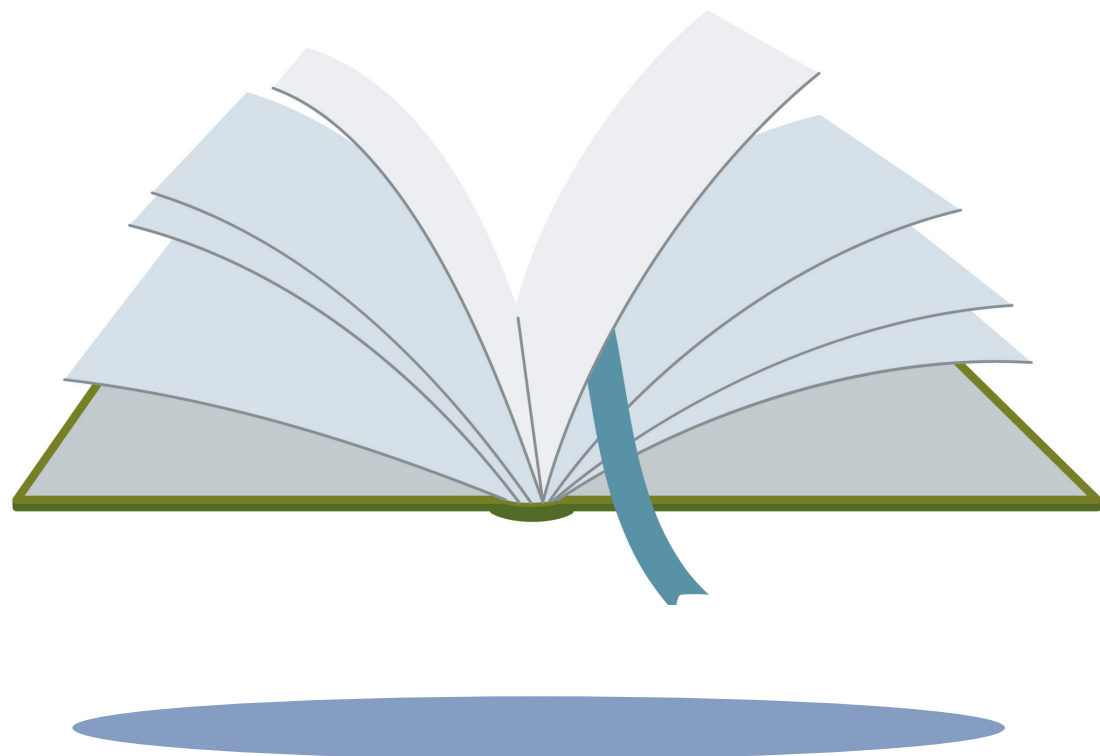
БҰЛ ОҚУЛЫҚТЫ ҚАЛАЙ ҚОЛДАНУҒА БОЛАДЫ

Бұл оқулық өз бетінше жұмыс істеуге арналмаған. Керісінше, ол жоба аясында өткізілетін тренингтерді сүйемелдеуге арналған.

Осы оқулықтағы ақпарат осы тренингтердің жаттықтырушылары үшін нұсқаулық ретінде қызмет етеді. Әрбір модуль негізгі шолу техникалық ақпаратты, ерекше назар аударуды талап ететін сұрақтарды, оқыту әдістері мен жаттығулар бойынша ұсынымдарды қамтиды. Бұл қысқаша шолулар жаттықтырушыларды даярлау бойынша тренингтерде (ToT) қаралатын негізгі мәселелер бойынша оқыту алдында жаттықтырушыға еске түсіру және хабардар ету үшін арналған, бірақ олар кең және терең ақпарат бермейді. Осы оқулық ұсынылған презентация материалдарымен бірге қатысушылармен сабақта қолданылуы керек.

Әр модульде қатысушыларға тәжірибелік білім алуға және тақырыптар бойынша сыни ойлауды дамытуға мүмкіндік беретін тәжірибелік тапсырмалар бар. Бұл тапсырмаларға топтық пікірталастар, нақты жағдайларды зерттеу және жаттығулардың басқа түрлері кіреді. Бұл тапсырмалар жаттықтырушының басшылығымен тренингтер кезінде орындалады.

1-3 модульдер бірізділендірілген және әр аудитория үшін қолданылуы керек. 4-модуль мамандықтар бойынша ұсынылған, сондықтан жаттықтырушылар аудиторияға байланысты тиісті оқу материалын таңдауы тиіс.

ДАЙЫНДЫҚ АҚПАРАТЫ

ТРЕНИНГ АЛДЫНДАҒЫ ІС-ШАРАЛАР

Тренингті бастамас бұрын жаттықтырушы екі негізгі іс-шараны өткізеді: алдын ала тестті толтыру және мұзжарғышты өткізу.

Алдын ала тестті сізге жаттықтырушы береді. Бұл сауалнама қатысушылар арасында олардың Қазақстандағы балалар саудасына қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша білімдерінің, қарым-қатынастары мен дағдыларының базалық деңгейін тексеруге мүмкіндік береді. Сауалнаманы толтырғаннан кейін, мұны істеу қаншалықты қиын болғанына байланысты, кәсіби дайындық саласындағы өзіңіздің нақты мақсаттарыңызды анықтаңыз. Бұл сауалнама сіздің ілгерілеуіңізді бағалау үшін оқу соңында қайтадан берілетін болады.

Мұзжарғыштар сізді тренингтің басында басқа қатысушылармен таныстыруға арналған.

Осы іс-шаралардан кейін жаттықтырушы күн тәртібімен қысқаша таныстырады. Қатысушылар бұның сізге белсенді қатысуға, пікір білдіруге және сұрақтар қою ұсынылатын бірлескен тренинг екенін есте ұстауы керек.

БАСҚА ІС-ШАРАЛАР

Оқыту барысында жаттықтырушы «энерджайзерлар» деп аталатындарды да жүргізеді. Олар ұзақ сессиялар кезінде сізді энергиямен қуаттауға арналған. Өтінеміз, бұл бірлескен оқыту екенін есте сақтаңыз; қажет болған жағдайда қысқа үзіліс туралы ұсыныстар айтудан тартынбаңыз.

Сол сияқты, ұсыныстарға арналған жәшік залда сақталатын болады. Кез келген ұсыныстарды жазып, оларды осы жәшікке салудан тартынбаңыз.

МАТЕРИАЛДАР

Жаттықтырушы сізге барлық қажетті материалдарды береді. Жазбаларды қағазға немесе компьютерге жазу ұсынылады.

3-модуль үшін мүмкіндігінше Excel бағдарламасымен жабдықталған компьютерді алып келіңіз.

1-модуль. «Адам саудасы» ұғымы-на кіріспе, құқықтық және ұлттық негіздер және балалар саудасы туралы түсінік

1-ЖАТТЫҒУ. ӘРЕКЕТТЕР, ҚҰРАЛДАР ЖӘНЕ МАҚСАТ

Кейбір сценарийлер мұның қалай мүмкін екенін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Төмендегі мысалдарды және адам саудасы процесінің белгілі бір кезеңдерінде қандай әрекеттер, құралдар мен мақсаттар қолданылатынын қарастырамыз.

1-мысал.

Ер адамға жоғары жалақы төленетін жұмысқа уәде бере отырып, тасымалдайды, бірақ егер ол кетуге немесе құқық қорғау органдарына хабарлауға тырысса, зәбір көрсету, қорқытумен мардымсыз жалақыға оны зауытта ұзақ уақыт жұмыс істеуге мәжбүрлейді.

- Әрекеттер? _____
- Құралдар? _____
- Мақсаттары? _____

2-мысал.

Әйелді тапанша кезеп ұрлап, шалғайдағы үйге апарады. Оны сол жерде ұстап, егер ол қашуға тырысса, саудагерлер оның отбасын өлтіреді деп айтады. Оны ақшаға айырбастау үшін клиенттермен жыныстық қатынасқа түсуге мәжбүрлейді.

- Әрекеттер? _____
- Құралдар? _____
- Мақсаттары? _____

3-мысал.

Саудагерлер заңсыз темекі өнімдерін сату үшін балаларды көшеден тартып, оларға пайданың жоғары пайызын уәде етеді. Оның орнына олар ештеңе алмайды, бірақ ұзақ уақыт бойы сыртта жұмыс істеуге мәжбүр болады, ал бас тартқан жағдайда олар соққыға жығылады.

- Әрекеттер? _____
- Құралдар? _____
- Мақсаттары? _____

1-ПІКІРТАЛАС. НАҚТЫ ОҚИҒАНЫ ТАЛДАУ

Төменде әртүрлі қылмыстар мен құбылыстарға қатысты бірнеше сценарийлер берілген. Кейбір сценарийлерге адам саудасының элементтері кіреді, ал басқаларына кірмейді. Қандай қылмыстарды және/немесе құбылыстарды бөліп көрсетуге болатынын және оларда адам саудасының элементтері бар-жоғын талдаңыз және талқылаңыз. Егер сіз сценарийлердің әрқайсысы бойынша жазбалар жазғыңыз келсе, сізге қағаз бен қалам беріледі.

1-сценарий

15 жастағы екі жасөспірім контрабандашыға оларды А елінен Б еліне шекара арқылы өткізу үшін 2000 доллар төлейді. Төлемді қабылдағаннан кейін контрабандашы екі баланы өз көлігінің жүксалғышына жасырып, оларды шекарадан алып өтеді. Орынға келген соң контрабандашы екі баланы жалған иммиграциялық құжаттарды рәсімдегенше бірнеше күн оның үйінде тұруды ұсынады. Егер бұлар оған көп ақша бермесе, иммиграциялық билікті шақырамын деп қорқытады. Ұлдар контрабандашыға тағы 500 доллар береді, ол бұларға құжаттарды береді және бұлар өз жолдарын жалғастырады.

2-сценарий

А еліндегі ерлі-зайыптылар бала асырап алғысы келеді. Алайда, олар А елінде бала асырап алу талаптарына сәйкес келмейді. Сондықтан олар Интернет арқылы Б елінен 20000 доллар сыйақы үшін екі елде де заңмен тыйым салынған бала асырап алуды ұйымдастыруға көмектесетін адам табады. В еліндегі адам жаңа туған нәрестені асырап алуды ұйымдастырады және жалған төлқұжат пен туу туралы куәлік беру үшін шенеунікке пара береді, онда ата-анасы ретінде ерлі-зайыптылардың есімдері көрсетіледі. Жаңа туған нәресте А еліне жіберіледі. А елінде келген соң, жаңа туған нәрестеге, сондай-ақ олардың биологиялық баласына жақсы күтім жасалады.

3-сценарий

Әйел контрабандашыға өзін және баласын А және В елдерінің шекаралары арқылы С еліне тасымалдау үшін 8000 доллар төлейді. В елінде бола отырып контрабандашы оларды шекараға жеткізбейді. Мұның орнына оларды шалғай ауданға апарады, паспорттарын тартып алып, жол жүру кезінде олар 10 000 доллар қарыз болғанын, оны өтеу керектігін, әйтпесе оларды өлтіретіндігін айтады. Олардың үйінде «қарызды» төлей алатын ешкім болмағандықтан, саудагер әйел мен оның баласын егін жинауға мәжбүр етеді. Бірнеше аптадан кейін олар С еліне кіру үшін шекараға жақын орналасқан қалаға қашып шығады, ол жерде жалған паспорттарды сатып алу үшін жезөкшелікпен айналысады.

4-сценарий

Бірде бала мектептен үйге келе жатқанда, оны бейтаныс адам сыртынан қарауылдап, фургонға итеріп кіргізеді. Оны оқшауланған ауданған апарып, үйге орналастырады, ал ата-аналарына сатып алу туралы талап жазылған жазбаны жолдайды. Оған тамақ пен су береді, ал ол болса ұсталған үйді тазартады.

2-ПІКІРТАЛАС. ДЕРЕКТЕРДІ ПАЙДАЛАНУ

Біз әлемдегі, Орталық Азиядағы және нақты Қазақстандағы адам саудасы туралы қолда бар деректерді ұсындық. Көріп отырғандай, олар өте шектеулі, бұл қылмыстың динамикасын және оның балаларға әсерін жақсы түсінуді қиындатады. Егер сіз сұрақтардың әрқайсысы бойынша жазбалар жазғыңыз келсе, сізге қағаз бен қалам беріледі.

Осы модульдің идеяларын ескере отырып, келесі мәселелерді қарастырыңыз және талқылаңыз:

- Сіз жұмыс істеп жатқан құрбандар және / немесе қылмыскерлер туралы деректерді жинайсыз ба?
- Сіз пандемия кезінде деректер жинадыңыз ба? Алынған деректерге сүйене отырып, сіздің аймағыңыздағы адам саудасының жағдайы қандай?
- Бұл деректерді қалай пайдаланасыз? Мысалы, сіз оларды құрбандардың белгілі бір тобына қаражат жинау үшін пайдаланасыз ба?
- Деректер пайдалануға қол жетімді ме?

3-ПІКІРТАЛАС. ТӘУЕКЕЛ ФАКТОРЛАРЫ, САЛДАРЫ ЖӘНЕ РЕВИКТИМИЗАЦИЯ

Біз тәуекел факторларын, салдарын және ревиктимизацияға қатысты мәселелерді талқыладық. Сіздердің көпшілігіңіз үшін бұл ақпарат өз жұмыстарыңызда іс жүзінде көргендеріңізді көрсетеді. Егер сіз сұрақтардың әрқайсысы бойынша жазбалар жазғыңыз келсе, сізге қағаз бен қалам беріледі.

Осыны ескере отырып, келесі мәселелерді қарастырыңыз және талқылаңыз:

- Тәуекелге ұшыраған қауымдастықтардағы өз жұмысыңызда және нақты құрбандарда қандай тәуекел факторларына тап болдыңыз?
- Адам саудасының нәтижесінде балалар мен қауымдастықтарда қандай маңызды салдарға тап болдыңыз?
- Ревиктимизацияға қандай факторлар әкелуі мүмкін деп ойлайсыз? Бұл сіздің жұмысыңызда қалай болады?

2-модуль. Құрбан-балалармен жұмыс істеудің үздік тәжірибелері

2-ЖАТТЫҒУ. САУДАДАН ЗАРДАП ШЕККЕН БАЛАЛАРМЕН ЖҰ-МЫС ІСТЕУ ТӘСІЛДЕРІ

Бұл жаттығу қатысушылардың жоғарыда қарастырылған төрт тәсіл туралы білімін тексереді.

3-ЖАТТЫҒУ. СКРИНИНГ БОЙЫНША ЖАТТЫҒУ

Скрининг бойынша практикалық жаттығу қатысушыларға адам саудасының ықтимал құрбанына скрининг жүргізу кезінде неге назар аудару қажеттілігін түсінуге көмектеседі.

Бұл жаттығуда қатысушы сауалнама жүргізетін қызметкер ретінде әрекет етеді, ал жаттықтырушы оның сұрақтарына жәбірленуші ретінде жауап береді. Әңгіме барысында қатысушы жазбалар жаза алады. Осыдан кейін біз өз бақылауларымызды талқылаймыз.

СКРИНИНГ ҚҰРАЛЫ¹

Сәлем! Біз балаларға олардың өмірінде не болып жатқаны туралы көбірек білу үшін жиі сұрақтар қоямыз. Бұл оларға қалай көмектесе алатынымызды жақсы түсінуге көмектеседі. Кейбір сұрақтар шетін сипатта болады және сенде ыңғайсыздық сезімін тудыруы мүмкін, сондықтан егер сен қаламасаң, оларға жауап беруге міндетті емес екеніңді білу маңызды. Егер сен оларға жауап беруді шешсең, бұл сені бағалауға көмектеседі. Кейбір сұрақтарға жауаптар сенің жалпы медициналық деректеріңе қосылуы мүмкін.

Жалпы, сенің маған айтатын ақпараттың құпиялылығын сақтай аламын. Мұнда екі ерекшелік бар. Біріншісі, егер сен өзіңнің немесе басқа біреудің қауіпсіздігіне қатер төніп тұрғанын хабарласаң. Екіншісі — егер заң бізді медициналық жазбаларымызда ақпарат беруге міндеттесе. Сен бұл ерекшеліктерді түсінесің бе? Олай болмаса, бізден сұра, біз бәрін қуана түсіндіреміз.

1. Сен сүйектеріңді сындырған, тігуді қажет ететін кесілулер алған немесе ес-түссіз күйде болған кездер болды ма? **

☐ Жоқ ☐ Иә

¹ VJ Greenbaum VJ материалдары бойынша. және т. б. «Әртүрлі медициналық мекемелерде жыныстық қанаудан зардап шеккен балаларды анықтау бойынша құралды бағалау», 63 «Жасөспірімдердің денсаулығы» журналы 6 (2018 ж.).

2. Кейбір балаларға үйде тұру қиынға соғады және олар өздерін қашу керек сияқты сезінеді. Сенің үйден қашып кеткен кезің болды ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

3. Балалар есірткіні немесе алкогольді жиі пайдаланады, айта кететіні бұл кезде әр түрлі балалар әр түрлі есірткі қолданады. Сен соңғы 12 айда есірткі немесе алкоголь қолдандың ба?

☐ Жоқ ☐ Иә

4. Кейде балалар полицияның қолына түседі. Мүмкін қашқаны үшін, коменданттық сағатты бұзғаны үшін, дүкенде ұрлық жасағаны үшін. Әр түрлі себептер бар. Сенде полициямен проблемалар болды ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

5. Егер сен жыныстық қатынасқа түскен болсаң, онда сенде қанша жыныстық серіктес болды?

☐ 0 серіктес ☐ 1-5 серіктес ☐ 6-10 серіктес ☐ >10 серіктес

6. Сенде герпес, соз, хламидиоз немесе трихомониаз сияқты жыныстық жолмен берілетін қандай да бір аурулар (ЖЖБА) болды ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

7. Сені жігітің, қызың немесе басқа біреу **бөтен** адаммен (соның ішінде бөтен адаммен оральді, қынаптық немесе аналды жыныстық қатынасты қоса алғанда) жыныстық іс-әрекеттер жасауды сұрады ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

8. Саған біреу көпшіліктің алдында, мысалы барда немесе стриптиз-клубта билеу сияқты қандай да бір жыныстық акт жасауды ұсынды ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

9. Кейде балалар тамақ, киім-кешек, түнейтін орын өте қажет немесе өздері немесе басқа біреу үшін бірдеңе сатып алғысы келетін жағдайға тап болады. Бірақ олардың ақшасы жоқ болғандықтан, олар қажет нәрсенің орнына жыныстық қатынасты ұсынады. Сен осындай жағдайға тап болып па едің?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

10. Біреу сенен фотосурет немесе бейне түсірілім үшін сексуалды түрленуді сұрады ма?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

11. Біреу сені жұмыста, үйде немесе сыртта жұмыс істеуге мәжбүр етті ме?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

12. Біреу сені бірдеңе ұрлауға немесе заңсыз нәрсе жасауға мәжбүр етті ме?

☐ Жоқ ☐ Иә

Сен маған бұл туралы айтып бере аласың ба? _____

3-модуль. Ынтымақтастық және деректерді пайдалану

3-ЖАТТЫҒУ. ДЕРЕКҚОРЛАР ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Төменде берілген деректерді пайдаланып, ұсынылған Excel дерекқорына ақпаратты дұрыс енгізіңіз. Ақпаратты енгізгеннен кейін екі талдауды орындаңыз: біреуі құрбандарды жынысы мен жасы бойынша, екіншісі қанау нысаны бойынша.

1-деректер	
Жыл	2019
Құрбандар саны	15
Құрбандардың профилі	3 ер адам, 2 әйел, 4 қыз, 6 ұл
Қанау нысандары	жыныстық қанау (4), мәжбүрлі еңбек (3), мәжбүрлі қылмыстық әрекет (4), үй шаруашылығындағы мәжбүрлі еңбек (4).

2-деректер	
Жыл	2020
Құрбандар саны	22
Құрбандардың профилі	5 ер адам, 3 әйел, 10 қыз, 4 ұл
Қанау нысандары	жыныстық қанау (8), мәжбүрлі еңбек (4), мәжбүрлі қайыр сұрау (2), ағзаларды алу (1), мәжбүрлі қылмыстық әрекет (7).

3-деректер	
Жыл	2021
Құрбандар саны	25
Құрбандардың профилі	2 ер адам, 5 әйел, 13 қыз, 5 ұл
Қанау нысандары	жыныстық қанау (10), мәжбүрлі еңбек (8), мәжбүрлі қылмыстық әрекет (2), үй шаруашылығындағы мәжбүрлі еңбек (5).

4-модуль. Мамандану

4.А. ЖҰМЫСПЕН ҚАМТУДЫ ҮЙЛЕСТІРУ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК БАҒДАРЛАМАЛАР БАСҚАРМАСЫ

Case Study «ҚАЖЕТТІЛІКТЕРДІ БАҒАЛАУ»²

Бұл жаттығудың мақсаты саудадан зардап шеккен балалардың қажеттіліктерін анықтаудан тұрады. Төменде сауда құрбаны туралы кейс берілген. Кейсті оқып, әр құрбанның қажеттіліктерін бағалаңыз. Жаттықтырушы сізге қосымша нұсқаулықтар береді.

Сіз қалада қонақүйдің тұрақты еңбек инспекциясын жүргізесіз. Тексеру кезінде сіз қонақүйдің жертөлесіндегі жатын бөлмеге ұқсас нәрсені кездестіресіз, оның жанында тазартқыштар сақталатын алты төсек бар. Қонақ үй менеджері алты қызметшімен «жұмыс істеп жатқанда» сөйлесуге рұқсат беруден тартынады. Сіз инспекция кезінде қызметкерлерден сұхбат алуға құқығыңыз бар екенін түсіндіресіз.

Соңында, бір сағат күткеннен кейін сізге қызметкерлермен сөйлесуге рұқсат етіледі. Үшеуі өте жас болып көрінеді, ал менеджер сіз олармен сөйлескен кезде алдымен бөлмеден кетуден бас тартады. Бастапқыда қызметкерлер сұрақтарға жауап бергісі келмейді. Сайып келгенде, егде жастағы қызметкерлердің бірі қонақ үй жезөкшелер үйінің қақпағы екенін және «қызметкерлерді» күң ретінде жұмыс істеуден басқа жыныстық қызмет көрсетуге мәжбүрлейтінін айтады. Жасы үлкен үш қызметкер өздерін Қазақстаннан екенін айтады, бірақ оларға жақсы жалақы уәде етіп, қонақүйде жұмыс істеуге мәжбүр еткен. Сіз бұл адам саудасының жағдайы болуы мүмкін деп ойлай бастайсыз және құқық қорғау органдарына хабарлау және еңбек инспекциясы бірлесіп жұмыс істейтін жергілікті ҰЕҰ-дан көмек сұрау үшін ықтимал құрбандар туралы бастапқы ақпаратты жинауды шешесіз.

Сізді үнемі үндемейтін өте жас «қызметкерлер» мазалайды. Басқалардың көмегімен сіздің күдіктеріңіз олардың балалар екендігі расталады. Сіз олар туралы келесі ақпаратты жинай аласыз:

Зарина, 17 жаста, Өзбекстаннан:

Зарина үлкен отбасынан шыққан; ол алты баланың төртіншісі. Оның әкесі жоқ, ал анасы емделмеген катаракта салдарынан көзі көрмей қалған. Зарина Қазақстандағы NoReCa саласында жақсы төленетін жұмыс туралы біледі, онда жұмыс беруші көлік шығындарын толығымен жабады. Келгеннен кейін оған күндіз отельде қызметші және түнде жезөкше болып жұмыс істейтіні және оның сапарына байланысты үлкен қарызы бар екендігі айтылады.

² Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

Зарина мұны істегісі келмейді, бірақ бірнеше күннен кейін ол мойынсұнды, себебі бұл қарызды төлеп, үйге оралудың жалғыз жолы болды. Бірнеше күн бұрын ол жүктіліктің 12 аптасында екенін білді.

Даша, 13 жаста, Қазақстаннан:

Даша елдің шалғай бөлігінде жақсы төленетін қызметшінің жұмысы туралы естиді. Ол үйден кетіп және ата-анасынан тәуелсіз болу үшін осы лауазымға орналасуға шешім қабылдайды. Ол жұмысқа келген кезде қызметшіден бөлек оған клиенттерге жыныстық қызмет көрсететіндігін айтады. Бастапқыда ол бұл жұмысты жасағысы келмейді, бірақ аштықта өткізген бірнеше күннен кейін келісуден басқа амалы қалмайды. Сондай-ақ, саудагерлер өте діндар ата-анасына мұның жезөкше екенін және бұл жұмысқа саналы түрде келіскенін айтамыз деп қорқытады. Даша — бірінші типтегі диабетке шалдыққан, бірақ оның инсулині таусылып қалды.

Айгүл, 15 жаста, Қырғызстаннан:

Айгүлге Асқар есімді жас жігіт әлеуметтік желілерде хабарлама жазады. Екі апта бойы күн сайын телефонмен сөйлескеннен кейін ол Аскармен өте интимді суреттерімен бөліседі. Екі айдан кейін онымен кездесу үшін Қазақстанға ұшып келеді. Оны отельге әкеледі және клиенттің қалауы бойынша кез келген әрекетті орындай отырып, жезөкше болып жұмыс істеуге мәжбүрлейді. Ол бұл тәжірибеден ширығуды ұмыту/жеңілдету үшін бірнеше ақ таблетка ала аламын ба деп сұрауды жалғастыруда.

4.В. БӨЛІМ. БІЛІМ БАСҚАРМАСЫ

«ХАТТАМА» КЕЙСІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТОПТЫҚ ТАЛҚЫЛАУ

Бұл жаттығудың мақсаты — хаттама күшіне енген кезде оның қалай көрінетіні туралы сыни тұрғыдан ойлау. Төменде сіз кейсті және мектептің толық аяқталмаған қауіпсіздік хаттамасын таба аласыз. Кейсті және жазылған қадамдарды қарастырыңыз. Сіздер топтар мен рөлдер бойынша бөлінесіздер. Жаттықтырушы сіздерге қосымша нұсқаулықтар береді.

Сіздің бастауыш сыныптағы мұғалімдеріңіз әр түрлі сыныптардағы бірнеше баланың сабақтан көп мәрте қалғанын байқады. Олар сыныпта болған кезде оқушылар ұйқылы күйде және масаң/психобелсенді заттардың әсерінде болып көрінеді. Мектеп қызметкерлерінің бірі ересек жастағы ұлдардың біреуі мектеп аумағын аралап, сабаққа үнемі қатыспайтын балалармен сөйлесетінін бірнеше рет байқаған. Бұл ұл бала бастауыш мектеп жасындағы балалардан бірнеше жас үлкен.

Бір күні мұғалім сыныпта қалған аспасөмкені тауып алады. Иесінің жеке басын білу үшін оны ашқан кезде ол ашық қоңыр, қышқыл иісті сұйықтықтың

кішкене бөтелкелерін, қасық пен оттықты және шприцтердің бумасын табады. Келесі күні ол аспасәмке тиесілі оқушыдан түскі үзіліс кезінде сыныпта қалуын сұрайды. Мұғалім оқушыны жай ғана көмектескісі келетініне және оны ешкім ештеңеге кінәламайтынына сендіреді. Біраз жалтақтағаннан кейін, мектеп оқушысы оларды жасы үлкен баланың героин, кейде арзан «қолтырауын» есірткісін сату үшін қалаға әкелгенін айтады. Ересек бала бұларға сатудың «жақсы күні» үшін сыйақы ретінде сол есірткіні беріп отырған. Егер олар өздері белгілі бір мөлшерде сатпаса, ол балаларға есірткі беруден бас тартады. Оқушы өзінің дозасыз күнді өткізе алмайтындығын айтады. Оның қолының жоғары және төмен жағында инеден қалған іздер, көзінің астында көгерулер бар және өткен аптада киіп жүрген киімін киіп жүреді.

Сіз сабақты үнемі өткізіп алған және улану күйінде байқалған оқушылардың тізімін жасайсыз. Тізімді басқа мұғалімдермен талқылағаннан кейін сіз кейбір балалардың үйсіз немесе тұрақты тұрғылықты жерінің болмауы мүмкін екенін білесіз. Сіз тәуекел тобындағы балалармен жұмыс істейтін облыстағы үш ҰЕҰ туралы білесіз. Төменде ҰЕҰ туралы ақпарат берілген:

Ұлдарды құтқарамыз
Қызмет көрсетеді: екі салада; 5 пен 16 жас аралығындағы ұлдар
Қызметтер: үйсіз балалар мен қылмыс құрбандарына арналған пана, тамақ, әлеуметтік сүйемелдеу
Сыйымдылық: 45 төсек-орын; кешкі ас

Балалардың денсаулығы
Қызмет көрсетеді: бір салада; 3 пен 18 жас аралығындағы ұлдар да, қыздар да
Қызметтер: физикалық және психикалық денсаулық; есірткіге тәуелділерді стационарлық оңалту
Сыйымдылық: 30 стационарлық орын

«Шаңырақ» ҰЕҰ
Қызмет көрсетеді: үш салада; нәрестелер, балалар және ересектер
Қызметтер: әлеуметтік сүйемелдеу; тамақтану; киім; заң көмегі
Сыйымдылығы: белгісіз

Сіздің мектебіңіз мектеп қауіпсіздігі хаттамасын әзірлеуге кірісті, бірақ ол әлі аяқталған жоқ. Төменде жартылай хаттама берілген.

1. Қазақстандағы адам саудасының анықтамасы (Халықаралық стандарттарға сәйкес келетін жаңа анықтама)

Әрекеттер	Құралдар*	Мақсаты
тарту, тасымалдау, табыстау, жасырушылық адамдарды алу	күшпен немесе оны қолдану-мен қорқыту мәжбүрлеу ұрлау алаяқтық/алдау	Жыныстық қанау Мәжбүрлі еңбек Құлдық Ағзаны алу Қайыр сұрауға мәжбүрлеу Қылмыстық әрекетке мәжбүрлеу Үй құлдығы Басқасы

* Есіңізде болсын!
Балалар сауданың құрбаны болған кезде құралдар маңызды емес

2. Қызметкерлер мен сыртқы серіктестердің рөлдері (бөлім түзетуді қажет етеді)

Жауапкершілік кімге артылады	Негізгі рөл	Ықтимал қадамдар
Мектептің барлық қызметкерлері	Анықталған фактілерге ден қою	1. Тәуекел факторларын, сондай-ақ адам саудасының, қанаудың және басқа да физикалық және эмоционалдық қажеттіліктердің белгілерін анықтау 2. Оқушыны скринингке және оған қажетті көмек көрсету үшін қайта бағыттау 3. Мектеп әкімшілігіне мектеп оқушыларын саудагерлердің тарту жағдайлары туралы ақпараттандыру
Мұғалімдер		
Мектеп әкімшілігі		

Жауапты қызметкерлердің штаты (мысалы, мектеп кеңесшілері, әлеуметтік қызметкерлер, психикалық денсаулық саласындағы мектеп мамандары)	Балалар саудасы туралы ақпаратты анықтау немесе ашу кезінде ден қою	1. Траффикинг туралы хабарлау, құрбандарды сәйкестендіру 2. Оқушыға және мектептің басқа қызметкерлеріне қолдау көрсету 3. Аса қажеттіліктерді, әсіресе қауіпсіздікті бағалау 4. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес адам саудасы туралы хабарлау 5. Хаттаманы үйлестіруді қамтамасыз ету және қажет болған жағдайда келесі шараларды қабылдау
Ақпарат алған (оқушылардан) қызметкерлер немесе тағайындалған қызметкерлер	Процедураларға сәйкес балалар саудасы туралы хабарлама	1. Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес адам саудасы туралы хабарлау 2. Хаттаманы үйлестіруді қамтамасыз ету және қажет болған жағдайда келесі шараларды қабылдау
Құқық қорғау органдарының қызметкері		
ҮЕҰ өкілі		

3. СКРИНИНГ ҚҰРАЛЫ

Бар

4. ЕСЕП БЕРУ ҮДЕРІСІ

[әлі әзірленбеген]

5. КЕЙІНГІ ҚЫЗМЕТТЕР

[әлі әзірленбеген]

4.С. БӨЛІМ. ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ БАСҚАРМАСЫ

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ БАСҚАРМАЛАРЫ: «ЕМДЕЛУШІНІҢ САУАЛНАМАСЫ» РӨЛДІК ОЙЫНЫ

Екі қатысушы емделуші мен медицина қызметкерінің рөлін ойнайтын болады. Сіз аталған жастағы бала сияқты ойлайтыныңызды елестетіп көріңіз.

№ 1 емделуші. Нұрлан, 10 жаста, жасы үлкен, туысы емес, Әмір есімді ер адам ілесіп жүр

Анықтамалық ақпарат: Мен үйден қашып, Алматыға дейін баратын автобусқа отырдым. Мені Әмір тапқан кезде тамақтану үшін көшеден садақа сұрап жүргенмін. Ол маған оның отбасымен бірге тұратынымды, мектепке баратынымды және тамақ ішуге мүмкіндігім болатынына уәде берді. Бұл үшін маған оның отбасының қала сыртындағы фермасында аздап жұмыс істеу керек болды. Бұл керемет идея сияқты болып көрінді. Ол мені көлігімен фермаға апарды. Ол мені тамақтандырды, содан кейін мені мақта теру үшін бірден егістікке жіберді. Мен шағымданғым келмейді, бірақ қолдарым қатты ауырады.

Мен мектепке қашан бара алатынымды сұрадым, бірақ Әмір оның фермасындағы баспана мен тамақ үшін қарызымды өтеу керектігін айтты. Мен көп жұмыс істеймін, кейде егістікте ұйықтап қаламын. Бірде мен әпкемді сағынғандықтан кетуге тырыстым, бірақ Әмір кетудің қауіпсіз еместігін айтты.

Кеше мен өте ұйқылы күйде болдым және сарайды көлікке кездейсоқ саусақтарымды жаншып алдым. Қатты ауырды, бірақ мен Әмірге көрсетуден қорықтым, себебі ол бірден ашуланады. Мен шындығында одан қатты қорқамын және оның алдында сөйлескенді мүлдем ұнатпаймын. Мен бір жолы мақта сатып алушы адаммен сөйлескен едім, ол менде кесілулердің неге соншалықты көп екендігін сұрады. Әмір мені белбеуімен ұрып, бөгде адамдарға сенбеу керектігін айтты.

Хал-жағдайының белгілері: күнге қатты күй, қолдарындағы жаралар, сынған саусақтар

Ілесіп жүрген ересек адамнан алынған әсерлер: тіпті тексеру кезінде де Нұрланды көзден таса қылғысы келмейді; баланың сөйлеуіне кедергі келтіреді

№ 2 емделуші. Гүлмира, 5 жаста, әпкесі ілесіп жүр

Анықтамалық ақпарат: Мен орыс тілінде жақсы сөйлемеймін, бірақ менің әпкем бұл тілді біледі. Ей 16. Мен көп сөйлегенді мүлдем ұнатпаймын, тіпті Кантон тілінде де. Бірақ мен сурет салғанды жақсы көремін. Біз мұнда ағамызбен бірге тұру үшін Қытайдан келдік, себебі Қазақстаннан шыққан анамыз қайтыс болған еді. Әкеміз қайта үйленді және өгей шешеміз бізді қандай

да бір себептермен жек көреді. Менің әпкем Қазақстанда Қытайға қарағанда жақсы болатынын айтты, себебі өгей шешеміз бізді енді ұрмайтын болады.

Біз Қазақстанға келген кезде ағамыз біздің оған және оның отбасына ауыр-тпалық түсіргендіктен, біздің үй шаруасына көмектесу керектігімізді айтты. Менің немере ағаларым мектепке барады, бірақ бізге үйден шығуға рұқсат етілмеді. Егер мен үйді жақсы тазаламасам, тәтем мені сыпырғышпен ұрады. Менің немере ағаларым мектепте болған кезде ағам достарын алып келді. Олар менің әпкемді басқа бөлмеге апарды, мен оның айқайын естідім. Ол қазір жүкті, бірақ ол маған бұл туралы ағамызға айтпауымды айтты. Біздің немере ағаларымыздың бірі бізге үйден кетуге көмектесті, себебі ағам мені баспалдақтан итеріп жіберді және менің аяғым қатты ауырады. Ол мені ауруханаға апарғысы келмеді, дегенмен менің әпкем одан жалбарынды.

Хал-жағдайының белгілері: арқасы мен қолдарындағы көгерулер, аяқтың сынуы анық, бастағы жырылған жара

Ілесіп жүрген қыздан алынған әсерлер: ол қорқады; тексеруден бас тартады; жүкті көрінеді; қолының терісінде көгерулер мен жырылған жаралар бар; әпкесінен бөлінгісі келмейді

4.D. БӨЛІМ ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ТӨРЕЛІГІ ЖҮЙЕСІ

4.d.1. ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ (ПОЛИЦИЯ, ШЕКАРА ҚЫЗМЕТІ) ҚҰТҚАРУ ОПЕРАЦИЯСЫН ЖОСПАРЛАУ³

Бұл жаттығудың мақсаты тәжірибеде құтқару операциясына дайындалудан және қандай қадамдар жасау керектігін анықтаудан, құтқару операциясын жүргізу үшін қажетті адамдар тобын анықтаудан және құрбандардың қажеттіліктерін ескеріліп және жоспарлауды қамтамасыз етуден тұрады. Сіз топтарда бірге жұмыс жасайсыз. Төменде сіз сценарийлерді табасыз. Жаттықтырушы қосымша нұсқаулықтар береді және сценарийлердің қайсысы бойынша қандай топтың жұмыс істейтінін анықтайды.

ҚҰТҚАРУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖОСПАРЛАУ: СЦЕНАРИЙЛЕР

Әр топ сценарийлердің бірі бойынша құтқару жұмыстарын жоспарлайтын болады:

1-сценарий

Еңбек инспекторы шахтада балалардың жұмыс істейтіні туралы ақпарат алады. Шамасы, бұл 12 мен 17 жас аралығындағы ұлдар. Балалар мектептегі сабақ кезінде шахтада байқалған және шахтадан қандай да бір материалдарды шығарып жатқан кездерінде байқалған.

³ Winrock International-дан бейімделген Құқық қолдану мәселелері бойынша даярлау бағдарламасы: Балалар еңбегі, мәжбүрлі еңбекке және адам саудасына қарсы күрес туралы Заңның сақталуын қамтамасыз ету (n. d.).

2-сценарий

Полиция қызметкері ер адамдардың фермада қауіпті жағдайларда жұмыс істейтіні және одан ешқашан шықпағандықтары туралы ақпарат алады. Ер адамдар пестицидтермен ұзақ уақыт бойы қорғаныс құралдарынсыз жұмыс істейді. Сілтеме берген адам ер адамдардың фермада тұратын сияқты болып көрінетіндіктерін және бір-бірімен бұл түсінбейтін тілде сөйлейтіндіктерін айтты.

3-сценарий

Еңбек инспекторы шағын балық аулау кемесінде жұмыс істейтін бірнеше баланы байқайды. Балалар күннің басым бөлігінде торларды сүйреп, балықты өткір пышақтармен тазалап жұмыс істейтін сияқты.

4-сценарий

Полиция қызметкері әйелдер мен қыздардың жезөкшелер үйінде жұмыс істеуге мәжбүр болғаны туралы ақпарат алады. Әйелдер мен қыздар ешқашан жезөкшелер үйінен шықпайтын сияқты және бір қыз жарақат алған.

4.d.2. Сот жүйесі (ПРОКУРОРЛАР, СУДЬЯЛАР)

Сот жүйесі: case study / дәлелдемелерді тақырыптық зерттеу

Бұл жаттығудың мақсаты адам саудасы істерінде қандай дәлелдемелерді қолдану керектігін және олардың қудалау кезінде қаншалықты пайдалы болуы мүмкін екенін қарастыру болып табылады. Төменде сипатталған кейстегі дәлелдемелерді/айғақтарды қарастырамыз. Жаттықтырушы сіздерге қосымша нұсқаулықтар береді.

Құтқару операциясымен айналысатын мамандандырылған полиция бөлімшесі өз жазбаларын сізге, прокурорға тапсырды. Сіз келесі ақпаратты аласыз:

- Полиция мазасыз көршіден сілтеме алды. Көрші екі жас қыздың үйге кіргендерін және одан әр уақытта жаңа ер адаммен бірге шығатындарын, сондай-ақ ол осы қыздардың әкесі деп болжамдайтын тағы бір ер адамды көргенін мәлімдеді. Қыздар тамаққа жарымаған және лас болып көрінген. Көршісі оларға жақындағанда, олар онымен сөйлесуден бас тартып, пәтерде жасырынған.
- Полиция зорлық-зомбылықтан құрбан болған балалармен жұмыс істеуге арнайы дайындалған қызметкерді жібереді. Ол келген кезде қыздар алдымен оған есік ашудан қорқады, бірақ ақырында көнеді. Балаларды көргеннен кейін, бұл олардың сыртқы түрлеріне қарап дереу тінтуге ордер талап етеді. Олармен бірге тұратын ер адам ғимаратқа кіре берісте ұсталады және балаларға қатысты зорлық-зомбылық негізінде қамауға алынады.

- *Қызметкерлер пәтерді тінткенде, Өзбекстанның екі паспортын тапты, оған сәйкес қыздар 11 және 14 жаста болған. Пайдаланылған мүшеқаптар жалаң матраста биологиялық материалмен бірге қоқыстан табылды. Еден тақтайының астынан қыздардың қатысуымен жазылған порнографиялық DVD-дискілер табылды.*
- *Он төрт жасар қыз офицерге пәтерде өздерімен бірге тұратын ер адамнан алған Viber-дегі хабарламаларын көрсетеді, мұнда ол бұларға зорлық-зомбылыққа толы үйлерінен қашу үшін Қазақстанға келуді ұсынған.*
- *Екі қыз медициналық тексеруден өткенде, 11 жасар қыздың жыныс мүшелерінің айналасында хламидиоз және көгерулер бар екені анықталды. 14 жасар қыз жүкті және жыныстық герпестен зардап шегеді.*

Кейсті бірлесіп талдау

Бұл жаттығудың мақсаты — кейс бойынша берілген ақпаратты талдау және мұғалім, медицина қызметкері, еңбек инспекторы, құқық қорғау органының қызметкері, мемлекеттік прокурор немесе судья ретіндегі функционалдық рөліне сүйене отырып, одан әрі не істеу керектігін шешу.

Жергілікті мектеп мұғалімі полицияға қоңырау шалып, оның кейбір оқушылары, тоғыз жасар балалар, қала маңындағы фермадағы егістіктерде мақта теріп жұмыс істейді деп күдіктенеді. Ол балалардың физикалық және психологиялық зорлық-зомбылық белгілерін көрсететініне алаңдайды. Мұғалім ферманың мекен-жайын береді және оның кем дегенде бес оқушысы сол жерде жұмыс істейді және тұрады деп сенетінін айтады. Ол басқа оқушылардың қатысатынына сенімді емес.

Полиция департаменті қанау құрбандарына көмек көрсететін жергілікті үкіметтік емес ұйымдардың бірімен, жергілікті емханамен және еңбек инспекциясымен өзара түсіністік туралы меморандумдарға қол қойды.

Полиция фермада тергеу жүргізуді жоспарлап отыр және балаларды құтқаруды жоспарлай бастайды, соның ішінде оларға хабарлау үшін емхана мен прокурорға қоңырау шалады.

Сонымен бірге еңбек инспекторы ферманы тексеруді жоспарлап отыр. Оған телефон арқылы жасырын түрде балалар саудасының ықтимал жағдайлары туралы хабарланды. Балалар фермада тұрады және күніне 12 сағатқа дейін жұмыс істейді.

1-қосымша. Қазақстан үшін арнайы бағалау нысандары

Қосымша үлестірме материалдарды қараңыз:

- ▶ [Әлеуметтік бейімсізденуге және әлеуметтік депривацияға әкеп соққан қатыгездікпен қараудың бар-жоғын бағалау критерийлерін бекіту туралы](#)
- ▶ [Адам саудасының құрбандарына арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандартын бекіту туралы](#)
- ▶ [Скрининг құралы](#)

